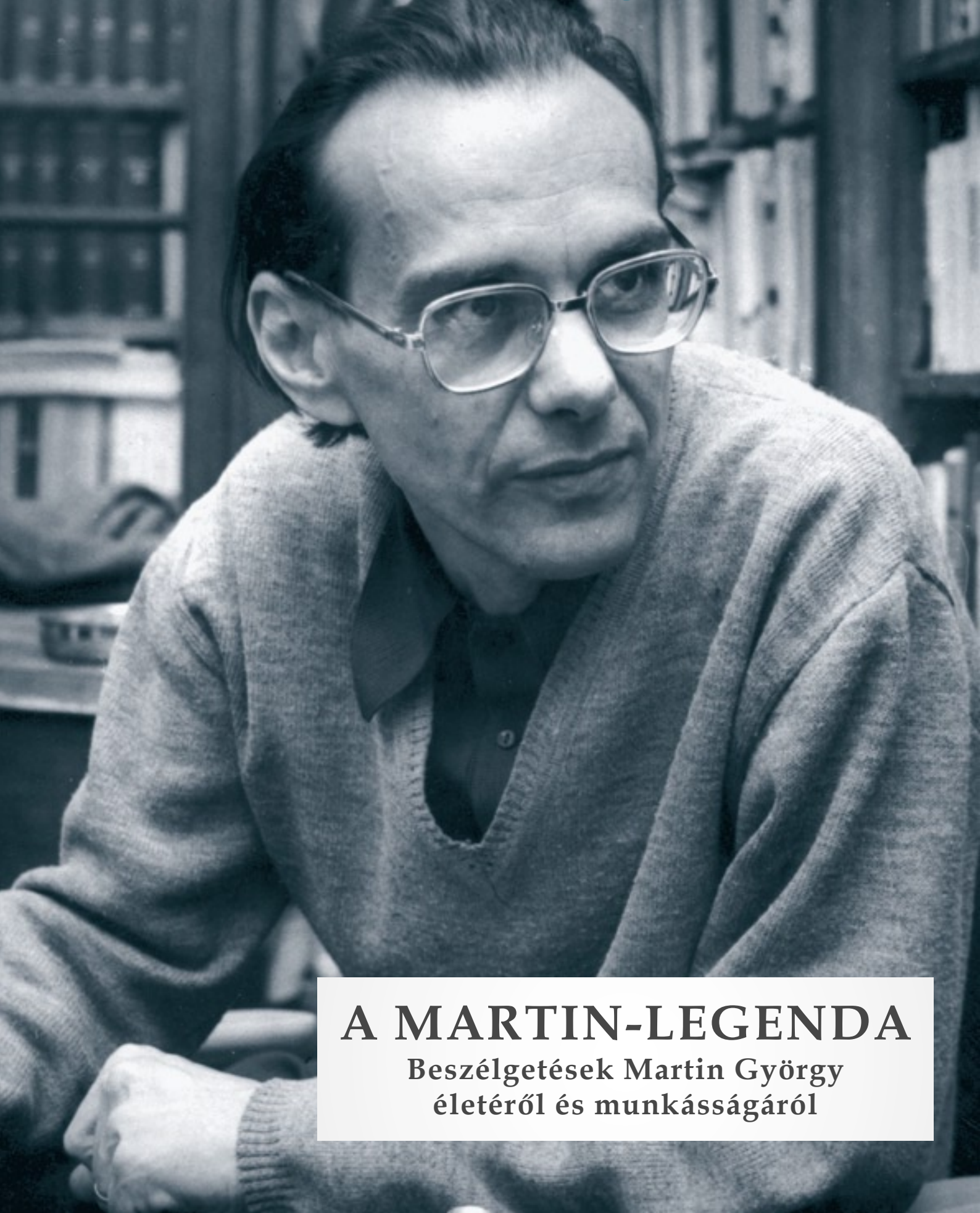

2011 • XVIII. évf.

VII. különszám

FOLKMAĞAZIN

A MARTIN-LEGENDA

Beszélgetések Martin György
életéről és munkásságáról

„Évfolyamtársa voltam Martin Györgynek az ELTE-bölcsészkar magyar-történelem szakán. Mégis inkább Vargyas Lajos népdal óráin ismerkedtem meg vele és néprajzos barátaival, Pesovár Ferencsel, Andrásfalvy Bertalannal. Ez a társaság a magyar szakos fiúkkal, lányokkal hetenként egyszer összejött és az egyik kisebb tanteremben egy szál villanykörte fényénél táncolta, amit ők azon a héten gyűjtöttek, meg amit akkoriban táncoltak az együttesekben. Martin György villogó szemüvege mögött jó kedvű, jó humorú, kicsit ironizáló, aranyos fiú volt. A katonai órákon egymás mellett ültünk, ő az ujjaival táncolt a padon. Aztán másfele kanyarodott az életünk. Nekem az irodalom fontosabb volt, de mint rádiós, néprajzzal is foglalkoztam, sőt tulajdonképpen az a munka, amit most végzek, hogy irodalmi legendákat gyűjtök, hasonlít ahhoz egy kicsit. Ennek a munkának folytatása volt 2006-ban és 2007-ben a Martin-legenda gyűjtése, aminek rádiós változata már a Magyar Katolikus Rádióban, 2008-ban elhangzott, nyolcszor harminc percben, Juhász Judit igazgatósága idején (ÉLMENT A MADÁRKA. BESZÉLGETÉSEK MARTIN GYÖRGY NÉPTÁNCUTATÓRÓL – ÖSSZEÁLLÍTOTTA: Albert Zsuzsa, szerkesztő: Gyarmathy Dóra). Most az eredeti felvételeket adjuk közre, kiegészítve a pozsonyi Takács András 1993-ban keletkezett írásával, valamint a 2010-ben Lengyelfi Miklóssal készült interjúmmal és szerkesztőtársam Martin Eleonórával a családi képek válogatásakor készült beszélgetésével.”

Albert Zsuzsa

„Martin György munkatársa voltam 1970 júliusától, az akkor Vargyas Lajos által vezetett MTA Népzene kutató Csoportban, majd a Zenetudományi Intézetben. Tíz évet dolgoztunk együtt. Méltónak talált arra, hogy megkezdett munkáiban segítségére legyek. Az általa kifejlesztett gyűjtési katalógusrendszerek továbbvitelében, a filmes gyűjtések adatainak feldolgozásában segédkeztem neki, majd – már halála után – egyik fő művének, a MÁTYÁS ISTVÁN »MUNDRUC«. EGY KALOTASZEGI TÁNCOS EGYÉNISÉGVIZSGÁLATA című könyv addig elkészült anyagainak letisztázásában és közreadásában működtem közre. Ezen kívül számos cikkének, tanulmányának és könyvének gépelését végeztem. A folkMAGAZIN e különszámával emléket szeretnénk állítani a nagy tiszteletnek és szeretetnek örvendő Martin Györgynek. Hozzá tartozói, barátai, munkatársai a személyes élmény hitelével beszélnek itt önfeláldozó életéről, a néprajztudományban új fejezetet nyitó munkásságáról. A közölt családi képeket Martin György nővére, Martin Eleonóra, valamint özvegye, Borbély Jolán bocsátotta rendelkezésünkre. A Pesovár Ernő fotóhagyatékából válogatott képek közlését felesége, P. Jámbor Márta engedélyezte. A többi kép az MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Archívumából és a Hagyományok Háza Táncház Archívumából származik.”

Szőkéné Károlyi Annamária

A MARTIN-LEGENDA

Beszélgetések Martin György életéről és munkásságáról

Szerkesztette:

Albert Zsuzsa és Szőkéné Károlyi Annamária

Munkatársak:

Borbély Jolán, Felföldi László, Halmos Béla, Karácsony Zoltán és Pálffy Gyula

- 5 Martin Eleonóra
- 8 Büki Béla
- 11 Borbély Jolán
- 14 Borbély Jolán és Éri Péter
- 17 Pesovár Ernő († 2008)
- 22 Andrásfalvy Bertalan
- 28 Takács András
- 30 Sárosi Bálint
- 32 Kallós Zoltán
- 36 Sebő Ferenc
- 39 Halmos Béla
- 42 Lengyelfi Miklós
- 45 Héra Éva
- 46 Borbély Jolán, Pálffy Gyula, Pávai István és Szőkéné Károlyi Annamária
- 55 Felföldi László
- 57 Karácsony Zoltán
- 59 Képek jegyzéke

folkMAGazin • 2011 – XVIII. évf. – Hetedik különszám • Kiadja a Táncház Alapítvány • Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János • Felelős szerkesztő: K. Tóth László • Tervező-szerkesztő: Berán István • Munkatársak: Bede Judit, Gósi Anett
Cím: Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6. • Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153 • Tel./fax: (36.1) 214-3521 • Honlap: www.folkmagazin.hu
Ára: 1.200,- Ft • Előfizetőknek: 600,- Ft • Megrendelhető a szerkesztőség címén vagy a honlapon keresztül • Porszinter Nyomda, tel.: 1/388-7632
ISSN - 1218 - 912X • Bankszámlaszám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary Táncház Alapítvány B.I.C. OTPVHUHB 11701004-20171625-00000000
Kiadványunkat a Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Kollégiuma támogatja.

1.

2.

3.

4.

5.

1. „Gyurika a Szered utcai házunkban, 1936-ban.”
2. „Gyurika és Rézi a Csúcshegyen. Rézi az alkalmazottunk volt, szerette Gyurikát, és ő is viszont.”
3. „Gyurika édesanyánkkal, 1932-ben.”
4. „Gyurika Kanszler nagypapával, 1932 augusztusában.”
5. „Martin Konrád, Gyurika és édesanyánk az állatkertben, 1937 májusában.”
6. „Pubi lovagol.”
7. „Gyurikával a Csúcshegyen, 1936-ban. Üröm a Csúcshegygel szemben volt. Sokat jártunk Ürömben, édesapám nagy kiránduló volt. Ezért vettünk arrafelé telket. Nagyon hosszú telkek voltak. Nekünk három szalagtelkünk volt, tele gyümölcsfákkal.”

6.

7.

Beszélgetés Martin Eleonórával

(Tordas)

ALBERT ZSUZSA: *Martin Eleonóra, György nővére ma Tordason él, ahol az evangélikus lelkész felesége volt...*

MARTIN ELEONÓRA: Férjem [Botta István] büntetésből került 1958-ban ide, Tordásra, mert Kelenföldön, Ordas Lajos mellett volt segédlelkész. A szoros kapcsolat életük végéig megmaradt. Először ki akarták tenni olyan helyre, ahonnan havonta egyszer tudott volna csak hazajönni, akkor is csak engedéllyel. Azt mondta, ő ezt nem fogadja el, mert három gyermeke van, és a feleségét nem akarja egyedül hagyni. Kijelentették, hogy akkor letartóztatják. Azt mondta: „Akkor tartóztassanak le, de én ezt el nem fogadom!”. Szerencsére teljesen nyugodt volt, az általános iskolások két évfolyamára elkészítette a hittankönyvet, s várta, hogy letartóztassák.

Végül ez nem történt meg, még dolgozni is tudott, ezzel elfoglalta magát. Aztán körülbelül februárban jelentkeztek azzal, hogy akkor Tordásra hoznák őt, mert ez közelebb van. Minden vasárnap este hazajött, a hétfőt mint szabadnapját itthon, Kelenföldön töltötte. Nagyon nehéz volt a helyzet, mert a gyerekek akkor kilenc, tíz és tizenhárom évesek voltak. Ez azt jelentette, hogy én a három gyerekkel ott maradtam teljesen egyedül.

AZs: *Tinka [Martin György beceneve] nálad sokkal fiatalabb volt. Van egy fénykép, amit neked küldtél, ott te viruló fiatal lány vagy, ő pedig egészen kicsi fiú. Mesélj a gyerekkoráról!*

ME: Nagyon szerette a süteményt. Pontosan tudta, hogy hol van a sütemény, és állandóan odament süteményezni. Úgy látszik, egyszer ezt meg akarták neki tiltani. Lehetett olyan két-három éves, amikor apukám azt írta: „Képzeld, az öcséd, mint afféle muzulmán, állandóan odacsapta a fejét a földre, evvel akarta kierőszakolni a süteményt!”. Mikor már elkezdett járni iskolába, összeszedte a gyerekeket, volt egy csapata.

8. „Gyurika levele szüleihez.”

AZs: *Ez már később volt, amikor olvasta az indián könyveket. Ezeket te hoztad neki?*

ME: Azt ő megszerezte, de vettünk is neki. Ilyen szempontból nagyon el volt kényeztetve, mindenki olyan boldog volt, hogy végre van egy fiú a családban, és amellet végtelenül aranyos kis pofa volt. Jó tanuló volt, és akkor már az egész környékben a gyerekek mind tele voltak indián díszekkel.

AZs: *Ő volt az indián törzsfőnök...*

ME: Naná! Mikor levelet írt, mindig azzal kezdte vagy fejezte be, hogy: „Hau Kola!”.

AZs: *Tanult zenét?*

ME: Tanult zongorázni, de volt ott egy tanárnő, akit nem szeretett, úgyhogy abbahagyta.

AZs: *A cserkészlet milyen volt?*

ME: Arra rendszeresen járt. Először a 16-os csapatban volt. Akkor ő már a Faszorba [Fasori Evangélikus Gimnázium] járt.

Egy szép napon felhívtak bennünket telefonon, hogy vasárnapi Kis Újságban benne van a Gyurika: „Jutalomcsók a párizsi dzsemboriról [cserkésztalálkozó] megérkezett gyerekeknek”. Ezen a képen rajta van a Gyurika. Pisti fiam, aki akkor három-négy éves lehetett, megcsókolja a őt, és látszik az

9. „Gyurikával, 1936-ban.”

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

10. „Iskolai szereplés 1939. december 17-én.” 11. „Férfjével és Gyurikával, 1943 nyarán.”
 12. „Az esküvőnk, 1940-ben. Ott lábatlankodik a Gyurika. Pista legjobb barátja volt...” 13. Martin György, 1954. szeptember 11.
 14. „Gyurika szüleinkkel a Csúcshegyen, 1941 júliusában.” 15. „Gyurika Pisti fiammal, 1947 júliusában.” 16. „1942 karácsonyán.”

édesapám is, aki kivitte Gyurika elé. Mi akkor nem tudtunk kimen-
ni. Talán énekelt is, meg táncolt is ott. Valamilyen érmet kapott.
Én őt táncolni csak egyszer láttam. Az udvaron táncolt, de amikor
előadás volt valahol, soha nem mondta meg, hogy hol lesz. Egyszer
tudtunk elmenni az édesanyámmal olyan helyre, ahol láttuk. Ez en-
gem zavart, mert bennünket csak érdekelt volna! Nem tudom, hogy
szerénységből-e vagy valami más okból, de nem mondta el sose.

AZs: *Dolgoztál-e valamit együtt vele?*

ME: A bank után, amikor hívott, akkor gépeltem neki. Ha beszél-
getni akart velem, egyszerűen telefonált, hogy ráérek-e ekkor és ek-
kor. A Deák téri templom mellett volt egy cukrászda, ott találkoztunk
és órákig beszélgettünk.

AZs: *Nagyon jó barátok voltak az öcséddel. Nemcsak, amikor még
kicsi fiú volt, hanem később is, ugye?*

ME: Én most a kicsi fiúról beszélek, mert az nagyon az emlékeze-
temben van. A Várfok utcában laktunk, én onnan a Baár-Madas-
ba [Baár-Madas Református Gimnázium] jártam. A Baár-Madas-
nál egy nagy sportpálya volt. Összeverődtünk ott mi, iskolások, s
mentünk a Városmajor bal oldalán. Ott egy csomóan összelátog-
tunk, s akkor elkezdtem mesélni, hogy: „Képzeljétek el, gyerekek,
nekem kisöcsém született!”. S a mi „felvilágosultságunkra” mutat,
hogy erre azt kérdezte valaki: „Mondd, Nóra, igazi?”. Attól kezdve
én rettentően szerettem és kényeztettem Gyurikát, de ragaszkodott
is hozzám. 1934-ben ismertem meg a későbbi férjemet, Pistát. Ak-
kor én tizenégy voltam, Pista tizenhat.

AZs: *Gyurika pedig kettő. Azt hallottam, később Pista beszélt rá
Tinkát, hogy néptáncal foglalkozzék.*

ME: Pista mint teológus, falukutatással is foglalkozott. Sopronban
annak idején a hallgatók elhatározták, hogy Németh Lászlót, Féja
Gézát, meg a többieket meghívják az egyetemre. Sopron nagy egye-
temi város volt, viszont akkor ott voltak már a bányászok is, kohá-
szok, erdőmérnökök. Mondták a polgármesternek, hogy mit sze-
retnének. A polgármester nagyon izgatott volt, elég nehéz eset, eb-
ből baj lehet. Azt mondta, ezt úgy fogják csinálni, hogy ne lehessen
annyira észrevenni. Ezért ők bizony meghívták a bányászokat, az
erdészeket, mindenkit. Falukutatásra is jártak rendszeresen.

Gyurika és Pista később nagyon szoros kapcsolatba került, rész-
ben mint falukutatók, részben mint a népi irodalom hívei.

AZs: *Gyurika is regös cserkész volt, ott ugyanúgy megkapták a népi
irodalmi indíttatást, mint a családi körben.*

ME: Ezért voltak ők nagyon jóban. Mikor Gyurika még kicsi volt,
és Pista rendszeresen járt hozzánk a Csúcshegyre, akkor még semmi
se volt köztünk. Mikor mi elmentünk sétálni az erdőbe, mert na-
gyon szép környék volt, Gyurika nem volt hajlandó lekapcsolód-
ni. Mindig velünk jött, fogta a kezemet. Úgy éreztem, hogy nem is
testvére, hanem inkább olyan kis mama voltam az ő szemében.

AZs: *Sportolt valamit? Mert kemény élete volt, amikor gyűjtött. Pe-
sovár Ernő elmondta, hogy éjjel-nappal dolgoztak, amikor közös ta-
nulmányukat írták. Mindehhez fizikai erő is kellett. Korai halálához,
mondják, hozzájárult, hogy túlfeszítette magát.*

ME: Gyurikának valaki egyszer azt mondta, hogy rövid életű lesz.
Lehet, hogy ez is hatott rá. Nem tudom, ebben hitt-e vagy nem, az

biztos, hogy rengeteg energia volt benne és iszonyatosan hajszol-
ta magát.

AZs: *Mielőtt meghalt, úgy tudom, eljött ide, Tordásra, az édesany-
ját meglátogatni.*

ME: Egy pénteki napon volt itt. Zsolt, meg Pali fiam is meghívták
őt ebédre. Azt kérdezte tőlem, hogy nálam mi van ebédre. Mon-
dom, nálam zöldbab. Azt mondja: „Azt én nagyon szeretem, itt
maradok.”. Együtt ebédeltünk, s mikor befejezte, késő délután még
a gyerekeket végiglátogatta. Zsoltéknak már volt autójuk, ők vit-
ték őt vissza. Ide még vonattal jött. Tudták, hogy rettenetesen utál
a városban járkálni, úgyhogy Joli [Borbély Jolán, Martin György
felesége] például csak úgy tudott neki ruhát vagy valamit vásárolni,
hogy fölvette a méreteket, de őt magát nem lehetett elcipelni bolt-
ba. Mindig Joli vette meg, ami kellett, mert ha már lerongyolódott,
akkor se törődött vele. Mikor Zsolték elvitték őt, azt mondta, hogy
kicsit még sétálna velük. Ezen csodálkoztak, de aztán még egy jó
darabig beszélgettek. Akkor azt mondta: „Azért túl sokáig nem tu-
dok maradni, mert szombaton este erdélyi vendéget várok, szakmai
megbeszélés lesz, az nekem nagyon fontos lenne.”.

Utólag értesültem, hogy szombaton este nála még égett a vil-
lany. Joli akkor nem volt otthon, mert a szülei Hajdúszoboszlón
vannak eltemetve, oda ment a temetőbe. Mikor hazaért, megnézte
a hűtőszekrényt. „Jaj”, azt mondja, „még evett is!”. Mert az olyan
különleges dolog volt, ha evett tisztességesen. Mikor reggel látták,
hogy meghalt, a Mütyi [Éri Péter, Martin György nevelt fia] el-
ájult. Én hétfőn kaptam meg a táviratot, akkor meg én ajultam el.
Hát pénteken még itt volt! Szerencsére ez egy másik szobában tör-
tént, nem ott, ahol az anyukám tartózkodott. Attól kezdve mindig
azt kérdezte, mikor jön a Gyurika. Erre mondtuk neki: „Tudod,
hogy csak kutatónapon ér rá!”. Ő már nem tudta számon tartani,
hogy mikor van kutatónapja, nem tudta, hogy egy hét vagy két hét
múlt el. Mi nem mondtunk neki semmit, anyukám pedig decem-
ber 13-án meghalt, anélkül, hogy megtudta volna.

*

SZÖKÉNÉ KÁROLYI ANNAMÁRIA: *Szeretnénk egy emlékező és egyben
népszerűsítő kiadványt készíteni Martin Györgyről. Ehhez családi ké-
peket szeretnénk kiválogatni.*

ME: Apukára jellemző volt, hogy mindenre ráírta a dátumot és
rendszerelte a képeket.

SzKA: *Hol laktatok először? Mert Martin György már Zuglóba, a
Szered utcába született.*

ME: Először Rákosszentmihályon laktunk egy külön házban. Rá-
kosszentmihályról Budára, a Várfok utca 14-be mentünk. A Pes-
ti Magyar Kereskedelmi Banknak volt ott egy háza. Édesapám és
édesanyám a bankban dolgoztak, ott is ismerték meg egymást. Az-
után a szüleim házat vettek Zuglóban, akkor oda mentünk.

SzKA: *Mi történt másik öcséddel, Kálmánkával?*

ME: Huszonhatban született egy kisöcsém, de ez a húsvéti ünne-
pek alatt történt, amikor az orvosi ellátás nem volt jó, mindenki
szabadságon volt, elkéstek a szüléssel. Kálmánka burokvizet nyelt, s
két nap múlva tüdőgyulladásban meghalt. Borzasztó élmény volt a
szüleimnek. Anyukám is tüdőgyulladást kapott. Kimentek Ausztri-
ába, hogy rendbe jöjjön. Anyuka azután felgyógyult, jól érezték ott
magukat. Később azután, hat év múlva, 1932. február 5-én meg-
született Gyurika. Nagy volt az öröm. ■

Beszélgetés Büki Bélával

(Budakeszi)

ALBERT ZSUZSA: *Büki Béla orvos annak idején Martin György osztálytársa volt a Fasori Evangélikus Gimnáziumban...*

BÜKI BÉLA: Már előbb ismertem őt, mert az édesapám evangélikus kántor volt a zuglói gyülekezetben, az ő édesapja pedig a zuglói evangélikus gyülekezet világi felügyelője volt, vagy valamilyen tisztségviselője, úgyhogy barátok, ismerősök voltak. A zuglói evangélikus gyülekezet a fasori evangélikus gyülekezetből vált ki a harmincas évek elején. Amikor megalakultak, az édesapám volt az egyik alapító tagja ennek a zuglói fiálénak. Az Angol utcai iskolában tanított és annak a tornatermében tartották az istentiszteleteket. Ott láttam először Martin Györgyöt, Tinkát, ahogy később elneveztük. Minden vasárnap a tornateremben a bordásfalak mellett padok voltak és ott ültek az ifjak. Később a KIE-ben [Keresztyén Ifjúsági Egyesület] is együtt voltunk.

Az igazi jó barátság akkor kezdődött, amikor 1945-ben, a háború után megindult újból a tanítás az evangélikus gimnáziumban. Ugyanis korábban hadikórház volt benne, ezért mi a Deák téri leánygimnáziumba jártunk, 1942-43-44-ben.

1944 márciusában megszűnt a gimnázium és 1945 márciusa körül indult újból. Akkor történt, hogy párhuzamos osztályokat alakítottak ki, A és B osztályt. Korábban azért nem voltunk annyira jóban, mert én az A-ba jártam, az humán osztály volt, ott latint tanultunk, ő pedig valamilyen okból a B osztályba került, az reál osztály volt. 1945 után összekeverték a két osztályt. Vermes Miklós „Muki bácsi” volt az osztályfőnökünk, később Kossuth-díjas pedagógus, aki a Jedlik Ányos Gimnáziumban folytatta a tanítást. 1945-ben nem jártak a villamosok. Miután mind a ketten zuglóiak voltunk, mindig együtt mentünk haza. Ők a Szered utcában laktak, a Rákos-patak túlsó felén, én a Szugló utcában, a Rákos-patak inenső felén, és mindig együtt mentünk haza. Közben mindig nagyokat beszélgettünk.

Ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy vannak indiánkönyvek, amiket kölcsön is adott nekem. Ő már akkor nagyon benne volt ezekben a romantikus indiántörténetekben, Börharisnya, Old Shatterhand, Winnetou stb.

Akkor egyszer csak kezembe akadt a Sziklás hegyek varázslója című könyv, amit egyébként magyar ember, a magát Fehér Szar-

vasnak nevező Borvendég Deszkáss Sándor írt. A kolofonban benne volt a címe, Sashalmon lakott vagy Cinkotán, el lehetett menni hozzá, s el is mentünk, hogy megismerjük személyesen. Fogadott bennünket, leültetett és elmondta, hogy komolyan foglalkozik az indián néprajzzal, az indián folklórral. Tárgyakat mutatott, eredeti iratokat, szarvasbőrre rajzolt indián rajzokat és kapacitált bennünket, hogy alakítsunk indián törzset. Akkor Gyuri, aki nagyon fogékony volt minden romantikus, folklorisztikus témára, rögtön megalakította az indián törzset. Persze ő lett a törzsfőnök.

Én, aki már egész kicsi gyerekkoromban elhatároztam, hogy vagy biológus vagy orvos leszek, én voltam a varázsló. Orvosságos ember, ahogy mondták. Meg is alakult az indián törzs, és ennek nagyon jó terepet szolgáltatott, hogy akkor még a Rákos-patak nem volt szabályozva, – most már egy betoncsatornában folyik –, hanem kanyargott és egy kis liget vette körül. A ligetben volt az indián terep, a sátrat is ott ütöttük fel, volt egy kis lóp, ott lehetett horgászni, szóval ott éltük az indián életünket.

1945 második felében a Deák téri evangélikus iskolában ismét megalakult a korábban már létezett cserkészcsapat, és ez bizonyos szervezett keretet adott ennek a fiatalkori romantikus természetszeretnek.

AZs: *Hány évesek voltatok akkor?*

BB: 1931-ben születtem, Gyuri '32-ben, tehát tizenhárom, tizen-négy évesek voltunk. Akkor, mint őrsi tagok, Bölény vagy Medve őrben voltunk. A cserkészcsapat minden nyáron elment két-három hétre táborozni, rendszerint valamelyik folyó partjára. A nagy barátság akkor kezdődött, mikor Pakstól nem messze, a Duna árterületén ütöttük fel a sátrat. Még zöldár volt, csónakkal kellett vinni az ételt, amit vásároltunk Pakson, meg a kenyeret, és ott főztünk magunknak. Ott már Trajtler Gábor, az orgonista, kezdte a népdal iránti érdeklődést felkelteni bennünk, népdalokat furulyázott.

AZs: *Akkor a protestáns egyházak, legalábbis a református meg az evangélikus, és a cserkészcsapatok általában foglalkoztak a népi kultúrával, olvasták a népi írókat. Ez volt a népdal felfedezésének második hulláma; kis népdalfüzetek jelentek meg, cserkészek számára.*

17. Osztálykép. Martin György a második sorban balról az ötödik.

BB: A 101 magyar népdal volt az első, ami a kezembe került. Ez aztán ebbe az irányba kezdte terelni a figyelmemet. Akkor valahogy úgy alakult, hogy párunkat kiszemelték őrsvezetőnek. Tanfolyamot kellett elvégezni, ami nagyon kemény volt. A 16-os csapat cserkésztszjtje egy Kasper Egon nevű volt, azóta Nyugatra került. Akkor ő már egyetemista volt, a Fasorban ő szervezte meg ezt az őrsvetőképző tanfolyamot. Nagy súlyt helyeztek arra – amit te mondtál most –, hogy egyfajta szociológiai képet kapjunk a magyar néprajzról. Emlékszem, először Kiss Géza Ormányosság című könyvét olvastam. Ez annyira megragadott, hogy aztán elkezdtük Féját, már egyre komolyabban vettük. Ez az egy évig tartó tanfolyam kierielt bennünk – idősebbek is voltunk

már –, hogy ez az indián dolog valahogy lekopott, és átvette a helyét a magyar népi kultúra, a szociográfia, a néptánc, népzene iránti érdeklődés.

Együtt jártuk ki Gyurival ezt a tanfolyamot, és amikor elvégeztük, már olyan idősök voltunk, tizenhat évesek, hogy kaptunk mind a ketten egy-egy őrset a fiatalabb gyerekekből. 1946-ban még a gimnázium nyolcosztályos volt, volt utánpótlás a kisebbekből. Később aztán, '48-ban általános iskola lett a korábban első, második, harmadik, negyedik osztály, akkor lányok is kerültek oda. Nekünk még tudtak szervezni őrset. A gimnázium alagsorának egy részében volt a cserkészotthon. Három helyiségből állt és az egyik helyiségben kaptunk őrsi falat. Ki kellett dekorálni – Gyurié volt a Mókusz őr, az enyém a Szarvas őr –, azokkal a relikviákkal, amiket kirándulásokon gyűjtöttünk. Nem voltunk konkurensok, hanem nagyon jó barátok. Az egyik fal az övé volt, a másik az enyém, néztük egymás falát. Ha gipszből kiöntött csomó volt az övé, akkor az enyémen más kendő és csomó jelent meg.

AZs: Mikor volt a franciaországi dzsembori? Akkor ő már táncolt?

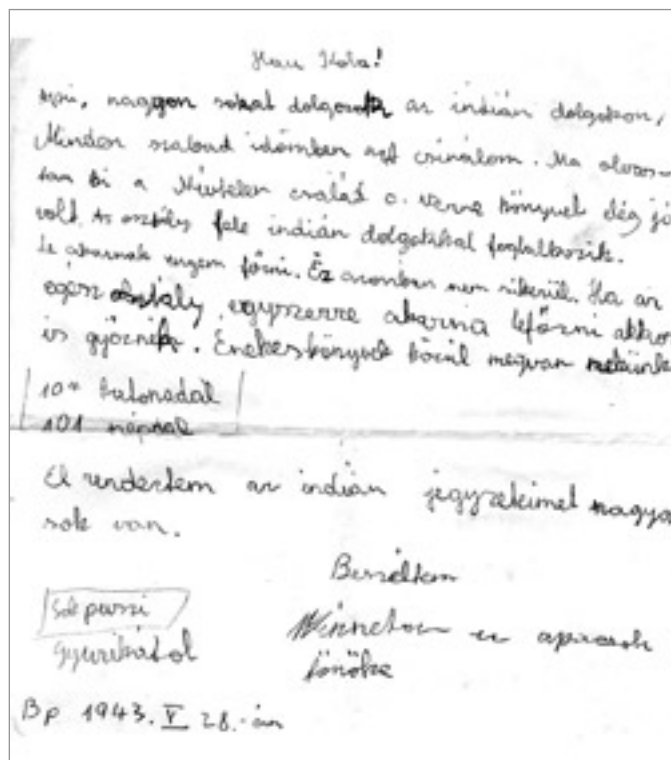
BB: 1947-ben. Ennek az őrsvetetői tanfolyamnak volt olyan része, hogy „regös cserkészet”. Ez abból állt, hogy heteken keresztül a néprajzot tanultuk és ott tanultunk meg táncolni. Kasper Egon volt, aki tanította, és a Kertész utcai polgári iskolából, – az a 222-es cserkészcsapat volt –, jöttek át fiúk: Zámbó István, aki rádióriporter lett, meg Dolmányos István, a későbbi történész. Ők jöttek át, mert ők már jobban ismerték a néptáncot. Vagy mi mentünk hozzájuk és tanultunk egymástól néptáncokat. Aztán valahogy belekeveredtünk a Csokonai Együttesbe, ahol Molnár István tanított bennünket, de az már majdnem profi szintűnek számított. A Bátorhy utcában volt valahol egy helyiség, ahol a balett-táncosok is tőle tanultak néptáncot.

1950-ben érettségiztünk, és érettségi után Tinka hivatásos néptáncos lett. Molnár István alakította ki ezt a néptáncsoportot, a Csokonai Együttest. Dolmányos, Zámbó, Martin, Büki, négyen voltunk együtt.

AZs: Mondják, hogy Martin Gyurka azzal keltett nagy feltűnést, hogy megtanulta a Molnár István által filmre vett és leírt legényest.

BB: Most kanyarodjunk vissza a dzsemborira! '47-ben itt a Hárshegyen volt a hárshegyi cserkészpark. Akkor még volt. Aztán hogy úttörőpark lett-e, azt nem tudom. Nagy-Hárshegyen volt egy hatalmas terület, ott sátraztunk, ott volt egy válogatótábor. Ott mindenféle cserkész-készséget be kellett mutatni. Éjjel fölkeltek bennünket és térkép alapján át kellett menni a János-hegyi kilátóhoz, meg csomókat tudni, sütni-főzni, és nem tudom, hány emberből, kiválogatták azt a küldöttséget, aki kimehetett a dzsemborira. Gyurkának meg nekem az adott lehetőséget, hogy bekerüljünk ebbe a keretbe, hogy mind a ketten nagyon jól táncoltunk. Én azért nem tudtam kimenni a dzsemborira, mert ahhoz szükséges lett volna egy teljes cserkészruha felszerelés. Édesapám akkor jött meg hadifogságból, '47 márciusában vagy áprilisában, nem volt nekünk arra pénzünk, hogy nekem cserkész kalap meg ing...! Szóval, ez drága mulatság volt akkoriban. Gyurinak megvolt a lehetősége, úgyhogy kiment. Zámbó Pista mesélte nekem, hogy milyen nagy feltűnést keltett a néptáncudásával. Frenetikusan tudott táncolni.

AZs: Tudom, én táncoltam vele az egyetemi táncsoportban. Mindig irigyeltem, amikor elszabadult és elkezdett forogni. Nagyon élvezte, és úgy csinálta, hogy a feje utána fordult. Azt én sose tudtam megcsinálni...

18. Martin György levele szüleihez.

BB: Hát ez volt az, ami végképp erre az útra tette. Mikor hazajött, „Muki bácsi”, a Vermes tanár úr, tartott vele egy előadást a dzsemboriról.

De nemcsak a néptánc volt az, amivel ketten foglalkoztunk. Volt egy Balla nevű magyartanárunk. Nagyon jó tanár volt. Például föladta, hogy írjunk történelemdolgozatot otthon. Nem mondta meg, hogy miről, mindenki arról írt, amiről akart. Mi az első dolgot ketten írtuk, közösen Gyurival – negyedikesek, vagy ötödikesek lehettünk –, akkor figyeltem meg, hogy micsoda szívósság van abban az emberben, micsoda precizitás. Az üldözött reformátorokról, a gályarab prédikátorokról írtunk. Magyar reformátorok volt a címe a dolgozatnak. Elmentünk a Szabó Ervin Könyvtárba, ott céduláztunk. Én nem tudom honnan, de ő már tudta, hogyan kell felkészülni, adatolni egy dolgozatot. Kis cédulákat írtunk ki ketten, én működtem az egyik polcson, a másikon ő. A Szered utcai házukban volt fent egy kis külön szobája, ott elborítottak mindent ezek a kis cédulák. Tehát ő nemcsak a néptáncot foglalkozott, meg a szorosán vett néprajzzal, hanem az irodalomnak a magyar népi rétegével is.

Aztán később Móricz Zsigmondról írt egy nagy dolgozatot önállóan, nem velem együtt. Én már akkor kezdtem a biológia felé orientálódni, a magyart kezdtem elhanyagolni. Volt nálunk olyan, hogy „a fizikai szertár óra”, „a biológiai szertár óra”; én lettem akkor a biológiai szertár óra, és az rengeteg időt elvettem, a kitömött madarakat porolgatni.

AZs: Nyilván az kapta meg ezt a feladatot, aki különösen érdeklődött a tárgy iránt...

BB: Igen. Volt a gimnázium udvarában egy kis bekerített rész, azt Liszenkó [szovjet biológus] módjára beültettük mindenféle növényekkel, azt én csináltam. Akkor még jártam táncolni, mert nagy élvezet volt, de már csak egyre koncentráltam. Ő már tudta, hogy néprajzos, hivatásos táncos lesz. A Csokonai Együttesből vagy átigazolt a Ruggyantagyár csoportjába, vagy a Csokonai Együttes alakult át. Ezt már nem tudom, mert ez már 1950 után történt.

AZs: Egyetemista korunkban ő, meg néhányan jártak a Ruggyanta táncsoportjába. Tánlán ott fizettek is nekik...

BB: Azért mondom, hogy ő akkor már profi táncos volt.

AZs: 1950-ben beiratkoztam a bölcsészkarra, így lehettünk mi évfolyamtársak...

BB: Én 1950-ben beiratkoztam az orvosi egyetemre, és sajnos akkor teljesen elszakadtunk egymástól, mert az orvosi egyetemen az első-második év rettenetes „húzó” volt: anatómia, biokémia, élettan. Az alaptárgyak mellett nekem már nem volt időm semmi mással foglalkozni. Akkor volt az, hogy tanulóárokat kaptunk, szakérettségi-seket, s akkor azzal kellett foglalkozni; szövőlányokat, akiket tanítani kellett, segíteni tanulni nekik. Akkor szétváltak az útjaink. Ő csinálta a néptáncot tovább, én pedig jártam az egyetemre. Kemény dolog volt az első két év, a harmadik pedig azért volt kemény, mert az Élettani Intézetben demonstrátor lettem. Akkor a pavlovi nervizmussal kezdtünk foglalkozni, s az azt jelentette, hogy minden délután beültem a laboratóriumba, egereket kondicionáltunk, tehát egyszerűen nem volt időm már semmire. Hazamentem, megebédeltem, tanultam és mentem vissza az Élettani Intézetbe. Az a Puskin utcában volt, Tinka pedig a Tanács körúton lakott. Időnként összetalálkoztunk, vagy a Puskin tömb udvarán vagy a Múzeum körúton, és mindig mondta, hogy: „Gyere, elmegyünk gyűjteni!”. Mondom, öregem, nagyon kiestem a néptáncból, már nem vagyok olyan formában. Mert ahhoz rengeteget kellett gyakorolni, hogy valaki azt a profi néptáncot tudja. „Nem kell táncolni, te majd a népi orvoslást fogod gyűjteni!” De sajnos, időm nem volt.

Voltunk egy időben vízi cserkészek is, mikor az őrsvetőképző tanfolyam volt. A szabadkikötőben volt a cserkészsövetségnek egy csónakháza, ott kiképeztek bennünket a motorcsónaktól kezdve mindenféle járműre, a vízi rendészeti szabályokra. Tanfolyam volt ez is, több hétig tartott. Ő is ott volt, de ebből nem lett semmi aztán. Később, mikor egyetemista voltam, elkerültem Dunakilitibe, éppen árvíz volt, és tudtam, mit kell tenni egy ladikkal, amit más nem tudott: egy nagy, szigetközi ladikot kormányozni vízárral szemben.

AZs: A nővére mondta nekem, hogy egyszer volt nagyon szerelmes, de sajnos a kislány nem illett hozzá. Utána nem is nagyon akart megnősülni, mert az ő életformája más. Azt hiszem, ő volt, akit egyszer behozott az egyetemre. Nagyon szép, nagyon szőke, babaszerű kislány volt. Nézett rám, és nézte a kislányt, szóval, hogy mit szólok hozzá; nekem is tetszett. Baráti társaság voltunk...

19. Martin György unokaöccsével és édesapjával, 1947. október 7-én.

BB: Még valamire emlékszem. Volt egy nálunk valamivel idősebb fiatalember, Trási Györgynek hívták. Ő nem járt az evangélikus gimnáziumba, viszont a cserkészcsoportba igen. Tőle kezdtük először tanulni a néptáncot. Profi néptáncos volt.

AZs: Egyébként én is a református egyháznál, a Klapka téren kezdtem a néptáncot, aztán a gimnáziumban a tornatanárnőmtől tanultam, aztán jöttek az egyetemen Martin Gyurka és barátai...

BB: Ezzel kapcsolatban: mikor is voltak a választások? A kékcédulás választások? 1948-ban. Blom János meg a Zámbo Pista közel álltak a Parasztpárthoz. Ugyan nekünk, evangélikus gimnazistáknak nem volt szabad semmiféle párttal kapcsolatot tartani, vagy akár érdeklődni is, de ezek a fiúk, akik polgáriba jártak, a Parasztpárt ifjúsági tagozatának voltak a tagjai. Így részt vettünk egy korteskörúton. Emlékszem, a Balettintézetből indultunk. Veres Péter pártjának valamelyik ügyvivője tartott valami politikai szöveget és utána a műsort mi szolgáltattuk, részben a Csokonai Együttes táncosai, részben mások. Buda környéki falvakra emlékszem: Zsámbék, Tök, Csobánka. Akkor kezdet foghattam Veres Péterrel.

Jöttünk hazafelé a teherautó platóján, még ott is táncoltunk! A Parasztpártnak volt egy népzenekeara, végigtáncoltuk itt az összes sváb meg magyar falvakat. Így ebben is részt vettünk, olyannyira, hogy parasztpártiak lettünk volna, hogyha nem érettségizünk le, és nem szóródunk szét. ■

Beszélgetés Borbély Jolánnal

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *Borbély Jolán megtartotta leánykori nevét Martin György feleségeként is. Nem csak a felesége volt, hanem munkatársa is. Nem volt könnyű élete Martin Györgynek, de mellette a feleségének sem lehetett könnyű...*

BORBÉLY JOLÁN: Én valóban Borbély Jolán vagyok ma is, és a vele való házasság alatt is Borbély Jolán voltam. Ennek az az előzménye, hogy mikor elváltam gyerekeim apjától, Éri Istvántól, akkor hárman lettünk volna Éri Istvánné. Én úgy döntöttem, hogy nem rivalizálok az éppen soron következő feleséggel, de az édesanyját nagyon szerettem, aki kilencven akárhány évesen halt meg nem is olyan túl régen. Ő is engem tartott igazi menyének. Nagyon szerettük egymást, a kórházban rendszeresen látogattam, sőt, a dédunoka, az én unokám is rendszeresen látogatta. Erről ennyit.

Martin György nem akart nőszülni igazándiból, mert úgy ítélte, hogy sem az ő anyagi helyzete, sem a munkához való viszonya nem olyan, ami mellett egy feleség elviselhetné azt az életformát, amit ő addig is élt. Úgy gondolta, hogy ez olyan teher, ami nem könnyen vállalható. Tizenhat éves volt, mikor megismertem, én egyetemista voltam már, idősebb nála négy évvel. Természetes, hogy beletartozott a legszűkebb baráti körbe, de mint férfira, én órá nem gondoltam. Az tény, hogy a munka kapcsán nagyon sokat voltunk együtt, sőt itt, ami most a Hagyományok Háza, de régen Népművészeti, majd Népművelési Intézet – és ki tudja még, milyen nevei voltak –, együtt dolgoztunk. Akkor rájött arra, hogy mégiscsak kellene mellette valaki, annál is inkább, mert a szülei nagyon idősök voltak, órájuk nem számíthatott, inkább ők szorultak volna segísége. Meszse is laktak, Zuglóban, én a Tanács körúton. Nekem volt egy, akkor még kicsi fiam, akit ő első perctől kezdve ismert és nagyon jó barátságban voltak egymással. Sokat játszottak együtt: Pesovár Feri, Tinka meg az én kisfiam, úgyhogy „Tinkuli”-nak is hívta őt, Ferit meg „Köfi”-nek. Szóval nagyon jó barátságban volt ez a három férfi. Amikor én egyedül voltam, kisfiam egyszer csak megkérdezte tőlem, hogy miért nem megyek férjhez? Mondtam neki, hogy kihez mennék férjhez, hiszen az én kortársaim már családot alapítottak, s akkor ő azt mondta: „Hát, a Tinkulihoz!”.

Első nagy szerelme egy táncos leányka volt a SZOT együttesben, de kiderült, hogy nem való hozzá, és azzal nem is volt kapcsolata. Rájött, hogy én vagyok az, aki elviselné azt az életformát, amit ő szeretne magának kialakítani; továbbra is úgy szeretne élni, hogy elsősorban a munkája határozza meg az életét és ne befolyásolja mindenféle családi tényező. A másik momentum meg az volt, hogy valóban nagyon szerette ezt az Éri Péternek nevezett kisfiút, akivel mondom, jó barátságban volt. Sőt, amikor Óbudán, a cigánytelepen Berkes Eszter nevű kolleganőnk szervezett egy gyűjtést az óbudai és a csillaghegyi cigányokkal, oda ki is mentünk az előkészítő gyűjtés ürügyén, ahova természetesen vittem magammal Péterkémet is, aki még iskolába se járt, de olvasni meg írni tudott. Ő tartotta a palatáblát, amin rajta volt, hogy egyes számú tánc következik, kettes stb. Ez volt az első közös gyűjtőút, amin hárman voltunk jelen. Később kiderült, hogy ez a kisfiú ügyesen táncol. A tánca Tinka tanította, kitűnő hallása révén eljátszott vele. Később tulajdonképpen ahhoz a tudományos felfedezéséhez is Péter segítette hozzá, amit az improvizált legényes táncokról írt, és majd a nagy vaskos kötetében is e szerint osztályoz, hogy a legényesnek milyen a szerkezeti felépítése. Ez ügyben olyan játékokat csinált vele otthon, hogy: „Na most táncolj nekem egy a-b-c-d szerkezetű tán-

cot!”. Tehát a szerkezeti elemeknek megfelelően improvizáltatta, és akkor ő az általa tudott motívumokból ennek a szerkezetnek megfelelően improvizált. Ami azért volt nagy szó, mert vita volt sokfelé arról, hogy egy gyerek egyáltalán, ebben a korban, mondjuk tíz év alatt, elsajátíthatja-e ezeket a táncokat. Péter már kisdobosként országos úttörőversenyt nyert, mert magasságánál fogva benevezette az iskola, holott még alsótagozatos volt. Ott már improvizálta a legényes táncot.

Amikor előválogatásra került a sor, természetesen Tinka vitte el a gyermeket, ő ott eltáncolta a maga legényes táncát, majd később Vásárhelyi László lányával, akivel egyidősek voltak, még marosszéki párost, azután székely verbunkot is táncolt. Tinka, aki mint szülő ült a nézőtérén, hallja, hogy: „Nézz oda, ez a gyerek úgy táncol, mint egy kis Tinka!”. Ruggyantás táncos társaink voltak, akik ott ültek a háta mögött, nem vették észre egymást, csak a tánc volt gyanús, amit a gyerek produkált, hogy ez olyan, mint egy kis Tinka.

AZs: *A Csokonai Együttesben találkoztatok; ugyanaz volt a szenvedélyetek?*

BJ: Molnár Istvánnak, akinek tanítványai voltunk mind a ketten, két csoportja volt: a Csokonai, amely ifjúsági csoport volt, ahol jobbara diákok voltak, és a Ruggyanta gumigyár – már nem tudom, mi volt az igazi neve –, egy munkáscsoport.

AZs: *Amikor az egyetemen egy évfolyamon voltunk Tinkával, mindig azt hallottam: megyünk a Ruggyantába...*

BJ: Igen, mert sok próba együtt volt, sőt, később már, amikor a Csokonai megszűnt, a Ruggyantába még mindig lehetett járni. Molnár Istvánnak sikere is volt a Ruggyanta Együttessel, sőt, ot-tani tanítványai közül nem egy aztán az Állami Népi Együttesnek lett hivatásos táncosa. Ez a két csoport táncos nyári táborban is együtt volt.

AZs: *Merre jártatok együtt gyűjteni?*

BJ: Ezeket én úgy szoktam nevezni, hogy családi gyűjtőutak voltak, tekintettel arra, hogy a kiküldetési lehetőségek nem terjedtek a határon túlra. Tinkának 16 mm-es filmfelvevő gépe volt, Grundig magnetofonja, ami akkor nagy szó volt, Rábai [Rábai Miklós, az Állami Népi Együttes alapítója] hozta magával Nyugat-Európából. Tinka úgy vette meg tőle. Csak félállása volt, ez a Grundig viszont sokba került. Ebédre mindig csak hazulról hozott almát meg kör-tét, és azt ette kenyérrel. Csak akkor evett főtt ételt, ha mi Jám-bor Mártával a magunk ebédjegyével közösen vettünk ebédet, és közösen megebédeltünk. Ez a Grundig annak idején nagyszerű masina volt. A Rádiótól kapott kiselejtezt magnószalagokat, amelyek jobb minőségűek voltak, mint az akkor kapható ORWO-k, ezeket „szocialista összeköttetésé” révén szerezte. Fontosnak tartotta, – miután a legényes táncot Molnár a könyvében leírja, sőt, plasztikusan grafikailag ábrázolja is a mozgásokat –, hogy a táncot élőben is lássa. Elindult, hogy megkeresse a legényes nagyszerű táncosát, kiment Magyarvistába. De Molnár könyvében a táncos keresztneve rosszul, Ferencnek van írva. Hiába kérdezgette az embereket, hogy merre lakik az a bizonyos Mátyás, hát sok Mátyás van, nem tudták, kiről van szó. Ekkor tehetetlenségében ott, a falu köze-

pén elkezdett legényest táncolni. Ezt mindjárt felismerték: „Ja, hát ez a »Mundruc«! És ott jön, ni, a szekéren!” Így talált rá Mátyás István „Mundruc”-ra. (Mundruc románul csinosat, nyalkát jelent.) Mondták neki, álljon csak meg, itt van Magyarországról egy fiatalember, aki keresi. Leugrott a szekérről, bemutatkoztak egymásnak, hazamentek együtt, s akkor ott elkezdődött egy „beszélgetés” kettőjük között, ami egészen „Mundruc” haláláig tartott. A nagydoktori disszertációnak szánt vaskos kötet, ami két évvel ezelőtt Pitre-díjat kapott Olaszországban, róla szól, mert Martin György őt tartotta Kélet-Közép-Európa legkiválóbb táncosának.

„Mundruc” nemcsak kiváló táncos volt, hanem értelmes, okos, nagyszerűen beszélt, azt is el tudta mondani, hogyan építi fel a pontjait. Mert, ugye, a legényes és a pontozó nem ugyanaz. A záró hangsúlyok az egyiknél meg a másiknál nem ugyanott vannak. Karsai Zsiga [Karsai Zsigmond lőrincrévi táncos, a Népművészet Mestere] pontozót jár, viszont Mátyás István „Mundruc”, a kalotaszegiek legényest járnak. Azonkívül van Mezőségen sűrű tempó, ritka tempó. Ezeknek a legfejlettebb változata a kalotaszegi legényes. Itt egy zenei periódusra egy folyamatot táncol a táncos úgy, hogy van kezdő figura és a zenei zárlattal együtt lezárja a folyamatot. Ezen belül építkezik szabadon. Mennél tehetségesebb a táncos, annál többféle a figura. Aki kevésbé tehetséges, a kezdő és záró figura között ugyanazt az egy motívumot járja, de aki olyan remek táncos, mint Mátyás István volt – például Fekete János „Poncsa” Bogártelkéről, és még sokan mások, akiket filmeztünk –, az építkezik. Még azt is el tudta mondani, hogy amikor úgy érzi, most nem jut már több figura az eszébe, leáll, és újra kezdi. Nem ismétli önmagát. „Mundruc” tehát nagyon tudatos táncos volt, aki azt is el tudta mondani, hogy amelyik figurát nem örökölte az elődeitől, hol látta mástól, milyen bálban, milyen táncban, és hogy lett belőle saját figurája. Szóval rendkívüli egyéniség volt.

AZs: *Ki adott pénzt a gyűjtőutakra?*

BJ: Tulajdonképpen senki. Egyedül a filmanyagot kapott az Akadémia, de például gépeket már nem, azok a mieink voltak. A szállásköltség, útiköltség, a vendéglátók és az adatközlőknek ajándék, mind saját költség volt. Sőt, hogyha az adatközlők viszonzták a látogatást, az ellátásuk költsége is. Akkor még nagyon nehéz volt útlevelet kapni, mégis számtalanul jöttek, annál is inkább, mert az asszonyok ebben az időszakban kezdték megújítani a kalotaszegi viseletet. Olyan helyekre jártak Magyarországon, ahol rózsás kasmír szoknya volt a viselet, és sorra felvásárolták. Elmentek Brünning, sőt, lementek a határsávba a horvátokhoz, mert ott kasmír kötének voltak. Volt olyan, akit ott kaptak el a határőrök, és azzal hívtak fel, hogy fogtak egy „románt”, aki azt mondta, hogy én tudom igazolni. Kiderült, annak ellenére, hogy lelkükre kötöttük, oda nem lehet menni, elmentek.

Jöttek, és szállást, kosztot kellett adni nekik. Énnekem elég nagy lakásom volt, azaz, amikor mi összeházasodtunk, akkor még nem volt ekkora, mint ma, mert társbérlelőkkel voltunk spékelve, de aztán egy száz négyzetméteres lakásba természetes módon szállásoltuk el az adatközlőket. Pesovár Feri szegény, nem tudta elszállásolni őket, mert ő Székesfehérváron lakott. Ők nagyon sokszor dolgoztak együtt ketten Tinkával, ugyanígy, a saját pénzükön.

20. Martin György Fekete János „Poncsa”-val és feleségével, 1968-ban.

Ez a családi gyűjtőbrigád olyan volt, hogy hárman mentünk. Én néprajzosként dolgoztam első perctől kezdve az Intézetben, mint külső munkatárs, sőt a diplomadolgozatomat, ami egy horvát falu táncéletről készült [Lakócsa táncai és táncélete], a Népművelési Intézet pénzén gyűjtöttem, nem az egyetem pénzén. Később, amikor a Muharay-osztályt '56 után felszámolták, és én pedagógus lettem tizennégy évig, a nyári szünetek, téli szünetek, húsvéti szünetek voltak a gyűjtőalkalmak nekünk, mint férjnek és feleségnek. Tulajdonképpen a gyerek is be volt fogva, megosztottuk a munkát, a filmfelvételt Tinka csinálta, a magnetofont rendszerint a fiam kezelte, a jegyzőkönyv írását és a fotózást pedig én végeztem.

AZs: *A Népművészeti Intézetben volt először állásban...*

BJ: A Corvin téri épület második emeletén volt a Muharay Elemér vezette Néprajzi Osztály, ennek egy kis sejtje volt a tánckutató részleg. Három-négy emberből állt. Zenészek is tagjai voltak, mint Sárosi Bálint vagy Olsvai Imre. Ki státuszos tagja volt ennek az osztálynak, ki pedig külső munkatárs. Például Csoóri Sándor is külső munkatárs volt. Muharay Elemérnek volt saját tánc csoportja, benne Vitányi Ivánnal és Kaposi Edittel, mégis Elemér bácsi a Molnár tanítványokból hozta létre a kutatócsoportot, mert ez a fiatal gárda volt a legrámenősebb gyűjtő. Molnár István kiválóan megtanította őket táncolni. Pesovár Ernő például nemcsak szép alkatú volt, hanem briliáns táncos is, mint ahogy Pesovár Feri, Vásárhelyi Laci, Tinka is. Tehát kiváló táncosok voltak ebben az együttesben.

Amikor kiderült, hogy Ernő, Tinka, Feri, meg én is táncból írjuk a diplomadolgozatunkat, – nem akarok durva szót mondani, de – megmosolyogtak bennünket, segíteni senki nem tudott.

Tehát, a Muharay-osztály ott volt fenn a második emeleten, ez a mostani könyvtárterem Sebő Ferinek köszönhető. Mikor Tinka meghalt, gondolkodtam azon, hogy mi legyen ezzel a hatalmas könyvtárral. Hogyan lehetne hozzáférhetővé tenni azok számára, akiket érdekel. Ez olyan szakmai jellegű könyvtár, amilyen nincs több. Vannak nagyszerű néprajzi könyvtárak, de olyan nincs, amelyik ennyire a táncra koncentrálna. Az ELTE-tanszék is szívesen átvette volna. De én tudom – voltunk mi is egyetemisták –, hogyan néznek ki a tanszéki könyvtárak: a kedves hallgató kiveszi, „jaj Istenem, ellopták, elhagytam”, fizet valamennyit és annyi. A Széchenyi Könyvtár és más könyvtárak is jelentkeztek, hogy megvessék bizonyos részét, de én nem akartam eladni. A Pázmány Péter Ka-

21. Máttyás István „Mundruc” és Martin György.

tolikus Egyetemnek meg azt mondtam, hogy ez nekik nem jó: ha még nincs könyvtáruk és néprajzit akarnak, akkor megint nem erre a speciális könyvtárra van szükségük. Akkor jött Sebő Feri ezzel az ötlettel. Itt volt az Állami Népi Együttes cigányzenekarának a próbaterme. Egyszer csak azt mondja nekem Feri: „Gyere, Jolika, mutatok neked valamit! Nézd meg ezt a termet, milyen hatalmas. Én csináltatok itt egy könyvtárat Tinkának, hozzuk ide a könyvtárat!”. Így jött ide Tinka könyvtára, és a kézíratos anyag.

AZs: *A galéria megvolt már akkor?*

BJ: Nem, ez egy üres terem volt. Ezt Sebő Feri csináltatta a Hagyományok Háza pénzén. Egy dolgozószobában, ahol ennyi könyv van, a falakat nem lehet meszelni, vagy tatarozni. Azt kértem, hogy miután elhozzák a könyvtárat, fessék ki a szobát, és a parkettet csiszolják fel. Meg is történt, ez volt a fizetség. Van egy letéti dokumentumunk, ami azt tartalmazza, hogy milyen feltételek mellett hagyom itt és hogy Éri Péter utánam a jogörökös. Senki innen kötetet el nem vihet, csak én vagy Péter, de mi is csak egy hétre. Viszont itt mindenki fénymásoltathatja, amit akar. Látogatják is sokan a könyvtárat, megvan a szabályzat, aminek értelmében működik. Nagy szeretettel gondozzák, azokat a köteteket, amelyek elég rongyos állapotban voltak, szépen, folyamatosan bekötöttek, vagy ahol foghíjak vannak a sorozatokban, azokat pótolják.

Az Intézet megalakulásától kezdve mi mindannyian itt voltunk, mert hiszen a Néprajzi Osztályt úgy hozta létre Muharay Elemér, hogy Pesovár Ernőt rögtön idehozta. Ő volt a rangidős, neki már volt diplomája. Mivel Muharay a falusi együttesekkel foglalkozott, az volt az elképzelése, hogy kell ide egy olyan kutatógárda, amelyik rendszeres gyűjtőmunkát végez. Annak érdekében is, hogy az országban működő táncsoportoknak alapanyagot szolgáltatson, a meglévő parasztyütteseket pedig segítse. A volt Gyöngyösbokrét-

tás együttesek, amelyek a húszas évektől léteztek, attól függetlenül megvoltak, hogy a parasztkok padlását lesöpörték. Elemér bácsinak szívügye volt, hogy ezek ne szűnjenek meg. Az, hogy ma még vannak hagyományörző együtteseink, hogy mindenféle változást, mindenféle ráaggatott jelzót és megpróbáltatást túléltek, az a Gyöngyösbokrétának, Széll Jenőnek [az Intézet egykori igazgatója], végző soron Muharay Elemérnek köszönhető.

AZs: *Olvasom Tinka életrajzát: 1964-ben bölcsészdoktor, '65-től az MTA Népzene kutató Csoport munkatársa, '69-ben kandidátus, tudományos főmunkatárs, majd a Zenetudományi Intézet Néptánc Osztálya vezetője volt. Egyetemen is tanított, de nem lett egyetemi tanár.*

BJ: Vargyas Lajos után már senki nem tanított az egyetemen népzene-t, azaz majd csak a hetvenes években, külső munkatársként. Tanított Tinka is egy-egy félévet vagy egy-egy éves kurzusokat tartott, mint akármelyik vendégelőadó. Így tanított az egyetemen néptáncot. Martin György munkáját Voigt Vilmos nagyra értékelte, aki Ortutay [Ortutay Gyula néprajzkutató egyetemi tanár] után – mint jeles tanítványa – a Folklore Tanszék vezetője lett. Nagyon sokban támaszkodott rá, sok mindenről kikérte a véleményét, nemcsak tánccal kapcsolatban, hanem egyéb folklórisztikai témákban is.

AZs: *A Zeneakadémián most alakult meg a népzenei tanszék...*

BJ: A Zeneakadémián soha nem tanítottak népzene-t. Zenetudományt tanítottak, de népzene-t, tehát hangszeres népzene-t nem. Most, annyi év után, a táncművészeknek meg a kiváló zenekaroknak köszönhetően sikerült kiverkedni, hogy a Zeneakadémián legyen hangszeres népzenei oktatás, amely kiterjed vonós, fúvós és más hangszerre. ■

Beszélgetés Borbély Jolánnal és Éri Péterrel

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *Borbély Jolánnal fia, Éri Péter társaságában folytatjuk a beszélgetést...*

BORBÉLY JOLÁN: Éri Pétert Martin György csecsemő korától kezdve ismertem, és mint kisgyerekekkel, nagyon sokat játszott vele. Amikor még Éri István volt a férjem, Péter már akkor ismertem Tinkát, és Tinkulinnak nevezte. Péter nagyon helyes böngyörhajú szőke kisgyerek volt, és ezek a fiúk [Tinka és Pesovár Feri] gyerekek lettek a gyerek mellett, nagyon sokat játszottak vele. Úgyhogy Péter, mióta csak az esztét tudta, ismertem Tinkát, számára nem volt idegen. Azért az apa hiányzott. Valahol mindig az ég és a föld között lebegett, mert hisz öt éves korától kezdve maradtunk mi magunkra. Mindig olyan áhítattal ejtette ki még azt is, hogy „a Papa!”. És hogyha „a Papa” mondott valamit, az, mint minden kisgyerek számára, természetesen szent volt, hisz elég keveset találkozott vele év közben, mert ő tavasszal elment ásatni, és rendszerint ősszel jött haza. Nem hétvégi, hanem félévi apuka volt.

AZs: *Az apuka régész volt...*

BJ: Igen, középkori régész volt. László Gyulával, Méri Istvánnal dolgozott együtt. A Nemzeti Múzeumnak volt történész régésze, és mint ilyen, középkori ásatásokban vett részt. Ez azt jelentette, hogy elkezdődött az ásatás tavasszal, aztán befejeződött ősszel. Volt, amikor egy hónapig se jött haza, úgyhogy Péter kisgyerekként nem sokat találkozott tavasztól őszig vele, és természetes hogy az apahiány erőteljesebb volt, mint esetleg annál a gyereknél, akit otthon apuka vezényelt. Őt nem egzecírozta apuka. Ugyanakkor apuka nagyon szépen tudott mesélni, és nagyon sok társasjátékot tanult tőle, úgyhogy neki csupa szép emléke maradt a papáról. Tinka volt a második számú férfi a környezetében, akit ő el tudott volna eleve fogadni apának, ahogy aztán végül az is lett belőle.

AZs: *Éri Péter hogyan emlékszik erre a „Tinka-apára”?*

ÉRI PÉTER: Megerősíteni tudom azt, ami elhangzott. Egészen kicsi korom óta emlékszem rá, arra a társaságra is, akik a szüleim barátai voltak, akik sokat jártak a mi lakásunkon. A későbbiekben aztán ő volt az, aki mindenféle játékokat eszelt ki. Csak utólag döbbsentem rá, hogy már ebben is volt némi célzatosság. Jelesül, nagy indiánregény-gyűjteménye volt, amiket én elkezdtem falni, a May Károly könyveket. Feladatul adta nekem, hogy cédulázzam ki az indián törzsek nevét. Nagy örömmel kezdtem el kis cédulákat gyártani.

Egészen korán elkísérhettem Tinkát és édesanyámat néprajzi gyűjtőútjaira, néptánc-filmezésekre. Az egyik legkorábbi, amire emlékszem, az óbudai cigányoknál történt, vagy talán Csillaghegyen. Lakodalom volt, vagy valami jeles ünnep lehetett. Még nem voltam iskolás, öt éves lehettem, ez az első élményem. Már akkor is volt valami feladatom, lehet, hogy én kezelhettem a filmezéshez használatos csapót, vagy a palatáblát, ami a némafilmezésnél egyrészt a sorrend utólagos visszakereséséhez szükséges, másrészt pedig, hogy a némafilmet és a hangfelvételt valamelyest szinkronizálni lehessen.

Aztán később már a magnetofont is kezelhettem. Nemrég kapunk Tinka egyik felvidéki gyűjtéséről egy video-másolatot, amit utólag valahogyan sikerült szinkronizálni, tehát az eredetileg némafilm alá úgy tudták odatenni a magnófelvételt, az eredeti zenéjét,

hogy szinte tökéletes. Ezen én is látható vagyok. Tizenegy-tizenkét éves lehetek, amint a magnetofont kezeltem ott, a zenészek mögött. Tehát zenei élményeim voltak már egészen kiskoromban. Nagyon szerettem ott ülni a zenészek mellett, mikor muzsikáltak, a brácsa meg a bőgő hangja engem mindig elvarázsolt. Nem gondoltam még akkor, hogy valaha én is zenélni fogok. Később, talán harmadikos általános iskolás koromban, Timár Sándor egy gyerekegyüttesében kezdtem el táncolni, illetve édesanyámnak is voltak különböző gyermekegyüttesei, az iskolában is, ahol tanított, vezetett egy ilyen együttest. Mintha abban is részt vettem volna, vagy legalábbis biztosan ott voltam azokon a próbákon, ahol az ő tanítványai – részben bentlakók, részben mások – alkották a gyermek-táncgyüttest. De Timár Sándor is indított ott egy csoportot. Nála kezdtem el komolyabban táncolni.

Közben otthon is folyt az én táncos nevelésem. Tíz éves lehettem, amikor az első kalotaszegi hangszeres hangfelvételekre Tinka itthon elkezdett legényes táncot tanítani nekem. Amikor Erdélyben jártam második alkalommal velük, 1963-ban, már néhány figurát tudtam táncolni a legényes táncból. Erről azt kell tudni, hogy ez a magyarok egyik legfejlettebb férfitanca, nagyon fejlett szerkezetű, szigorú felépítésű, ugyanakkor improvizatív, tehát bizonyos keretek között az improvizációnak van kiteljesedési lehetősége. Azt is csak később értettem meg, hogy Tinka rajtam kísérletezte ki, hogyan lehetne ezt az improvizációs technikát a magyarországi táncgyütteseknél valahogy elterjeszteni vagy elfogadtatni, és ezzel megváltoztatni azt a régi revüstilust, ami az addigi színpadi koreográfiákat jellemezte. Valahogy közelebb vinni az eredeti néptáncokhoz az együttesek színpadi megjelenését.

AZs: *Erdélyben a gyerekek is elmennek táncolni. Maga is így tanulta meg, a helyszínen, amikor elmentek gyűjteni?*

ÉP: MÉRÁBAN, amikor először meg kellett mutatnom a tudományomat, igen elcsodálkoztak azon, hogy egy városi, ráadásul budapesti gyerek tudja az ő táncaikat, és igen jól tudja, mert akkor az én generációm, az ottani helybeliek, kezdtek már felhagyni a legényes táncokkal. Tíz éves koromban jártam először MÉRÁBAN. A zenész a szilveszteri mulatságban abbahagyta a zenét, amikor megjelentem a kultúrházban. Senki nem értette, mi történt, miért hagyta abba. És elkezdte a legényest muzsikálni. Az összes szempár rám szegeződött, és nekem ott, a falu színe előtt meg kellett mutatnom, hogy én hogyan táncolom a legényest. Ilyen élményeim vannak ezzel kapcsolatban.

A táncház itt Budapesten később kezdődött, a hetvenes évek elején. Ekkor már elindult ez a fajta munka, például a Bartók Táncgyüttesben, de máshol is. Mert Falvy Károlyt is láttam itt sokszor táncot tanulni Tinkánál, és tudom, hogy az ő Vadrózsák Együttesénél is folyt hasonló munka, ahol például Karsai Zsigmond Lőrincrévi táncanyagát tanulták. Illetve Falvy Károly tanította úgy, hogy Zsiga bácsi is eljárt oda, és eredeti formájában, az improvizációs technikával együtt próbálták ezt elsajátítani. A Bartók Együttes Timár Sándor vezetésével valamelyest beelőzött ebben a folyamatban, és szerencséje is volt, mert Halmos Béla és Sebő Ferenc is csatlakozott a Bartók Együtteshez, és ott már zenészekkel kiegészülve folyt ez a munka. Bár a táncház ötlete Novák Ferencről [a Bihari és a Honvéd Együttesek vezetője] származik, mégis a Bartók Együttes lett lényegében a táncházmozgalom motorja. Az, hogy ez

22. Borbély Jolán, dr. Martin Györgyné, id. dr. Martin György, Martin György és Éri Péter, 1964. áprilisában.

mindenki számára elérhető lett, a kapuk kinyíltak, és nemcsak a néptáncosok szórakozása maradt, hanem be lehetett nyitni és lehetett tanulni magyar néptáncokat bárkinek, ez a Bartók Együttes érdeme, és annak a munkának, ami ott végbement. Aminek persze szellemi atyja Martin György volt, mert ebben a lakásban történtek ezek a fontos döntések.

A Károly [akkor Tanács] körüti lakásban nagy volt a jövés-ménés. Tinka példaképe Bartók Béla volt. Bartókhhoz hasonlóan úgy gondolta, ahhoz, hogy színpadi művek születhessenek, tudományos megalapozottságú ismeretanyagra van szükség. Ez volt az ő munkája, ugyanakkor nagyon segítette azokat a művészeket, akik a folklórt saját céljaikra valamilyen formában föl szerették volna használni. Külföldi kutatók is gyakran megfordultak itt, mert az ő tudományos módszere, amit nemzetközi konferenciákon ismerhettek meg tőle, számos kutatót érdekelt. Úgyhogy művészekről a tudósokig, költőktől a zenészekig, itt sok mindenki járt.

AZs: *Jolán, tudnál említeni néhányat?*

BJ: Amerikától kezdve Lengyelorszáig, Romániáig, Németországig voltak kutató barátai. Az NDK-ban is volt egy Kurt Petermann nevezetű, ő felfedezte ezt a módszert, amivel nálunk a kutatás folyt, és rájött arra, hogy a magyarországi svábok őrzik körülbelül azt a régies kultúrát, amit a mi magyarjaink a határon túl őriznek. Rendszeresen járt ide, és persze Tinka mindenkit elhurcolt a táncházakba is, és nemcsak a több tízezer méter filmet, ami már a hetvenes években megvolt, hanem azt is megmutatta, milyen ez a gyakorlatban, amikor az átvivődik minden ember lábára. Erre nagyon sokan voltak fogékonyak, ez az NDK-s kutató is. Tudjuk, hogy a magyarországi németek, ahány megyében megtelepedtek, annyi helyről jöttek, tehát különféle kultúrákat hoztak magukkal, és attól függően, hogy ki 1700-ban, ki meg mikor jött, azokat megőrizte. Úgyhogy, ez a barátja szerzett pénzt, és a magyarországi sváb településeken széleskörű kutatást rendezett. Fel is vette az összes érdemleges német, vagy ahogy gyűjtőnéven nevezzük őket, sváb folklórt, aztán a további kutatásoknak ez lett az alapja. Erre aztán már rátehettek esetleg a későbbiek, hogy mi él ma, vagy mi maradt meg ezekből a százoknál, mi maradt a sváboknál, mi maradt az osztrákoknál, a bajoroknál, mert hiszen sokrétű volt ez a kultúra. De volt egy nagyon kedves – máig él – lengyel kutató barátnője, Grażyna Dąbrowska, és egy norvég, Egil Bakka is. A norvégnál az volt a külön-

leges, hogy felfedezte, a mi láncáncaink a norvég régies kultúrára hasonlítanak, ami nálunk megmaradt az északi területeken; az a középkori láncánckultúra, ami anno, egész Európában elterjedt. A láncánc az ismert körtánc, ami nálunk a karikázó. Ez csak nálunk maradt meg lánytáncnak, de a körcsárdás, ami például Szabolcs-Szatmárban van, az már vegyes. Az egész Balkán bővelkedik a láncánckultúrában, a görögökig, a törökökig.

AZs: *Ezek a kólók...*

BJ: Ezek a hórók, hórák, kólók. Igen, ezek azok, amik különféle okoknál fogva maradtak meg. A Balkánon azért, mert ott ötszáz évig voltak a törökök, és el voltak zárva attól a nyugat-európai fejlődéstől, ahol már a párostáncok is megjelentek. Ezek között van, amit csak nők járnak, van amit csak férfiak, de van köztük számtalan olyan, amit vegyesen táncolnak. Például ez a norvég felfedezte, hogy az úgynevezett Feröer-szigeteken, amelyek kicsike kis apró szigetek, a láncánckultúrában ezek a lépések fordulnak elő. Mi a csárdás lépésre tudományosan azt mondjuk, hogy feröer lépések. Tehát sokan, akik Európában nem foglalkoztak ilyen mélységben a táncstudással, a magyar néptáncstudás nyomán rádöbbenetek arra, hogy nekik mi mindenük van. Például Marija Zsornicka orosz kutató, aki arra jött rá, hogy a világhírű Mojszejev [Igor Mojszejev szovjet-orosz koreográfus, együttesvezető] ars poeticája és módszere, amely nemcsak Európára, hanem Ázsiára és Afrikára is hatott, mennyire nélkülözi azt a kultúrát, amit az a sokszínű nemzet őriz. Az orosz kutató foglalkozott a szibériai és kaukázusi kisnépekkel, és fel volt háborodva, hogy a színpadon a csukcsok cigánykereket vetnek, holott a kunyhóban éppen úgy ülve táncolják, amit táncnak neveznek, amint az állatok, madarak mozgását utánozzák kézzel, fejjel, énekkel, egyébbel. Szóval, sok mindennek pozitív trauma volt, amit itt tapasztalt.

AZs: *Péter, kamasz korában, már középiskolásként folytatta ezt az intenzív táncstudást? Együtt a családdal – szünidőben, amikor ideje volt rá – folytatta?*

ÉP: Én mindig figyelhettem Tinka munkáját. Ha írt valami tanulmányt, cikket, sokszor megmutatta, elolvastatta velem, megkérdezte, hogy mi a véleményem. Ha tudtam, elmondtam, ha nem, akkor érdeklődéssel elraktároztam magamban, amit olvastam.

Negyedik gimnazista voltam, amikor Sebő Feri és Halmos Béla megjelent ama bizonyos Röpülj Páva vetélkedő után, mert hallották, hogy Martin Györgynek hangszeres népzenei gyűjtései is vannak, és hogy szívesen rendelkezésre bocsátja a gyűjtéseit.

Én akkor gitároztam a gimnáziumi zenekarban, ez valahogy kiderült, és rábeszéltek, hogy bőgőzzek. Feri tanult korábban csellózni, zongorázni, úgyhogy ő vállalta, hogy brácsázni fog. Halmos Béla természetesen hegedült már akkor is, így nekem jutott a feladat, hogy legyek a zenekar bőgőse. Viszonylag könnyen megtanultam a bőgőzést. Nekem voltak gyerekkori élményeim az erdélyi hangszeres népzeneiről, voltak itthon felvételek. Egy-két hónap alatt már komoly közös eredményeink voltak, és nagyon hamar elindult azután a táncház. Ha jól emlékszem, már a következő évben kinyitotta kapuit az első budapesti nyilvános táncház, ahol együtt játszottunk hárman. Tagja lettem az akkor formálódó Sebő együttesnek, amiben aztán mások is szerepeltek, Nagy Albert, Koltay Gergely és hamarosan Sebestyén Márta is fölbukkant, aztán így alkottuk hatan a Sebő együttest. Egészen 1979-ig velük muzsikáltam. Aztán átpártoltam a Muzsikás együtteshez, de arról azt is kell tudni, hogy itt a Bartók Táncegyüttes körül a Timár Sándorral való együttműködésben zenészként már korábban is jelen voltak azok, akik a Muzsikás együttest megalakították.

AZs: *Ez a Bartók Táncegyüttes ugyanaz, ahová te jártál, Joli, ugye?*

BJ: A Bartók Táncegyüttes. Timár Sándor együtt táncolt a SZOT együttesben Tinkával, gyűjteni is jártak. Az első falumonográfiát, táncmonográfiát közösen gyűjtötték. Ez volt a „Bag táncai és táncélete”. Tinka írta meg a tudományos részét, Timár Sándor pedig koreográfiákat készített az ott gyűjtött anyagból. Akkor már tudott dolog volt, hogy Timár inkább a művészeti részére áll rá, Tinka meg már hivatásos táncos korában is rendszeresen gyűjteni járt hétvégeken Szabolcs-Szatmárba. Timár Sándor azért előzött meg mindenkit, mert lévén a nagy barátság, Tinka szinte lábra adta neki a legfrissebb gyűjtéseit. Ezért mindenkinél többet tudott mozgásban is. A filmek előhívása hosszadalmas, időbe telt, mire abból látvány lett, de Tinkának olyan mozgásmemóriája volt, hogy adatközlőre bontva el tudta táncolni, hogy kitől mit gyűjtött, és ezt Timár Sándornak lábról-lábra adta át. Ez nagyon szép munka volt, sőt, amit Péter kifejtett, vele még azt is gyakoroltatta, hogy mint tíz éves legényes táncos, azokat a szerkezeteket is eltáncolja, amiket tudományosan állapított meg. A szerkezeti felépítésre instrukciókat adott.

AZs: *Milyen szerkezete van a legényesnek?*

BJ: Van egy zenei egység, amit a parasztok úgy mondanak, hogy „pont”. Ez zeneileg is megfogható zárt egység, amin belül a táncos építkezik. De nem mindegy, hogy mit csinál: egy motívumot csinál négy soron keresztül, vagy két soron keresztül, hanem van egy kezdő figura, van egy záró figura, és közbül vannak azok a motívumok, amivel játszik. A legényes attól a legfejlettebb, hogy a paraszt-táncos indirekt módon is tudja ezt a szabályt. Annak idején nyilván ő alakította ki, és ez kötelező ránézve.

A verbunknál nincs ilyen szabály, hogy sokkal inkább ismert táncfűpushoz hasonlítsuk. A verbunk sokkal későbbi is, ott nem érdekes, hogy átfolyik a dallam egyikből a másikba, ott nem érzi a táncos, hogy itt egy szakasznak vége, itt le kell zárni. Ettől fejlettebb a legényes-család, amelybe a pontozó is tartozik. A Mezőségen sűrű tempónak, ritka tempónak, magyarnak is hívják, sűrű magyar, ritka magyar..., tehát erre különféle elnevezések vannak. A legfejlettebb a kalotaszegi legényes.

AZs: *Péter, ugye a zenélés mellett egyetemre is járt?*

ÉP: Néprajz-román szakon végeztem az egyetemet. Ott elég kevés előadás folyt népzeneiről, néptáncról, de emlékszem speciálkollégiumokra, amiket Olsvai Imre és Martin György tartott. Ezek nem borították fel a Folklore Tanszék tanmenetét, de valamit azért kaptunk ott is.

AZs: *A román szak persze azért kellett, mert a legfontosabb gyűjtőhelyük Erdély volt...*

ÉP: Úgy gondoltuk, hogy ez fontos, és én szerettem volna jól megtanulni románul. Csak részben sikerült, de azért az egyetemet sikerült elvégezni. A zene számomra egyre fontosabbá vált, megszorodtak a színpadi fellépések, végül is ez kitöltötte az időmet, ez lett a főfoglalkozásom. Ma is színpadon szerepelek a Muzsikással.

AZs: *Ön hány éves volt, mikor Tinka meghalt?*

ÉP: 1983-ban volt ez, akkor pont harminc éves voltam. Akkor készült el a szakdolgozatom néhány éves halogatás után. Emlékszem, hogy még vele egyeztettem az államvizsga előtt a végleges szöveget. A dudáról, mint hangszerről írtam, és éppen aznap kellett beadni, mikor Tinka meghalt.

BJ: Halottak napja volt, és mi halottak napján Hajdúszoboszlóra szoktunk lemenni a testvéremmel, mert ott vannak a szüleink, nagyszüleink eltemetve, ezt mi soha nem hagytuk ki. Akkor is lementünk Szoboszlóra azzal, hogy mivel Tinka édesanyja Tordason volt a nővérénél, ő majd kimegy Tordásra őt meglátogatni, és mivel mi hétvégén nem vagyunk itthon, ott is marad, csak azután jön haza, mire mi hazaérkezünk. Mint kiderült, ki is ment a nagymamát meglátogatni, de hamarabb hazajött, mint tervezte, mert elfelejtette, hogy találkozója lett volna Pálfi Csaba néhai táncos-néprajzos kollégánk feleségével. Vasárnapra beszélte meg, ezért visszajött Tordasról. Telefonon beszéltem is vele. Mondta, hogy itthon van, mire én mondtam: „kár, mert legalább egy kicsit kikapcsolódhattál volna, nagymama is egy kicsit örülhetett volna, hogy huzamosabban vagy vele”.

Ha mi nem voltunk itthon, ő mindig a saját dolgozószobájában aludt. A tea volt az utolsó, amit vacsoraként megivott. Mikor vasárnap este megjöttünk, bementem a szobájába. Aludt. Láttam, hogy a rituális tea ott van, és azt megitta. Halkan suttogtam, hogy: „Szia, megjöttünk, alszol?”. Nem válaszolt, teljesen alvó helyzetben volt. Erre megnyugodtam, lefeküdtünk az ikertestvéremmel együtt. Anál is inkább, mert korán keltem, vártam, hogy Péterke megjön a diplomadolgozattal. Úgy beszéltek meg, hogy nem adja be addig, míg Tinka áldását nem adja rá.

Izgultam, jaj, fel ne ébredjen addig, míg meg nem jön Péter, hogy ő legyen az, aki felkelti. Amikor ők megjöttek a feleségével, mondtam: „Most akarom vinni Tinkának a reggelit, gyertek, és keltsd fel te, hogy íme, itt a dolgozat!”. S akkor jöttünk be együtt, hárman, és nem reagált arra, hogy fennhangon mondtam: „Íme itt van Péterke a dolgozattal, én meg a reggelivel.”. Amikor odamentem az ágyához, konstatáltam, hogy befelé volt fordulva, szokásos alvó helyzetében, és hogy meghalt.

ÉP: Én is telefonon beszéltem vele utoljára, éppen a szakdolgozattal kapcsolatban. Észrevettem, hogy valamelyik helységnév, talán éppen Ipolypalást szlovák neve hiányzik. Mert tudományos dolgozatokban úgy illik, hogy magyarul is és azon a nyelven is ott legyen a helység neve, ahol az a község jelenleg van. És ezt egyeztettem, hogy Ipolypalástnak Plášťovce a szlovák neve. Ez volt az utolsó telefonbeszélgetésünk, még valamikor vasárnap. ■

Beszélgetés Pesovár Ernővel

(Budapest)

PESOVÁR ERNŐ: Én még gimnazista korában ismertem meg, amikor 1946 őszén megalakult a Molnár István vezette Csokonai Együttes, amely többszárnyú társaságból verődött össze. Részből a veszprémi Piarista Gimnázium egykori táncegyüttesének tagjai kerültek bele, aztán a volt regös cserkészek, és a Soli Deo Gloria [református diákmozgalom] társaság, tehát elég sokrétű volt az együttes. Tinka mint az evangélikus gimnázium regös cserkésze került a Csokonai Együttesbe. Ott táncoltunk együtt. Ő persze még fiatal volt. Molnár István akkoriban úgy is emlegette, mikor valami nehezebb táncot táncoltunk, hogy „Tinka, te csak játszódjál ott a sarkban!”.

Már itt kinötte magát, mert hihetetlen energiával állt neki megtanulni a Molnár-könyvet. Tudniillik ekkor, '47-ben jelent meg a Magyar táncchagyományok című kötet, amelyben Molnár István a negyvenes évek elején feltárt táncchagyományt közölte. Ez nagyon jó leírás volt. Velünk próbálta ki, hogy mennyire lehet elolvasni a tánc leírását, és Tinka aztán a leírás alapján egy csomó dolgot megtanult az eredeti táncokból. Nagy témája, a legényes vizsgálata tulajdonképpen itt kezdődött, mert Molnár közölte „Mundruc” táncát a kötetben, és Tinka azt megtanulta.

ALBERT ZSUZSA: *Ebből készült később a nagymonográfia...*

PE: Igen, az egyéniségvizsgálat. Ő azután „Mundruc”-cal rendszeresen találkozott, főleg '56 után gyűjtött tőle, ebből született ez a

23. Martin György és Timár Sándor 1953 körül.

nagymonográfia. Erre épülve foglalkozott azután a táncelemzéssel, a tánc formai vizsgálatával. Ez volt számára a kiindulópont. Olyan szívósan csinálta, mondjam azt, megszállottan, hogy el kell mesélnem erről egy történetet. Azt álmodta, hogy valaki egyik gyűjtés alkalmával nagyon izgalmas módon megfogalmazta a „pontot”, tehát a legényesnek azt a féldallamnyi szerkezeti egységét, amire aztán az egész elemzése épül. S ezt a „pontot” kereste többi táncainkban is. Álomban „hallott” egy nagyon izgalmas adatot erre vonatkozóan, félálomban leírta a „gyűjtését”, és reggel, mikor felébredt, ott látta az éjjeliszekrényén, amit félálomban leírt.

A Csokonai Együttesben a többiek úgy emlegették, hogy a „mérnök táncos”, annyira precíz, hihetetlenül pontos volt az erdélyi táncok táncolásában.

Mikor végeztem, végigjártam a vidéki múzeumokat: Makó, Kőszeg, Balassagyarmat. Balassagyarmat után – ez 1952-ben volt – találkoztam Muharay Elemérről. Mondjuk azt, hogy a Muharay Együttes a Molnár-együttesnek a riválisa volt, de Elemér bácsi nagyon nyitott ember volt. Megkérdezte tőlem, nem volna-e kedvünk feljönni Pestre, mert ő vezette akkor a Népművészeti Intézetben a Néprajzi Osztályt. Ott megürült a táncos állás, mert Gábor Panni, aki előttem volt ott, elment aspiránsnak. Így kerültem oda, s aztán Tinkát, mint félnapos munkatársat fel tudtam venni. Később Borbély Jolit is, öcsém [Pesovár Ferenc] pedig külső munkatársként járt fel. Ott indult meg az a nagy gyűjtőmunka, amíg fel nem oszlatták az osztályt. Lényegében a somogyi monográfiával kezdődött, aztán a Szabolcs-Szatmár megyei monográfia gyűjtése zajlott. Ekkor alapítottuk meg egyáltalán az egész néptáncarchívumot, amely később nagyon kinötte magát.

AZs: *Másik ismert munkatársuk Lányi Ágoston volt...*

PE: Lányi Ágoston volt a kinetográfus. Berkes Eszter dolgozott mellette, ő a táncírás-archívumot gondozta, meg nagyon fontos munkája volt, hogy Gusztinak ő vetített lejegyzés közben.

AZs: *Honnan tudták, hol vannak adatközlők? Milyen eszközökkel gyűjtöttek?*

PE: Morvay Péter csinált egy nagy regisztert, hogy honnan vannak adatok. Tudtuk, hogy Gönyey Sándor bácsi [Gönyey-Ébner Sándor néprajzkutató] hol gyűjtött. Tudtuk, hogy hol voltak bokréta [Gyöngyösbokréta] csoportok, tehát egy csomó támpont volt. Például Somogyban úgy zajlott a gyűjtés, hogy kis munkacsoportok voltak: zenész, táncos. Később kapcsolódott hozzá technikai, filmes, magnófelvételt készítő ember. Tehát elsősorban a táncosok járták végig a területet, és ahol izgalmas dolog volt, azt bevettük a tervbe. Oda már egy komplex brigád ment ki, technikai szakemberrel, kinetográfussal. Akkor készítettünk filmfelvételt, zenei felvételt, és ennek a lejegyzése zajlott az Intézetben.

Nagyon sokrétű társaság vett részt ebben a munkában, azok is, akik együttesvezetők voltak. Akkor nagy divatja volt a néptánc-együtteseknek. Nem tudom, azt a történetet ismeri-e, hogy amikor '56-ban ott álltunk a Parlament előtt, húzták az időt, hol verset mondtak, hol meséltek valamit, és akkor egyszer csak egy szentori hang beüvöltötte: „Népi táncsoportot nem hoznak?”. Mert minden szervezetben, gyárakban, szakszervezetekben, mindenütt volt táncsoport. Volt olyan táncegyüttes-vezető, aki taxival járt

24. Martin György gyűjtőtársakkal.

egyik helyről a másikra, mert olyan sok csoportot tanított és vezetett. Egy csomó komoly ember, aki ekkor jobb együtteseket vezetett, azok mind részt vettek a gyűjtésben. Vargyas Lajos is végig gyűjtött velünk, mert nagyon élvezte és nagyon fontosnak tartotta, de Sárosi Bálint, Vikár Laci, Olsvai Imre, tehát egy csomó zenész is, hogy mindenféle szakember legyen a gyűjtőmunkában.

AZs: *A magyar néptánchoz szorosan kapcsolódik a népzene...*

PE: Természetesen. Annyira hozzátartozik, hogy anélkül nem is lehet érdemben foglalkozni vele, mert egyrészt a népzene az, ami eleve jelzi, hogy körülbelül melyik történeti rétegbe tartozik a tánc. Például Somogyban a domináló táncdallamok a régi stílusú népdalokat képviselték, a kanásznótát és annak különböző változatait. Éppen ez a somogyi gyűjtés nagyon izgalmas az egész tánc kutatás számára, mert ekkor fedeztük fel, hogy van „ugrós”, kanásztánc meg üveges tánc, meg egyéb eszközös táncok, s hogy ezek képviselik a magyar táncgyománnyal legarchaikusabb rétegét, összefonódva a magyar népzene régi rétegével. Hiszen Somogy volt ennek a régi stílusú népzenenek, a kvintváltó pentaton népzenenek egyik leggazdagabb területe. Somogy minden szempontból archaikus terület volt.

AZs: *A somogyi táncok gyűjtése 1954-ben történt, amit együtt végeztek el. Aztán a Szabolcs-Szatmár megyei monografikus tánckutató munka, aztán a motívumtípus meghatározása a táncfolklórban...*

PE: Meg a szerkezeti elemzés vizsgálata. Egyrészt a motívum ritmusa, másrészt a struktúrája az, amely meghatározza, hogy milyen motívumról van szó, és melyek annak a rokon változatai. Másrészt nagyon fontos, hogy a tánc felépítése általában a zenéhez simul, vagy a zene egyfajta impulzust ad. Tehát az, hogy különböző zenei egységekre, egy sorra vagy féldallamra, vagy egy egész dallamrészre épül fel rendszerint a táncfolyamat maga. Tehát meghatározza a struktúráját. Bizonyos mértékig a zenei egységek meghatározzák a tánc egységeinek, nagy egységeinek a struktúráját.

AZs: *Mikor egy táncos egyéniséggel foglalkozik valaki, mint például Martin György „Mundruc”-cal, a táncos egyéniségét, vagy a táncnak a karakterét vizsgálja?*

PE: A lényeg az, hogy az illető táncos egyrészt milyen tánc típusokat ismer és táncol. Tehát „Mundruc” legényest táncolt, csár-

dást táncolt, és ebben az egyéniségnél fontos, hogy melyik motívumanyagot, vagy a legényesnél, hogy melyik pontokat használja a táncban. Ez jellemző az illető táncosra. Tehát a táncos ismeri a törvényszerűségeit magának az improvizált táncalkotásnak, aminek alapján azt a tánc típust egy-egy rögtönzés során eltáncolja. Megvannak az alapsémák, az alapformulák, alaptörvényszerűségek, hogy melyik motívumot lehet használni, s abból hogyan lehet a táncot felépíteni. Hogy van kezdő része, záró része, van a táncfolyamat lényegét alkotó gerincrése. Eszerint építi fel a táncos a táncot, és mindegyik táncos más-más formákat használ.

Ezért mikor Tinka meg akarta találni „Mundruc”-ot, megmutatta, hogy ilyen táncot szeretne látni, s akkor a jelenlévők közül valaki felkiáltott: „Hiszen ez az apám tánc!” . Mert ennyire fel lehetett ismerni, hogy ki az, aki ezt a táncot táncolta annak idején, amikor lejegyezték.

AZs: *Évek során változtak ezek a táncok, vagy mindig ugyanazt táncolta ugyanarra a zenére?*

PE: A magyar táncban nem úgy van, hogy melyik dallam, hanem dallamtípusokat használnak. Tehát annak a dallamnak különböző változatait. Még ha valaki kanásztáncot táncol, az is egyfajta kanásztánc dallamtípust használ. Nem mindig ugyanaz a dallam, a legényesnél meg különösen így van. Annyiban változik, hogy nyilvánvalóan letisztultabb lesz egy idős ember tánca. Egy fiatal ember tánca vehemensebb, az idősé megfontoltabb. Érettebb az egész komponálás, szóval bizonyos fokú változás és alakulás van a táncfolyamatban, a táncalkotásban.

AZs: *Az udvaron készítették a filmeket. Épületekbe miért nem mentek be?*

PE: Azt csak akkor tudtuk megoldani, mikor már reflektorok voltak. Általában az udvaron táncoltattunk, mert nem kellett hozzá külön világítást szerezni vagy szervezni. Rossz időben kénytelenek voltunk időnként bent filmezni, de csak akkor, mikor átkerült az egész néptánc kutatás az Akadémiára, ahol már nagyobb technikai felszereltség volt. A Népművészeti Intézetben, sőt, körülbelül '66-ig az Akadémián is, még néma filmfelvételt csináltunk, párhuzamosan vettük magnóra a zenét. De nem tudtunk szinkronizálni, illetve csak a lejegyzésben tudtunk szinkronizálni a zenével a táncot.

1966 után Kodály volt az, aki kijárta az UNESCO-nál, hogy kapott a tánc kutatás egy hangosfilm-felvevőt. Attól kezdve készültek a hangos felvételek.

25. Martin György és Kate Flatt angol kutató, Szekszárd, 1978.

AZs: *Hogyan tudtak Tinkával együtt dolgozni?*

PE: Nagyon jól dolgoztunk együtt. Aztán elvált az utunk, mikor 1958-ban szétverték az Osztályt az ötvenhatos bűneink miatt, mert az egész osztály forradalom párti volt. Én például a Népművészeti Intézet forradalmi bizottságának voltam a tagja. Tinka szerencsére nem, úgyhogy őt átvette a táncosztály, de neki sem volt teljes állása, csak félnapos munkatárs volt. De legalább ott maradhatott és folytatta a munkát. Engem kirúgtak, ki voltam tiltva az Intézetből. Közölték velem, hogy többet ebben a hazában nem lehetek értelmiségi. Úgyhogy akkor én állás nélkül voltam hosszú ideig. Tinka a hatvanas évek közepén átment a Zenetudományi Intézetbe, a Kodály vezette, akkor még Népzene kutató Csoporthoz. Közösen írtunk meg két fontos tanulmányt: „A magyar néptánc szerkezeti elemzése” [Tánc tudományi Tanulmányok, 1959–1960.] és a „A motívum típus meghatározása a táncfolklórban” [Tánc tudományi Tanulmányok, 1963–1964.] című munkát.

Elváltak az útjaink, de volt közben egy nagyon fontos esemény, amikor már nem voltunk együtt az Intézetben: megjelent a Magyar Népzene Tára Lakodalom kötete. Abban táncközlés is volt. Kicsikét sematikus volt az egész, mi nem értettünk egyet vele, s akkor Tinkával, Lányi Gusztival hárman írtunk egy kritikát. Ha jól emlékszem, Rajeczky Béni bácsi [Rajeczky Benjámín népzene kutató] volt az, aki buzdított bennünket, hogy majd megjelentetik. De aztán Kodály nem járult hozzá, hogy megjelenjen, mert végeredményben mégiscsak az ő munkáját is kritizáltuk ezzel. De nagyon elegánsan reagált. Volt akkor egy beszámolónk az ötvenes évek végén, vagy a hatvanas évek elején, pontosan most nem tudom, a Szabolcs-Szatmár megyei gyűjtésről. A Magyar Néprajzi Társaságban tartottunk közösen egy előadást, ami nagyon izgalmas dolgokat tárt fel. Mikor megyünk be, hogy megtartjuk az előadásunkat, legnagyobb meglepetésünkre ott ült Kodály az első sorban. Gondolom, olyan megfontolással, hogy megnézi, kik ezek a hőzöngő fiatalok. Végighallgatta az előadást, utána feltett egy-két kérdést, és beíratott bennünket a Nemzetközi Népzene kutató Szervezetbe [IFMC – International Folk Music Council]. És elvitt bennünket – Tinkával ketten mentünk el –, amikor kongresszusa volt ennek a szervezetnek Gottwaldovban. És ott előadást tartottunk. Tehát nagyon elegánsan reagált, mert így kapcsolódhattunk be a nemzetközi kutatásba.

Egyébként, hogy egy történettel is ízesítsem, a vonaton együtt utaztunk, egy fülkében. Kodály is be szokott ülni, nagy viháncolás meg beszélgetés volt. Fölmerült, hogy illusztrálni kellene az előadásunkat, hogy elegánsabb legyen, tehát élőben mutatni példákat arról, amiről beszélünk. S akkor összecsapott Kodály meg Lajtha [Lajtha László zeneszerző és népzene kutató], mert Kodálynak nagyon tetszett, nagyon szorgalmazta, hogy igen, táncoljunk, mert az úgy jó, Lajtha meg közölte, hogy „egy magyar úr ezeknek nem ugrál”. Hát a végén persze táncoltunk is, Kodály nagyon meg volt elégedve. Egyébként nagyon aranyos volt, mert az öregek, a népzene szek, például Ádám Jenő, fölkaroltak bennünket. Mikor kiderült, hogy Tinka angolul tartja az előadást és Ádám Jenő nem volt megelégedve egyrészt a határozottsággal, másrészt a kiejtéssel, a hóna alá nyúlt és csak úgy dörgött a szálloda egész délután, mikor Ádám Jenő előmondta, hogy kell elmondani a szöveget. Úgyhogy, mikor Tinka kivonult a pulpitusra, elüvöltötte magát, hogy „Ladies and Gentlemen!”, majd leestünk a székről a röhögéstől, a többiek meg az ijedségtől, olyan harsány hangon kezdte az előadást.

Ez nagyon fontos állomása volt a tánc kutatásnak, mert így került aztán sor arra, hogy Tinkát és a Népművészeti Intézetben lévő archívum-anyagot átvette az MTA Népzene kutató Csoport, és ott már technikai lehetőség volt arra, hogy korszerűbb formában menjen a gyűjtés. Somogyból, meg a Zselicéből jött a hír, mert öcsém,

26. Víg Rudolf, Martin György és Sztanó Pál, 1968-ban.

meg Zámbo Pista jártak ott gyűjteni. Beszámoltak a gyűjtés eredményéről, hogy milyen csodálatos „verbung”-ot, tehát ugróst táncolnak, és milyen szép régi stílusú dallamvilága van ennek a táncnak. Tinkával elmentünk, hogy lefilmezzük ezeket, mert öcsém sajnos akkor éppen a nyári katonai szolgálatát teljesítette. Jártuk a falut, és nem álltak szóba velünk. Nagyon el voltunk keseredve. Odaértünk egy házhoz, ahol négy-öt ember kinn ült a kispadon, a ház előtt, ott beszélgettek. Velük szemben leültünk az árokpart-ra, s elkezdtünk beszélni, mondjuk nekik, hogy jártunk, nem sikerült senkit se rávenni, hogy táncoljanak, megmutassák, hogy néz ki ez az ugrós, amit itt táncolnak. Aztán az atyafiak megszántak bennünket: „No, jöjjenek be az udvarba!”. Őt vagy hat ragyogó táncos volt ott, akik az egész zselicségi ugrós műfajnak az alapjait mutatták meg nekünk.

Akkor mi a Géza utcában laktunk, albérleti szobában, és ott írtuk közösen a kanasztáncról, a karikázóról, a lakodalmi táncokról, tehát a különböző tánc típusokról az összefoglaló tanulmányokat. De éjjel-nappal! Tinka ott aludt, és amint észhez tértünk, folytattuk. És akkor Tinkára rájött egy éktelen fogfájás. De abba nem hagyta volna a munkát, hanem egy pohár hideg vizet rakott maga mellé, és azzal hűtötte le a fájó fogát, úgy dolgoztunk.

Voltak hangulatos részei a gyűjtőutaknak. A Népművészeti Intézetből Széll Jenő a saját kocsiját adta oda, ha mentünk gyűjteni, mert abba belefért a filmfelvevő, a magnetofon, a sofőr, meg a négy ember, ami kellett egy komplett gyűjtő-brigádhoz.

Egész nap dolgoztunk. Teller Bandi, aki Széll sofőrje volt, közben lebonyolította a maga kis ügyleteit a faluban, és beszerezte nekünk a szalonnát meg a kenyeret, paprikát az ebédhez. Hazafele jövet, mikor Tállyára értünk, ott volt egy nagyon jó barátja, közölte, hogy sajnos, eltörött a kocsis tengelye, tovább nem tudunk menni. Majd holnap. S akkor elvitt bennünket valamelyik pincébe és megünnepeltük a gyűjtőút végét.

Épp akkoriban olvastuk a Sam Small csodálatos életét. Egy helyen aludtunk a faluban, fejtől-lábtól az ágyakban, s a pihenőben olvastuk a Sam Smallt, röhögtünk nagyokat és felüdültünk a követező munkanapra.

AZs: *Tudom, hogy Tinka szívesen gyűjtött cigányok között. Volt ilyen alkalommal vele?*

PE: Persze, voltunk együtt cigányoknál is. Az első nagy cigánygyűjtés Nyírvasváriban volt, ahol azóta is a legszebb botlókat sike-

rült gyűjtenünk. Ez megint izgalmas történet, mert a cigánybotolót a harmincas években Lajtha László és Gönyey Sándor gyűjtötte. Ez nagyon archaikus hagyomány zeneileg, meg táncban is. Molnár István is gyűjtötte, tehát nagyon a figyelem központjába került, mert Molnár ebből csinált egy sámántánc-szerű kardtáncot.

AZs: *Mert eredetileg kardtánc volt?*

PE: Ez fegyvertánc, csak bottal táncolják. Mindenki azt mondta, hogy ez már az utolsó gyűjtési lehetőség, s akkor Tinkát, meg „Kispesti”-t [Pesovár Ferenc] megbíztam, menjenek el, és nézzék meg Szatmárban, hogy áll ez a botoló ügy! A Szatmár-Bereg részt végigjárták, és kiderült, hogy minden telepen tudják még a cigányok a botolót. Rengeteg változatát sikerült gyűjtenünk ebben a szatmári gyűjtőakcióban, és tulajdonképpen itt fogalmazódott meg a másik nagy témája Tinkának. Megírta a monográfiát a botoló zenéről, és a botoló táncokról. Mert ez zeneileg nagyon archaikus réteget képvisel, olyat, amelyikben megvan a dallam kétalakúsága, hogy páros és páratlan formában, tehát proporciós formában jelenik meg, ahogy ez a történeti hajdútáncban is például jelen van. A zenei anyagát is gyűjtötte, és az egész táncípusnak a vizsgálatát összefoglalta egy monográfiában. Most jelent meg, nemrég [2002]. Sajnos, már csak utólag tudták összeállítani. [Martin György: A botoló tánc zenéje]

Életében megjelent a körtánc-monográfia [Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága], egy összefoglaló, amely a magyar táncípusokat és táncdialektusokat tárgyalja [Martin György: A magyar táncípusok és táncdialektusok], majd ennek egy népszerűsítő, a Corvinánál kiadott formája [Martin György: A magyar nép táncai], valamint az egyetemi Folklóre Intézetben a folklór-jegyzet táncfejezete, ezen kívül számtalan tanulmány. Rendszeresen gyűjtött a Felvidéken, felvidéki magyaroknál, és nagyon sokat gyűjtött Erdélyben. Sőt, szerzett egyszer egy román ösztöndíj-lehetőséget is, amikor Erdélyben egy csomó területet felderített, aztán Sztanó Pali [Sztanó Pál, a Népzene kutató Csoport mérnök-technikusa] a Zenetudományi Intézetből a filmfelvevővel lement, és lefilmezte ezeket. Az volt a szerencse, hogy az Erdélyben is dolgozó román folkloristákkal együtt tudott dolgozni, és így nem volt akadály a gyűjtésnek, mert egyébként azok rendszerint „zugarban” készült gyűjtések és felvételek voltak.

AZs: *Tudom, nem szerették a néprajzi gyűjtést a szomszédos országokban, mástól is hallottam. Politikát gyanítottak mögötte...*

PE: A szlovákokkal nem így volt, velük volt egy akadémiai egyezmény: ők gyűjtenek itteni szlovákoknál, mi ennek fejében gyűjthetünk a szlovákiai magyaroknál. Mert ők viszont egyetlen filmet nem készítettek az ott élő magyar hagyományról. Ebben volt a különbség. Mi gyűjtöttük a délszlávokat, a németeket, a szlovákokat, az itteni románokat, a cigányokat, ők viszont magyart nem. Viszont így nyugodtan lehetett gyűjteni náluk. Segítőkések voltak.

A románoknál is egy időben, a forradalomig, viszonylag segítőkészek voltak. '56 őszén például átmentünk először Partiumba, Nagyváradra, Szalontára, mert Mártnak, a feleségemnek nagyszülei odavalók voltak, az támpont volt. Innen mentünk be Kolozs-

27. Martin György gyűjtés közben, Felsőzsolcán, 1957-ben.

vára, onnan pedig ki, Györgyfalvára. Akkor már működött a románoknál a jól szervezett „Népi Alkotások Háza” hálózat. Amelyik a hagyományt gyűjtötte, azoknak szóltunk, hogy kimennénk Györgyfalvára gyűjteni, mert a Kolozsvári Folklór Intézetben hallottuk, hogy ott lakodalom lesz. Nagyon kellemes gyűjtőút volt. Kiszóltak az Alkotások Házából, hogy a pajtába, ahol a tánc zajlott a lakodalomban, a helyi villanszerelő szerelje be a villanyt, hogy a magnetofont tudjuk használni. Sőt, az nagyon aranyos volt, mert nagyon jól beszélt magyarul a román villanszerelő, és amikor már kicsit felöntött a garatra, nyakunkba borult és mondta, hogy: „Úgy örülök, hogy eljöttek az Anyaországból!”.

AZs: *Egyébként, amikor én kint voltam valamilyen Folklór Intézetben, nem tudom, Bukarestben volt-e, vagy Kolozsváron, beszéltem egy román népzene kutatóval, aki nagyon lelkesedett a magyar néprajzi kutatásért.*

PE: Ez a kolozsvári Folklór Intézetben volt, ha ugyanarról az emberről beszélünk. Mikor mi kint voltunk, ő kísért ki bennünket Györgyfalvára, mert gyalog kellett mennünk az út jelentős részén. Nagyon kedves volt, mert mikor átmentünk egy román falun, akkor ő ment az élen, és ő köszönt az embereknek, meg csevegett, és mikor magyar falun mentünk át, azt mondta, hogy akkor most ti jöttök, s akkor mi mentünk az élre, és mi vittük a szót. Tehát nagyon korrekt és szimpatikus ember volt.

AZs: *A környező országok táncainak gyűjtéséből következett az összehasonlító tánc kutatás is...*

PE: Igen, mert akkor mi ott nemcsak magyart, hanem román, szlovákot vagy délszlávot is, szerbet, főleg bunyevácot, tehát horvátot gyűjtöttünk, sőt, morva területre is átjártunk gyűjteni, mert nagyon izgalmasan érintkezett a magyar hagyománnyal, ott is volt verbunk, meg csárdás például, s nagyon szép.

AZs: *Például a magyar leánykörtánc rokonságban van a délszláv kórlókkal?*

PE: Általában az egész európai körtánchagyományjal, mert az európai hagyomány annyira nyomon követhető, hogy például alaplépése – amit az európai táncfolklorisztika feröer lépésnek nevez, egy aszimmetrikus lépés, balra kettő, egy jobbra, egyik alapformája Európa-szerte a körtáncoknak –, az a karikázóban is jelen van, és például Tinka részletesen foglalkozik azzal, hogy Arbeau XVI. századi francia tánckönyvében ugyanúgy szerepel, mint alaplépése a körtáncnak.

AZs: *A reneszánsz kor hagyományai is élnek a néptáncban?*

PE: Igen, a branle-ok tulajdonképpen ezt a táncot képviselik, csak itt annyi változás történt, hogy míg a magyar és ez a kelet-közép-európai hagyomány megőrizte a karikázó egynemű formáját, a leánykörtáncot, amelyik egyfajta tavaszt köszöntő rítusnak az emlékét idézi, addig a reneszánszra már nyugaton, a franciáknál, átalakult vegyes körtáncná, mulatsági táncná. Ott már férfiak is táncolnak együtt a nőikkel. Tehát eltolódás van: ott már egy reneszánsz mulatsági forma él, itt, Kelet-Közép-Európában pedig egy középkori, mulatság előtti, rituális forma, amely tavaszköszöntő, a természet megújulását köszöntő rituális táncként él.

AZs: *A táncokat gyűjtötték, rendszerezték, leírták. A folyamat azzal folytatódott, hogy megint élővé tették a táncot a táncházakban...*

PE: Az indításban Tinkának fontos szerepe volt. Már akkor együtt voltunk a Zenetudományi Intézetben. Hozzá jöttek be annak idején a fiatalok, együttesvezetők, elhatározták, hogy kellene valami ilyesmit csinálni. Tinka javasolta, hogy a széki táncrendet használják, abból induljanak ki. Ebben az egész néptánc kutatás részt vett, de Tinka meg a „Kispesti” voltak a fő mozgatói ennek az egész mozgalomnak. Feri Fehérváron, Tinka meg itt Pesten.

AZs: *Hol volt erre lehetőségük? Milyen szervezeti keretben tudták ezt csinálni?*

PE: Az első ilyen lehetőség az Írószövetség könyvesboltjában volt. Ott, a Liszt Ferenc téren volt az első táncház, mindnyájan ott voltunk. Annak egyik jelentős eseménye az volt, hogy valaki belelépett a Halmos Béla hegedűjébe. A lépcsőn ott ültek egymás mellett, Béla lerakta maga mellé a hegedűt. A galériáról trappoltak lefele a lépcsőn, s valaki [Erdélyi „Jocó”, az est kisvőfélye, a Bihari Együttes táncosa] belelépett.

A táncház előtörténetéhez tartozik, hogy már az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején szilveszterkor rendszeresen összejöttünk Borbély Jolinál, ahol Berci [Andrásfalvy Bertalan], Tinka, Guszti [Lányi Ágoston], az öcsém, jómagam, meg még egy pár kapcsolódó ember, mindig ott ünnepeltünk. Nagy táncolás, nagy improvizálás folyt.

Az egész városban elterjedt a híre, voltak, akik külföldi vendégeket hozták oda szilveszterre, hogy belekóstoljanak, milyen egy ilyen tánc házszerű mulatság. Bevetődött oda Féja Géza is például, eljött megnézni, hogyan néz ki egy ilyen magyar szilveszter. Mondjam azt, hogy előfutára volt az egész tánc házmozgalomnak, amit magunkon próbáltunk ki?

28. Szilveszter Borbély Jolánéknál.

A széki táncrend alapján figyelt fel Tinka arra, hogy nem külön élnek az egyes táncok a mulatságban, hanem egy szvit-szerű folyamat zajlik, amelyik férfitáncsal kezdődik, amit különböző páros táncok követnek. Erre épült aztán az egész tánc házi mozgalom. Nem egy-egy tánc, hanem egy-egy táncszvit, táncrend volt az, ami elterjedt éppen a tánc házmozgalom hatására, és ezeket a szvit-szerű táncokat állították színpadra is.

AZs: *Tehát iskolát teremtettek...*

PE: Az iskola megteremtődött, mert az egész tánc házmozgalom nem jöhetett volna létre, ha nem folyik az a nagy gyűjtőmunka, amely az egész magyar nyelvterület tánc hagyományát nemcsak feltárta, hanem értelmezte is. Ha megnézi Tinka tanulmányait, s egyáltalán az egész tánc kutatás bibliográfiáját, kiderül, hogy a hetvenes évek elejétől zajlik a tánc hagyomány alapvető rendszerezése, értelmezése és feldolgozása. Kialakulnak a tánc típusok, a tánc dialektusok, a történeti rétegek. Mindez akkor jelenik meg, és az egész tánc házmozgalom erre építkezik. Nem beszélve arról, hogy az akkor már Népművelési Intézetben zajló oktató képzésen tanítottunk mindnyájan. Ott eredeti tánc folyamatokat tanítottunk. Erre az alapra támaszkodhatott aztán a mozgalom, amikor a hetvenes években kibontakozott, és emellett párhuzamosan az a nagy zenei mozgalom, amit Sebőék indítottak el. Lengyel Miklós érdeme, hogy a Röpi Pávát a Televízióban megszervezte. Az egész népzene iránti érdeklődés ennek nyomán erősödött meg az országban. Tehát több összetevő alapozta meg ezt a nagy élményt, nagy magyarság-élményt, ami a népzeneben, néptáncban akkor tért hódított a fiatalság körében, amit máshol nem kaphatott meg.

AZs: *És közösségi élményt...*

PE: Közösségi élményt, mert remek kis közösségeket teremtett. Egy-egy ilyen tánc háznak megvolt a maga törzsközönsége, akik oda rendszeresen jártak.

AZs: *Múlt időben beszélünk. Már nincsen?*

PE: De, megvannak most is. Csak talán olyan szellemi töltete nincs most, mint akkor volt. Ami érthető, de lehet, hogy megint szükség lesz rá. ■

Beszélgetés Andrásfalvy Bertalannal

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *A budapesti bölcsészkaron találkoztunk Vargyas Lajos népdalőrán Andrásfalvy Bertalannal, meg Martin Gyurkával is. Én ott ismertem meg őket. A néprajzosok talán betenként egyszer egy kis belső „táncházat” vezettek, ahol az volt a mozgalmi munkánk, hogy táncoltunk. Aztán ők elmentek máshova is táncolni. Én mindenestre ezt az emléket őrööm róluk. Martin Gyurkával magyarórákra is együtt jártunk, meg a katonai órán mellettem ült, és az ujjával táncolt. Aztán az évek során időnként találkoztam vele. Andrásfalvy Bertalannal nemigen, de tudtam róla. Azt is tudom, hogy Martin Györgyöt Kallós Zoltánnal, Erdélyivel, Andrásfalvy Bertalan hozta össze. Hol találkoztatok ti először?*

ANDRÁSFALVY BERTALAN: Annak idején, mikor én egyetemre jelentkeztem, három helyre kellett a kérvényt beadni, első helyre néprajzot írtam, másodikra magyar-román szakos tanárjelöltet, harmadik helyre az állatorvosit. A másodikra vettek föl, mert nem volt elég jelentkező a magyar-román szakra. De én néprajzzal akartam foglalkozni mindenképpen, úgyhogy elmentem a néprajzosok kezdesére, ott ismerkedtem meg azokkal, akik néprajz szakra fölvetelt nyertek. Engedélyt kaptam a Tanulmányi Osztálytól, hogy látogassam a néprajzi órákat. Később aztán vizsgázhattam is. Ott ismertem meg Pesovár Ferencet, és talán Pesovár Ferenc révén Martin Györgyöt, mert ők nagyon jó barátok voltak. Pesovár Ferenc akkor még egyenruhában volt, mert a Honvéd Együttesben táncolt. Először nagyon görbén néztem rá, mert azoknak olyan parolijuk volt, mint a kék ávosoknak. Neki aztán sikerült pár hét múlva leszerelni, de az első órákra még egyenruhásan jött, mert azt kötelező volt viselni.

Martin György akkor a SZOT-együttesben volt hivatásos táncos. De Molnár István, az együttes vezetője, az első jelentősebb tánckutató, aki már filmeket is próbált használni, és erre tette az életét, megengedte, hogy Gyurka a néprajzot elvégezze. Tehát ő a munka mellett tanult, de aztán egyre kevesebbet tudott táncolni, hiszen ő is egyszerre két szakot végzett, a magyar-történelmet és a néprajzot. Ez elég megterhelő volt.

Ott ismerkedtünk meg, és a speciálkollégiumokban. Vargyas Lajos hirdett népzenei speciálkollégiumot, aztán a bölcsészkaron alakult egy kis tánc csoport, magyarosok voltak főként benne, Va-

cha Imre, Gyüsi László, Farkas Gábor, Pesovár Ferenc, én, Martin Gyurka. A lányokra már kevésbé emlékszem. Albert Zsuzsára emlékszem, még párok is voltunk nem egy föllépésen.

AZs: *Bacsikai Kati volt ott még, Horváth Klári, Jámbor Márta, Pesovár Ernő későbbi felesége...*

AB: Borbély Joli akkor nem táncolt velünk. Később a felsőbb évfolyamokból Erdész Sándor, alkalmanként Maác Laci. Tehát elég jó társaság volt, akik kapuvári verbunkot vagy kónyi verbunkot jártunk.

AZs: *Emlékszem, amikor Pesovár Feri hozott új lépéseket, akkor azokat ott tanulgattuk. Ez már a gyűjtő időszakban volt...*

AB: Igen, mi hamarosan gyűjtőkké is lettünk az egyetem mellett, ugyanis akkor volt a Népművészeti Intézet Néprajzi Osztályának a vezetője Muharay Elemér, a híres Muharay Együttes vezetője, és ő támogatott minket. Odakerült Pesovár Ernő az egyetem elvégzése után, és a Népművészeti Intézet pénzén jártunk az úgynevezett kultúrversenyek bemutatóira, hogy ott figyeljünk, milyen tánc csoport, milyen énekkar, milyen zenekar tűnik fel, akikenél érdemes kutakodni, esetleg táncosokat keresni, fölvetelt készíteni. Úgyhogy, szinte az egész országot bejártuk. Általában vasárnap voltak ezek a kultúrverseny-bemutatók, voltak megyeiek, aztán nagyobb területi bemutatók, a fővárosba is fölkerültek a legjobbak, és nekünk az volt a feladatunk, hogy jelentést készítsünk az ott járt együttesekről, hogy kik érdemesek arra, hogy egy fokkal följebb is menjenek. Ugyanakkor kerestük azokat az embereket, zenészeket, táncosokat, akikenél néprajzi gyűjtést, táncgyűjtést, zenei gyűjtést lehet végezni. Általában úgy történt, hogy szombat este ültünk vonatra és vasárnap reggel értünk oda, visszafele pedig vasárnap este ültünk vonatra és hétfő reggel érkezünk haza.

Elég sok helyen jártunk, talán harminc-negyven helyen is a három-négy év alatt, amíg egyetemisták voltunk. Ezalatt megismertük az egész országot, nem a saját pénzünkön, mert az útiköltséget fizették, és 31 Ft napidíjat. Szatmártól kezdve Somogyig és Soprontól Dévaványáig mindenhol jártunk.

Ennek során sokszor ketten mentünk egy helyre, esetleg hárman. Ha olyan táncosra, zenészre, zenekarra találtunk, megszerveztük, hogy oda kimegyünk gyűjteni. Az általában úgy történt, hogy valamelyikünk, nagyon sokszor én, kimentem előkészíteni, beszélni a táncosokkal, hogy majd jövünk és filmezni fogunk. Fölkerestük mindazokat, akik erre a filmezésre, akár mint zenészek, akár mint táncosok, jó lenne, ha eljönnének. Aztán megszerveződött a csapat, és úgy mentünk le. Akkor már legalább hárman kellett, hogy legyünk. Egyik, aki kezelte a felvevőgépet. Ezek föl húzós 16 mm-es gépek voltak. Azt hiszem, a magnetofon is, a gép is, a Népművészeti Intézeté volt. Később már Martin Gyurka saját kis pénzéből vett gépeket, de ezek nagyon primitív, nem profi gépek voltak. Tehát egyik

29. Gyűjtőút Szatmárban. P. Bacsikai Katalin, Pesovár Ernő, Martin György, Halmos István.

30. Pesovár Ferenc, Martin György és Maác László gyűjtőúton, Nyírbátorban, 1957-ben.

kezelte a kamerát, a másíknak az volt a feladata, hogy a zenészekkel foglalkozzék, és a harmadik – ha volt, ha nem, akkor az, aki a zenészekkel foglalkozott –, egyben írta a jegyzőkönyvet is, hogy ki került sorra, mit táncolt, mert ezek nem hangos felvételek voltak, hanem párhuzamosan nyomni kellett a magnetofon gombját, hogy aztán szinkronizálni lehessen valamennyire. Gyurka találmanya volt, hogy átütött a lencse előtt, akkor az egy homályt jelentett, s tudta, hogy akkor kezdődik a dallam. Jegyzőkönyv készült, mellékeltek a hangfelvételeket és akkor Martin hívatta elő, és csinált róluk másolatokat a Filmgyárban, hogy az eredeti fölvételt ne kelljen nyúzni. Mert ezekről ő mindjárt próbált tanulni táncokat, rendszerezni, tehát használta a vágóasztalon és vetítette. Hogy ne menjen tönkre, mindig egy pozitív kópiát, másolatot készíttetett.

Így, a terepen sokat együtt utazva, éjszakánként beszélgetve kerültünk nagyon közel egymáshoz.

Minket nemcsak a tánc tartott össze, vagy a néprajzi érdeklődés, hanem kiderült, hogy irodalmi érdeklődésünk is ugyanaz, a népi írók iránt lelkesedünk. Püski bácsi [Püski Sándor könyvkiadó] lakásán volt néhány könyv a korábbi időből. Martin Gyurka tanácsára és segítségével jutottam el Püskiékhöz és vásároltam meg A fekete bojtár vallozásait Sinkától, vagy Illyés Gyulától A puszták népét. Számos olyan könyvet szereztünk meg így, hogy oda följárunk. Erről beszélgettünk, és ez az érdeklődés, ez a lelkesedés tartott minket össze.

Én harmadévig tartottam meg a román nyelvi órákat, a magyar órákat előbb letettem, s végül mégiscsak néprajzból szereztem meg a diplomámat. Nagyon sokat jelentettek egymás megismerése szempontjából azok a nyári táborok, amikre minden esztendőben el kellett mennünk a katonai kiképzés keretében, mindig a legmelegebb hónapban, augusztusban. Ott is szabadságot, változatosságot jelentett, ha fölléptünk, táncoltunk. Akkor én sokszor furulyáztam,

és arra táncoltak a többiek. A végzés után Tinka a SZOT-együttesből átkerült a Népművészeti Intézetbe.

AZs: Azt hiszem, félmunkaidőben volt...

AB: Ő kezelte a filmtárat. Ott dolgozott egy ideig Pesovár Ernő is. Amikor ezt átszervezték, és veszélybe került, ő inkább az állásáról mondott le, hogy az anyaggal maradhasson. Pontosan már nem emlékszem, hogyan és mikor sikerült, hogy Kodály Népzene Kutató Csoportjához került az egész tárral együtt.

AZs: Kodály maga hívta a csoportjához...

AB: Sokáig nem is tudtak fizetést adni neki, de ő azzal nem törődött.

AZs: Mondják, kenyéren és almán élt egy időben...

AB: Nagyon ragaszkodott ehhez az anyaghoz, nagy részét ő hozta össze, hogy így mondjam.

AZs: Az egyetlen kedves, vidám, okos, aranyos fiú volt, akinek láthatóan megvolt már ez a szenvedélye. De hogy miért volt annyira szeretetreméltó, nem tudta az ember. Hogy azért-e, mert önfeláldozó tudott lenni, mert szerette az embereket? Az adatközlőket ezért tudta rávenni, hogy táncoljanak még akkor is, mikor éppen nincs itt az ideje.

AB: Nehéz munka volt az embereket rábeszélni, Tinkával néha keserűen neveltünk ezen. A végső eszközünk az volt, hogy azt dobtuk be, ha nem táncol, a sírba viszi ezt a táncstudást. Ez is egy érv volt. Abban az időben, amikor lesöpörték a padlásokat, és a téesz-

be kényszerítették a parasztokat, a táncosokat is érintette ez. Voltunk olyan háznál, ahol éppen előző nap söpörték le a padlást. Valaki egyszer majdnem kidobott minket, hogy képzeljük, hogy most ő táncoljon, mikor elvitték az egész termését. Tinka kitarított és beszélt, ez volt a feladatunk. Egy kicsit mulatságos dologra is emlékszem. Erdélyben gyűjtöttünk akkor, azt hiszem, Királyfalván, egy juhásznál. Elmondta, hogy szívbjajos, nagyon beteg. Tinka rá akarta beszélni, hogy táncoljon. De hát itt hal meg, mi lesz akkor?! A végén táncolt, én meg izgultam, hogy mikor fog meghalni ott, előtünk. Olyan drámaian festette le a szívbjáját.

Az erdélyi utak úgy sikerültek, hogy a SZOT-együttesnél Molnár Istvánnak megvoltak azok a filmek, amelyeket 1942-ben készített, több helyen Erdélyben, elsősorban Kalotaszegen. Ezekről a filmekről Tinka mindent megtanult.

Én úgy kerültem Erdélybe, hogy apám kolozsvári születésű volt, és 1942-ben jártunk otthon apám szülővárosában. Az erdélyi táncok, az erdélyi zene minket mindig nagyon megragadott. Megvettük annak idején a Rádió népzenei lemez-sorozatát a kis pénzünkből, ezek még 78-as fordulatszámmal működtek.

AZs: A „Pátriákat”?

AB: A „Pátriákat”, igen. Hát óriási! Lelkesedtünk, ugye, azért a muzsikáért, és kívülről fújtuk a dalokat. Erdélybe a háború után nagyon sokáig nem lehetett turista-útlevelemmel utazni, csak különleges engedéllyel. Rokoni kapcsolatokat kellett igazolni a rendőrségen, így lehetett esetleg engedélyt kapni.

Én az Olaj utcában laktam a szüleimnél egy ideig, és ott, lenn a sarkon volt egy utazási iroda. Egyszer ki volt írva: Erdélyi társutazás, négy nap, Nagyvárad, Kolozsvár. Hű, mondom, akkor be lehet menni Erdélybe most már ilyen módon is! Rögtön szóltam Tinkának és Pesovár Ferinek, hogy menjünk be Erdélybe. Ez 1961-ben történt.

Korábban, '56 tavaszán is megenyhültek a viszonyok, és lehetett Erdélybe menni. Én nyáron el is mentem egy muzeológus csoporttal. De se Feri, se Tinka akkor ebben nem volt benne, a csoportban azok a muzeológusok voltak, akikkel én végeztem együtt, régészek és művészettörténészek. Mojzer Miklós, Kalitz Nándor, szóval, többen. Elhatároztam, hogy Moldvába is kimegyek. Olvastam Moldváról a Lükő-könyvet [Lükő Gábor: A moldvai csángók], Domokos Pál Péter könyvét [A moldvai magyarság], és nagyon-nagyon érdekelt Moldova. A csapat Kolozsvár után lement Brassóba és onnan Bukarestbe. Mondtam, én oda nem megyek, engem most Bukarest nem érdekel, én elmegyek Moldvába, és majd Mamaiában, – mert a tengerpartot is meg akartuk nézni –, Mamaiában a tengerparton találkozunk augusztus 22-én. Soha nem jártunk ott, ők se meg mi se, hátha összejön. Én kimentem Moldvába. Mielőtt kimentem volna, egy muzeológus társunk ismerőse, – aki ismerte Kallós Zoltánt, együtt jártak iskolába –, mondta, hogy Moldvában van egy barátja, aki egy magyar iskolában tanít Lészpeden, keressem föl. Mert nem nagyon szabad mozogni Moldvában, még az erdélyieknek sem, elkapják őket. Nem tanácsolja. Tehát valakit meg

31. Pálfi Csaba, Maácz László és Martin György táncgyűjtés közben, Encsencsen, 1958-ban.

kell nevezni, hogy hova megyek. Menjek Kallóshoz, aki nagyon érdeklődik az ilyen táncok iránt. Úgyhogy együtt mentünk, amíg elértünk a Békás-szorosig, ott elváltunk egymástól, és én kimentem a Békás-szoroson, és elindultam Moldvába. Egy darabig gyalog mentem, majd felültem egy vonatra, és román szakos lévén megkérdeztem, hogyan menjek Lészpedre. Akkor kiderült, hogy több Lészped van, és az ismerős egy másikat adott meg, de a vonaton megismerkedtem csángókkal, akik éppen oda mentek. Így eljutottam Lészpedre, beszéltem Kallóssal. A mi barátságunk ott kezdődött, a lézpedi otthonában. Ez '56 augusztusának második felében volt, akkor ott magyar iskola működött.

Kallós mondott címeget a Mezőségben, hova menjek, mint menjek, és elhatároztuk, hogy minden évben hosszú időt együtt fogunk kutatni, hozom a barátaimat stb. De hát jött '56 októberre, a forradalom, és utána sok évig nem lehetett egyáltalán meg se közelíteni Erdélyt. És 1961-ben láttam én ezt a kiírást, az IBUSZ programjában, hogy négy nap társutazás. Közben állandóan leveleztem Kallóssal, aki akkor, úgy tudom, éppen Gyimesben volt faátvevő, hogy megyünk, ekkor és ekkor. Ha van lehetősége, találkozzunk Kolozsvárt. S akkor befizettünk az útra, Martin Gyurka hozta a filmező gépet, én hoztam egy magnetofont, jött Feri, szóval felszerelkeztünk mindennel, és mint ártatlan IBUSZ-utasok, beültünk a buszba.

Kolozsvárott a vezetőnek mondtam, hogy nekünk rokonaink vannak itt, szeretnénk két napot azokkal tölteni, nem veszünk részt a közös programon. Kallós ott várt minket a buszmegállónál. Attól kezdve állandóan csak filmeztünk. Először Válaszútra mentünk. Ott hallottam először a „Vak Náni” hegedűjét, amin régi mezőségi ritka magyart s egyebeket játszott, s elsírtam magam, olyan szép volt. Akkor Bonchidán filmeztünk, a második napon pedig Mэрára értünk. Egy ideig ugyanis Kallós, mikor elvégezte a tanítóképzőt, Kalotaszegen, Magyarvistán is tanított. Mэрán is jó barátai voltak, és megszervezte a mérái kirándulást. Úgyhogy a második nap oda

32. Martin György és Maácz László néptáncgyűjtés szünetében, Nyírbátorban.

mentünk, és egész nap filmeztünk a hegyoldalon. Könnyen ment, mert Kallós ismerte ezeket az embereket. Egymás után vettük fel a táncokat.

Mérán szinte egész délután filmeztünk, de mikor lement a nap, meg kellett szakítsuk, mert a mi gépeink arra alkalmatlanok voltak, hogy félhomályban fölvételeket készítsünk, világításunk nem volt. A helybéli banda muzsikált, „Árus” [Antal Ferenc „Árus”] az apjával. A fiatal „Árus” előállt, azt mondta: „Én tudom, maguk kicsodák, kicsodák, maguk pesti színészek, most mi muzsikáltunk és táncoltunk maguknak, most maguk táncoljanak nekünk!”. Gyurka volt a reménységünk, mert ő nagyon ismerte ezeket a régi filmeket, amiket Mérán, Vistán és a többi helyen Molnár István fölvelt. Nem kellett sokáig rábeszélni, mindjárt azt mondta: „Akkor egy legényest!”. Akkor elkezdett táncolni. Árusék húzták Tinkának is. Gyönyörűen táncolt. Mellettem állt egy fiatalember, elkezdett kiabálni: „Emberek, emberek, ez az apám táncát táncolja!”. Hát, mikor befejeződött, akkor próbáltuk tisztázni, hogy tényleg, Tinka azt a táncot táncolta el, amit ő Molnár Istvánnak a tizennyolc évvel korábban Mérán készített filmjéről, mozdulatról mozdulatra megtanult. De zene nélkül, mert a zenét csak kottából ismerte. És valóban, annak a fiatalembernek az édesapjáról szólt az a film, aki ottjártunkkor már négy vagy öt éve halott volt. De a fia ráismert: „Ez az apám tánca!”.

AZs: *Egyébként ugyanígy találta meg Mátyás Istvánt, akinek a nevét hibásan jegyezte fel Molnár, és mikor már nem tudott mit tenni, eltáncolta a táncát...*

AB: Igen, ez aztán megisméltődött. Ez is csak a magyar táncokkal fordulhat elő. Annyira egyéniek, és mégis, ha kalotaszegi mód, vagy mérai mód, magyar mód táncol valaki, ráismerni, hogy ki az. Min-

denki nyilván önmagát adja és ez annyira különböző lehet, hogy még a halála után nem tudom, hány évvel is ráismernek, hogy valaki valakinek a táncát táncolja. Ez szerintem a világon sehol máshol nem isméltődhet meg.

Tinka aztán sokat járt Erdélybe, együtt is voltunk, külön is voltunk többször. Voltunk együtt Gyimesben például, ahol a nagyon szép anyagot éppen Kallós Zoltán segítségével tudtuk fölvenni. Kalotaszegen is jártunk többször, és a Mezőség, az volt nekünk az igazán fontos.

AZs: *Ezt kapták Kallóstól, a Mezőséget...*

AB: Kallóssal nagyon sokat dolgozott együtt Martin Gyurka, de volt olyan mezőségi utazás is, amin Zoli nem tudott részt venni. Például Székre úgy mentünk be hárman, Feri, Gyurka meg én, hogy megérkeztünk, és találtunk egy csúrt, ahol táncoltak. Beálltunk, néztük. Akkor jött a kezes, aki felelős a rendért és a muzsikáért, megkérdezte, mik vagyunk, kik vagyunk. Mondtuk, érdeklődünk a tánc iránt, és hallottuk, hogy itt szól a muzsika, engedjék meg, hogy nézzük. Jó, azt mondja, üljenek itt, majd ő gondoskodik rólunk. Hát gondoskodott táncosról, fölkerít az álló lányok közül valakit, odavezette elénk, és előttünk táncolt vele, utána átadta nekünk. Ezzel bemutatta, hogy nem sánta, nem béna, tud táncolni. Csak mi nem tudtunk táncolni, legalábbis én, gyakorlat nélkül. Nagyon kedves emlékeim voltak ezek.

A legszebb és legértékesebb anyagot tényleg a Mezőség jelentette: Bonchida, Magyarszovát, Válaszút. Később több más helyen is jártak gyűjtők.

Amikor elvégeztük az egyetemet, mindannyiunk állásba került, de egyedül Tinka maradt meg csak a tánc mellett. Pesovár Feri Kiskunfélegyházára került muzeológusnak, én Szekszárdra. Hát, vala-

miből meg kellett élni, ez volt a hivatásunk. De a gyűjtésekre mindig összejöttünk. Hétfvégén, évenként kétszer-háromszor is, megbeszéltük, hogy hova megyünk gyűjteni. Akkor szabadságot vettünk ki vagy ünnepnapokat fordítottunk erre, hogy valahova elmenjünk filmezni. Ez volt a legösszeszokottabb társaság: Martin Gyurka, Pesovár Ferenc, én, néha még Halmos István vagy Zámbo István, aztán a veszprémi énekkar egyik vezetője, aki szintén néptáncos volt a veszprémi piaristáknál, ahonnan a Pesovárok jöttek. Buchbinder Oszkár volt még a társaságban zenész, aki '56 után kiment Kanadába. Az ország minden területén jártunk, Somogytól Szatmárig. Szatmárba különösen sokat jártunk. Itt nemcsak magyar verbunkot találtunk, nemcsak nagyon szép csárdásokat, hanem cigánytáncok is voltak, a botolók miatt is többször mentünk. Somogyról készült az első táncmonográfia, amiben részt vettünk, csak éppen én és Feri estünk ki belőle, mert mikor megfogalmazásra került, behívtak minket katonának három hónapra.

AZs: *Nem Pesovár Ernővel csináltátok?*

AB: De, Morvay Péter, Pesovár Ernő, Martin Gyurka. Karádon együtt voltunk Ferivel és Gyurkával. Nagy anyag volt. Ugyanolyan monográfiát akartunk csinálni Szatmárról is, de aztán az elmaradt. A legtöbb anyag Magyarországot tekintve a szatmári volt.

AZs: *Szatmárban Morvay Judittal én is jártam, meséket, babonákat, történeteket gyűjtöttünk.*

AB: Mikor én Szekszárdra kerültem, a Sárközbe jártunk le. Ott nagy volt a néptáncmozgalom. Bogár Pistáék sárpilisi együttese többször is volt vendég Budapesten. Muharay lejárt oda, velük akarta bemutatni az ő elképzelését, hogy ahogy Bartók és Kodály a zenét a parasztnéből fővárosi színpadra vitték az alkotásaikkal, ugyanúgy kellene a paraszti színjátszást is. Ebben volt ő leginkább érdekelve, Sárpilisen például az igazmondó juhászt akarta betanítani, parasztszínházat akart létesíteni. Mi meg gyűjtöttünk: Bátán

sokat, Pilisen, Ócsényben, Decsen, Bogyzslón. Bogyzsló volt a legérdekesebb gyűjtésünk, ahová együtt mentünk.

AZs: *Hogy kiváló képességű, jól képzett, szorgalmas, megszállott gyűjtő volt, az biztos, de ezekhez az eredményekhez sajátos emberi tulajdonságai is hozzájárultak...*

AB: Nagyon szerény, igénytelen és barátságos volt. Sohasem kérekedett, soha nem volt agresszív, még akkor sem, ha nagyon határozott véleménye volt, és mindig – így fogalmaztam szegénynek a búcsúztatásán –, békeszerető volt. A néptáncmozgalomban is kialakultak irányzatok, ellenfelek és riválisok, de ő állandóan a békét szolgáló módon próbált ebbe belenyúlni. Nem törődött azzal, hogy róla mit mondanak, szívesen segített mindenkin. Sokat beszélgettünk, nemcsak a táncról, hanem mindenről, ami minket érdekelt, a magyarság, a magyar kultúra kérdéseiről, órákat, utcasarkon is. Gyakran irodalmi kérdésekről és egyébekről is. Nagyon szerettem őt.

A Mátrában volt valami nemzetközi néprajzi konferencia, ahol utoljára találkoztam vele. Együtt utaztunk, a feleségem is velem volt. Jöttünk haza buszon, előttem ült, az ülésben teljesen magába roskadva aludt. Pedig buszon elég nehéz aludni. Mikor leszálltunk, mondom neki, nagyon fáradt lehetsz. „Nagyon fáradt vagyok”, mondta, és ez nagyon rossz érzés volt, mert korábban sose mondta, hogy fáradt, soha. És olyan visszahúzódo volt, nem gondolta volna az ember, hogy ő, ha kiáll táncolni, az mekkora élmény. De ahogy félrehajtott fejével szerénykedett és kerülte a feltűnést, a magamutogatást...! Túlságosan is szerény volt.

AZs: *Egész életetek során voltaképpen együtt maradtatok...*

AB: Igen, pedig elég messze éltünk egymástól, mert én aztán Pécsre kerültem. De közös útjaink voltak. Mindig gondoskodtunk arról, hogy évenként többször is valami közös kutatásban együtt menjünk valahová. Aztán nagy törés volt Feri halála, mert ők Fe-

33. Andrásfalvy Bertalan, Martin György és adatközlőjük, Bátán, 1958-ban.

34. Martin György táncosokkal, Kunszentmiklóson, 1959-ben.

rivel nagyon jóban voltak. Sokkal többet találkozott Ferivel, mint velem, mert közelebb is volt, Székesfehérváron. Korábban Kiskunfélegyházán volt. Egy baráti társaságban nyilatkozott '56-ról, egy kolléga, egy tanár följelentette, és akkor internálták. Utána nem engedték vissza Kiskunfélegyházára. Székesfehérvárra én is pályáztam, oda akartam menni Szekszárdról, de hallottam, hogy Ferinek nincs helye, akkor én visszaléptem, nehogy megakadályozzam a visszajutását. Azért ez óriási törés volt Feri életében! Nem tudta kiheverni. Utána ez a vékony gyerek iszonyatosan meghízott, testileg is változáson ment keresztül a fogság után.

Együttműködtünk, de ő is korán meghalt, fél évvel korábban, mint Tinka. Tinka nagyon rosszul élte meg ezt a dolgot.

Hogy visszatérjek a gyűjtésekre, ahhoz felszerelés is kellett. Tinka annakidején egy Grundig magnót vett, hogy jó zenei felvételeket készítsünk. Előtte egy tizenkét kilós magnó volt, amit cipelni kellett, sok nehézséget okozott, mikor át kellett szállni, vinni ezt a sok-sok holmit.

AZs: *Mert nem autóval jártatok...*

AB: Nem volt autója egyikünknek sem akkor. Egyetemre akkor nem úgy lehetett járni, hogy akkor megyek, amikor akarok, mint mostanában. Majdnem minden órán katalógus volt, ki van ott, ki nincs ott, reggelre ott kellett lenni. Éjszaka utaztunk, és hogy el ne lopják, mindig ráültünk vagy ráfeküdtünk a magnóra. Emlékszem egyszer, Kállón – ott azt hiszem, egyedül voltam, első alkalommal, aztán együtt Tinkával is –, előkészíteni akartam egy filmezést. A zenéket is föl akartam venni, hogy mikor Tinka jön, gyorsan és simán menjen a gyűjtés. Este már nagyon éhes voltam, beültem egy kocsmába enni valamit. Bejött a „kállói ifjúság”, egyszer csak kirobbant egy verekedés, bicskázás. Én a sarokba húzódtam, s ha nagyon közel jöttek hozzám és ott verekedtek, akkor löktem el őket, nehogy baja történjék a magnetofonnak. Aztán jött a rendőrség. De erre úgy emlékszem, hogy kétségbeesetten ülök a sarokban, kettesben a magnóval és védem.

A másik érdekes eset Bujákon volt, ott akkor még viseletben jártak. A bujáki viseletet az jellemezte, hogy aránylag sok szoknyát viseltek, de az rövid volt. Szélesre kiálltak, és a kicsi lányok, akiknek még nem volt udvarlójuk, egész kicsik, tehát tíz-tizenkét évesek is, beálltak egymással táncolni. De már népviseletben, rajtuk volt az öt-hat szoknya, bálba nagyon föl kellett öltözni. Aztán mi is beálltunk és táncoltunk. Ezek a csibész kislányok összeálltak és úgy járták a csárdást, közel jöttek és a farukkal, azzal a sok szoknyával meglöktek úgy, hogy kiestünk a táncritmusból, és nagyot kacagtak rajtuk. Egyébként ott az volt a szokás, hogy ha megállt a zene, a lányok abban a pillanatban körbeálltak, karikáztak és énekeltek, hogy harsogott, repedt a levegő.

Tinkának hihetetlen táncművészete volt. Nem hiszem, hogy volt Magyarországon valaki, aki ilyen táncművészettel rendelkezett volna. Ugyanakkor, ha befejezte, félrehajtotta a fejét, és olyan kis megszeppent gimnazistának látszott. Ugye?

AZs: *Megszeppentnek nem láttam, de kedves „gimnazista” volt...*

AB: Martin Györgynek óriási áttekintése volt az egész európai táncművészetről. Első nagyobb monográfiájában, amit az Akadémiai Kiadó adott ki 1979-ben a leány-körtáncokról, az egész európai anyagot földolgozta. Ennek nemcsak magyar táncművészeti jelentősége van, szerintem sztenderd munkája ennek a műfajnak. Amit ő ebben leírt, kezdve ott, hogyan alakult át a reneszánszban az addig csak körtáncokban eltűrt tánc, hogyan lesz páros tánc. Ahogy leírja ezt az egész folyamatot, és megtalálja ezt a régebbi körtánc-réteget a magyar leánytáncokban, elsősorban mindjárt a Duna mentiekben, és a Galga menti leánytáncokban, ez európai sztenderd munkává lett.

Nagyon jó kapcsolatai voltak a románokkal, lengyelekkel, szlovákokkal, mondhatnám, hogy egyik legismertebb táncszakértője volt Európának a többiek szemében is. Az orosz táncművészet, a finn, az osztrák is nagyon jó kapcsolatban volt vele, hivatkoznak a munkáira. ■

Takács András: Találkozásaim Martin Györggyel

(Pozsony)

Mikor is ismertem meg? Fiatal legénykoromban, 1956 őszén, szeptemberben. Én akkor a pozsonyi Szlovákiai Népművészeti Alkotó Ház magyar nemzetiségi néptánc-szakelőadója voltam. Ő a budapesti Népművészeti Intézet fiatal tudósjelölt néptáncgyűjtője. 1956 őszén szeptember elejétől október közepéig egyhuzamban negyvenkét napot töltöttem Magyarországon és ebből három hetet az Intézet vendégeként, a néptánc-koreográfusok hároméves levelezési oktatása záró tanfolyamának hallgatójaként. Martin György oktató is és hallgató is volt egyszemélyben. Oktatta a néprajzi gyűjtések néptáncanyagát, mert már akkor is több tízezer méter néprajzi táncos film gondos kezelője, őrzője és tudományos jegyzetelője, rendszerezője volt és jó ismerője az azóta már világot hódított Lábán táncjelírásnak. Akkor már mögötte volt a néprajzi egyetem is és publikációként olyan jeles munka mint a Bag táncai és táncélete (1955). Én profi néptáncosként és botcsinálta néptánc-koreográfusként sodródtam a fentebb jelzett posztomra.

A három hét jelentős részét a bentlakásos tanfolyamon együtt töltöttük, sőt, az előző hetekben is bent az Intézetben Lányi Ágoston a Lábán táncjelírásra oktató, Gyurka pedig filmek segítségével a Kárpát-medence jellegzetes magyar hagyományos néptáncjaival ismertetett meg. A Pesten élő László bátyámék, akiknél vendég voltam, alig láttak. Az Intézet II. emeletének egy szűk kis szobájában töltöttünk el kettesben, hármasban számomra csodálatos órákat. (Akkor én voltam a Poór Anna vezette Táncosztálynak – Kaposi Edit, Magyarai Gizi, Szentpál Olga, Pesovár Ernő, Szigeti Károly, Gyapjas István, Kocsis György, Lami István – és a Muharay Elemér vezette Néprajzi Osztálynak – Borbély Jolán, Martin György, Lányi Ágoston és a többiek, akikre már névről nem emlékszem – kis felvidéki Benjáminka, akiről úgy gondolták, hogy a rövid idő alatt minden szakmai alapismerettel el kell látniok. Ennek jegyében velem még a tanfolyamot megelőzően ő és Lányi Ágoston külön foglalkozott.) Igaz, hogy szabadságon voltam Magyarországon, de rendszeresen bejártam az Intézetbe és ott a Lábán táncjelírással, a magyar tájegységek hagyományos táncjaival, a tájegységek jellegzetességeivel, a néptáncgyűjtés módszerével, a filmezés technikájával ismerkedtem, sőt Muharay Elemér bácsi vezetésével bejártam a fél Magyarországot. Megfordultunk Szegeden, Sárközben, Ózdon, Egerben – fesztiválok, versenyek, házi bemutatókat stb. néztünk meg. Egerben a megtekintett fesztivál zsűrijébe is beültettek.

35. Martin György Seres Imre honti dudással, 1977-ben.

Utólag is köszönet a gondosságukért, sikerült annyira megszerettetniük velem a népművészetet, hogy jelenleg is ezen a pályán tevékenykedem.

A tanfolyamon – amely az otlétem második felében valósult meg – azután megismerhettem Gyurkát néptáncos oldaláról is. Kiváló táncos volt, s mint később megtudtam, Molnár István tanítványaként és táncosaként ismerte meg a táncot. E tanítóját, mesterét is, akárcsak Kodály Zoltánt, élete végéig büszkén vállalta. Nagyon felnézett Pista bácsira. A véletlen úgy hozta, hogy a tanfolyam záró vizsgáján Náfrádi László négy legényre épített Pásztortáncát Martin György, Novák Ferenc, Orsovsky István és én mutattuk be. Mindannyian fiatal huszonévesek voltunk.

Ezzel vette kezdetét egy életre szóló barátság és szakmai irányításom. Nagyon jó volt ezt a biztos támaszt magaménak tudnom. Szlovákiában, akkor, ezen a területen magyar vonatkozásban sem társ, sem szakirodalom, sem intézmény, sem iskola – és sorolhatnám még sokáig a sem-eket – nem létezett. Igaz, akkor már túl voltunk azon, hogy a felvidéki hagyományok megismeré-

se érdekében Ág Tibor kollégával megalakítottuk, és az állam már fel is oszlatta a Csehszlovákiai Magyar Állami Népművészeti Együttest, a Népezt, már rajzoltuk Szlovákia magyarok lakta területének néprajzi térképét – de tettük ezt mind irányítók nélkül és magunkra hagyatva.

Pesten tartózkodásom a forradalom előestéjére esett. Frissen szerzett barátaim gondoskodtak arról, hogy esténként se unatkozzam. Elvittek előadásokra, Petőfi-köri vitaestekre. Ott voltam Rajk László újratemetésén, Vass Lajos és Kaposi Edit pedig elvitt a Magyar Állami Népi Együttes énekkarának és a Honvéd Művészegyüttes énekkarának október hatodikán a Károlyi kertben tartott csodálatos hangversenyére, ahol bemutattak, megismertettek Kodály Zoltánnal is. Együttesek próbáira kezdtem járni, elvittek a Biharihoz, a Vasashoz, amit aztán Novák Feriéknél vagy Szigeti Karcsiéknél reggelig tartó viták követtek.

Ezt az indítást adta nekem a Martin Györggyel és a népművészet hozzá hasonló megszállottjaival való találkozásom. Mert ők már akkor megszállottjai voltak a magyar népi-nemzeti kultúrának. Mindannyiuk meg is maradt a pályán, hűen akkori elveikhez.

Hazatértem után az amatőr táncsoportvezetők és koreográfusok iskoláztatásánál, a szakmai és műsorfüzetek szerkesztésénél és írásánál, a néptáncgyűjtés fontosságának tudatosításánál és a gyűjtés tempójának fokozásánál, a néptánc- és folklórversenyek rendezésénél, s mint koreográfus az Ifjú Szívek Magyar Népművészeti Együttes megszervezésénél és tánckara vezetésénél – hogy csak a fontosabb területeket említssem –, hasznosítottam a tanultakat. Ezen kívül felvettem a kapcsolatot a Szlovák Tudományos Akadémia Népzenei Intézetével, személy szerint Štefan Tóth és Elschek Oszkár népzenekutatókkal, valamint az általam is képviselt Intézet táncosztályával. Štefan Tóthtal – akihez személyes barátság is fűzött – megismertettem a Lábán táncjelírás alapjait. Ő, a hivatásos balett-táncosból lett néptánc-koreográfus és pedagógus, tudományos néptánc-kutató és néptánc-koreográfusokat képző főiskolai tanszékvezető tanár (a tanintézetet Pozsonyban, 1953-ban alapították), akinek a Szlovák Állami Népművészeti Együttes megszervezésében (1949) is jelentős szerepe volt, akkorra már könyvben megjelentette saját táncjelírás rendszerét (Tanečné písne, Bratislava, 1952.). Később őszintén sajnálta, hogy nem korábban ismerkedett meg a Lábán-rendszerrel. A főiskolán a kettőt egy ideig párhuzamosan tanította.

E kis kitérő után, visszatérve az eredeti alapgondolathoz, Štefan Tóth és Martin György később barátsággá vált kontaktusa jóvoltából is szoros kapcsolat jött létre a Szlovák és a Magyar Tudományos Akadémiák Népzenei Intézetei között. Ehhez hozzájárult az is, hogy Martin a teljes tánc-kutatási feladatkörrel és filmarchívummal időközben átkerült az MTA Népzenekutató Csoportjába. Az Intézetek e kapcsolat eredményeként cserekutatási programokat, tudományos tanácskozásokat szerveztek, s ezek segítségével Martin megismerhette a Kárpát-medence egy újabb népének, a szlováknak a hagyományos néptáncait. Erről egy összefoglaló tanulmányt éppen Štefan Tóth tollából közölt (A szlovák néptáncok alaptípusai. Tánc-tudományi Tanulmányok, 1965–66. Budapest). Štefan Tóth korai tragikus halála (1963) nagyon kedvezőtlenül hatott a kapcsolatok további mélyülésére s azok a tervek, melyek a szlovák-magyar határ mindkét oldalán közös gyűjtést fogalmaztak meg, a feledés homályába süllyedtek.

A másik, a népművelési vonalon a kapcsolat a Cyril Zálešák vezette pozsonyi intézeti táncosztályon keresztül erősödött meg, s a nemzetiségi néptáncszakember-képzésben, a tánc- és gyermek-együttesek országos fesztiválokon történő kölcsönös felléptetésében, az együttesek, az alacsonyabb szintű intézmények közötti kapcsolatok létrehozásában, az egymás országos fesztiváljainak és a

36. Takács András a gombaszögi fesztiválon az „ereklyeként őrzött” szalmakalapban.

kapcsolódó nemzetközi tanácskozásoknak a látogatásában csúcspontot ki. Ez is az első találkozásunk baráti indíttatásának az eredménye.

A kapcsolat soha nem szűnt meg közöttünk, jöttek-mentek a levelek, az üzenetek. Gondos szellemi atyaként mindig biztatott, szakmai tanácsokkal látott el, bevont a szlovákiai, az erdélyi gyűjtőútjaiba, sőt, a szlovákiai magyarok között külön gyűjtőutakat, szakmai tanfolyamokat szerveztetett velem, velünk. Soha nem volt számára megoldhatatlan a feladat, ha mi kértük a segítségét.

Az együtt végzett gyűjtéseink közül a jelentősebbek, az egész faluközösséget megmozgatók az alábbiak voltak: Martoson Pesovár Ernővel és Tóth Margittal; Tardoskedden és Kéménden Borbély Jolánnal és Tóth Margittal; Gombaszögön az országos kulturális ünnepély keretében, amelyre Hemerka Olgával, Méryné Tóth Margittal és Quittner Jánossal felkészítettük az Ung vidéki Szirénfalva, a Kassa vidéki Magyarböd, a Sajó menti fennsík Szilice és Szádvárborosa, valamint a Garam menti Kéménd község hagyományörző néptáncsoportjait. Zoboralján Pesovár Ernővel, Klaus Franz-cal, Quittner Jánossal és Jókai Máriával; Naszvadon és Komáromszentpéteren Quittner Jánossal és Rítomorszky Piroskával; a Hont megyei Déménden Bors Évával; a Maros menti Magyarlapád és más községekben Quittner Jánossal és Sztanó Pállal. Az 1970-es években pedig több alkalommal a Méryné Tóth Margit szervezte két hetes, tíz napos nyári CSEMADOK néprajzi gyűjtőtáborban is, ahol ő volt a néptáncgyűjtés szakmai irányítója és filmoperatőre (például a rimaszombati és a rozsnyói járásban). Amikor a Szlovák Tudományos Akadémia vendégeként jött hozzánk, akkor is minket, a CSEMADOK-ban dolgozókat kérte segítőtársnak. Így járta be Quittnerrel az olyan híres zempléni, sárosi táncos hagyományait is őrző községeket, mint Parchnovany (Parnó), Pozdišovce (Pazdics), Fintice (Finta).

Szívesen jött hozzánk, szlovákiai magyarokhoz a fesztiváljainkra is. Ott volt Zselízen, az országos népművészeti fesztiválon – ahol különösen a hagyományörző együttesek műsora érdekelte –, Gombaszögön az országos kulturális ünnepélyen, Východnán a szlovák országos és Strážnicén a cseh-morva-szlovák köztársasági fesztiválokon. Ilyen alkalmakkor is gyakran én voltam a kísérője. Egyszer, az 1970-es évek közepén-végén, Východnára egyenesen az erdélyi Székéről érkezett, s hozott egy szalmakalapot ajándékba, mert sejtette, hogy ott leszek. Jól sejtette – azóta is szent ereklyeként őrzöm és minden fesztiválon viselem. [Az írás megjelent a folkMAGazin 2003/3. számában.] ■

Beszélgetés Sárosi Bálinttal

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *Volt Martinnal közös munkájuk is, az etiópiai gyűjtés. Hogyan kerültek egyáltalán Etiópiába?*

SÁROSI BÁLINT: A hatvanas évek elején Hailé Szelasszié császár végigjárta Európát, és mindenhol tartotta a markát. Ezt később Etiópiában is tapasztaltuk. Mihelyt meglátott egy etiópiai ember bennünket, eldobta, ami a kezében volt, és tartotta a markát. Értethető, olyan helyzetben voltak. Hailé Szelasszié viszont bölcs, okos ember volt, kihasználta azt a lehetőséget, hogy császárként végigjárja Európát, és ahol, mit adni tudtak, adtak. Magyarországra is megérkezett, tartotta a markát, most szimbolikusan mondom. Azt mondták neki, pénzünk az nincs, hadseregünk sincs, de a népzene tudományunk, az fejlett. Úgyhogy, ha akarja, kiküldünk népzenei kutatókat. „Hát, ha más nincs, akkor ez is jó”, mondta Hailé Szelasszié, – kicsit tréfásan mondom az egészet – és akkor kiderült, hogy küldhet a magyar állam népzene kutatót és néptánc kutatót. Körülnéztek, ki az, aki egy kicsit nyelvet is tud, ki az, aki ki fogja bírni Afrikát. A szakmával talán nem vallunk szégyent. Szóval, ez a több szempont úgy jött össze, hogy akkor Martin meg én menjünk. Martin a filmfelvevő gépével, én pedig a magnetofonnal. Ez 1965-ben volt. Akkor együtt kimentünk.

Munkamódszerben és bizonyos fajta koncepcióban mi nem mindig értettünk Martinnal egyet. Ez nagyon rendben van, mert esetleg éppen kiegészítjük egymást. Keményen dolgoztuk végig, Martin is, én is, nem lehetett mást csinálni.

Olyan helyeken jártunk – az autónk egy Land Rover volt –, úttalan utakon, hogy a sofőr se tudta, merre megyünk. Nagyjából a térképen tájékozódunk, s időnként megérkeztünk egy falnyi vagy egy falunál kisebb helységbe, ami ott városnak számított. Volt, mondjuk, egy Makale nevű város és ott élt a makalei herceg. Elmentünk a makalei herceghez. Először át kellett öltöznünk, a csizmáinkat lehúztuk, testünket végigtöröltük, hogy ha könnyen leesik a tetű, az lemenjen, felvettük a bőröndből a fehér inget, a civil ruhát és elmentünk a makalei herceghez. Aztán meghívott bennünket. Nem részletezem, hogy milyen egy ottani ebéd, milyen egy barátság-évés. Azt jelenti, hogy a vendéglátó belenyúl a szaftos hús tömegébe, egyet kiemel, és barátságból letörölgeti a szafttól és odaadja nekem, hogy ezt egyem, mert ez a legfinomabb része a keselyűnek, mert nekem az volt az érzésem, hogy ez egy keselyű. Ludat sehoh se láttam, pulykát sehoh se láttam, és ilyen nagy combokat adtak. Persze, ez is vicc, mert ki tudja, valahonnan csak beszerezték. S egy ilyen ebéd után kezdtük el a népzene gyűjtést. A herceg kirendelt egy csomó embert, harci dalt énekeltek. Felálltak a harci vonalba és az egyik elkezdte szidni az ellenséget, rettentő kínosan magas hangon, a lehető legjobban megerőltetve a torkát. Ordította a harci dalt. Aztán prózára fogta a dolgot és elmondta, hogy milyen ronda az ellenség és milyen primitív és le fogják győzni.

Ilyeneket vettünk fel, ezt azért mondom előre el, mert aztán estére egy kis csapattal mentünk. Ezek a kísérőink voltak, revolverrel a zsebben, mert sose tudta az ember, hogy merre jár. Nekünk nem adtak revolvért, mert nem volt erre felhatalmazásunk, de ők voltak öten, a sofőr, a vezető és három színész. A színészek ezért jöttek, hogy tapasztalatot gyűjtsenek, milyen az etiópiai ember, hogyan kell ezt színpadon interpretálni.

Vagy. Másnap meghívtak bennünket, hogy jött egy küldöttség, mert hogy itt van ez a két csodálatos európai ember, két fehér varázsló, akik mindent tudnak, szemrebbetés nélkül veszik föl

a mi csodálatos táncainkat, zenénket, biztosan azért, mert ők ennél sokkal jobbkat is tudnak. Holnap lesz egy műsoros est, hát akkor most felkérjük őket, ők lesznek a szereplők. Mikor Martin ezt meghallotta, ugye, ő szerény ember, és el nem tudta képzelni, hogy muszáj kóklerkedni: „Nem, nem, mi tudománnyal foglalkozunk!”. Mondtam: „Martin, te ezt nem tudod megmagyarázni ezeknek az embereknek, ha szakértő vagy, ha tudod, akkor meg is tudod mutatni!”. Nálam volt egy furulya és egy citera. A citerát Hailé Szelasszié császárnak adtam volna, hogyha fogadott volna. De nem fogadott, így aztán nálam maradt, és tudtam vele ügyeskedni. „És te, Martin, te meg tudsz táncolni. Hát majd én furulyázok, te táncolsz. De először előadást tartunk, bemutatunk azokból a felvételekből magnetofonról, amiket ők játszottak, mert az is érdekes. És más vidékről hozottakat. Lesz itt műsor, ne félj!”

A magam primitív angolságával bekonferáltam, hogy a barátom fegyvertáncot fog táncolni, csak hát megfelelő fegyver nincs, a lándzsák, amiket itt láttunk, azok veszélyesek. Legalább botok kellene, de nem ezek a picikék, mert ki voltak téve szárító rudak. Erőteljesebb bot kellene, mert a barátom ahhoz szokott. Martin fölháborodott: „Miket mondasz te, miket kell nekem teljesíteni?”. De aztán felállt, botolót táncolt, nagyon ügyesen, én meg furulyán kísértem.

Ilyen dolgokban nagyon jól stimmelünk. Aztán viszont a végén jelentést kellett írni és javaslatot tenni. Hosszú jelentést és hosszú javaslatot, hogy mit tapasztaltunk, és mit javasolunk az etiópiai kultúrának.

No, ezen Martinnal összevesztünk. Mert ő arra gondolt, hogy országos mozgalmat kellene csinálni. Magyarországon lehet, magyarországi emberekkel. Kicsi ország, el lehet érni az embereket telefonon, rádió, ezen-azon. Országos gyűjtőmozgalom volt is itt Magyarországon. Ő ebben is élen járt, ezt is szervezte, és ennek is megvolt nyilván a maga haszna. De ott, Etiópiában?! Ott maszlagot kellett beadni az embereknek. Egyelőre az a feladat, hogy ne menjen el a kedvük attól, hogy ezt csinálni kell tovább. És elmondani, hogy milyen jövőt rejt magában, amit elkezdünk, és amit folytatni kell, mert addig a jövő nem jön, amíg ez nem folytatódik. Ilyen ünnepi beszédet írtam, és azt, hogy létre fog jönni majd az etiópiai, vagy ha úgy tetszik, Etiópián belül az uralkodó nép klasszikus modern zenéje, az amhara zene. De hát ehhez még meg kell ismerni ezt a zenét, elemezni kell, könyvet írni róla, terjeszteni azok között, akik ezt csinálják. Ez volt. Martin meg: országos mozgalom, gyűjtőmozgalom, összegyűjteni az egész anyagot... Szóval nagyon lelkesen és úgy tervezve, mintha Martinból sok volna. Magyarországon is csak egy volt. Etiópiában egy se volt. Úgyhogy ezen összevesztünk, és abban maradtunk, hogy akkor nem egy jelentést írunk, hanem mind a kettőnk ír egy-egy jelentést. És így is adtuk be.

El se olvasták talán, mert unalmas lett volna elolvasni, de a munkánkat azért becsülték, és a gyűjtött anyagot ők is felvették. Kaptak másolatot, úgyhogy amit mi hazahoztunk, az ott is megmaradt. Ez volt a vége.

AZs: *Egyébként ott nem maradt meg az anyag. Borbély Jolán szerint a háborúk alatt tönkrement...*

SB: Valószínűleg tönkre is ment. Azon kívül, hogy nem is tudták megbecsülni, mert előttünk is gyűjtött ott valaki, s ledobálva voltak ott a szalagok, a kutya se hallgatta meg azután se. ■

37. Tigré férfiak kardtánca: „Shiré”.

38. Tigré válltánc: „Eskista”.

39. Amhara nők lakodalmi tánca: „Yegu”.

40. Tigré dobtánc: „Kabaro”.

41. Amhara ének zenekísérettel.

Beszélgetés Kallós Zoltánnal

(Budapest)

KALLÓS ZOLTÁN: Először Andrásfalvy Bertit ismertem meg. Akkor Moldvában tanítottam és a néprajzi katedra [egyetemi tanszék] hallgatói, a fiatalok szerveztek egy kirándulást a román tengerpart-ra. Kolozsváron megálltak és Bercinek volt egy nagyon jó barátja, félig-meddig rokona, Bogdán Imre, piarista gimnazista, énnekem is jó barátom. Neki elmondta, hogy Moldvába akar menni, s ő megadta az én címemet. Akkor Lészpeden tanítottam. Így eljött Berci – ez '55-ben volt –, s akkor jött a forradalom, megszakadt a kapcsolat. Utána újból találkozhattunk. Én jöttem át először egy IBUSZ-kirándulásra, s akkor ismertem meg Martin Gyurkát. Akkor találkoztam legelőször Kodálllyal is. Ez a hatvanas években volt. Eljöttek aztán ők szintén egy IBUSZ-kiránduláson. Két fél napot voltak ott, akkor kimentünk Mérába, Válaszútra, filmeztek. Gyurka pedig kétszer hivatalosan jött a Magyar Tudományos Akadémia és a Román Tudományos Akadémia egyezményében, egyszer egy egész hónapot, utána pedig tíz napot, gyűjtőútra.

ALBERT ZSUZSA: *Voltak együtt gyűjteni?*

KZ: Sok helyen voltunk, mert aztán ők jöttek ezen kívül is. Mezőségeken főleg. Az ismeretlen világ volt, mind zenei, mind tánc szempontból. Amit tudtak, azt Székről tudták és Szépkenyerűszentmártonról, egyebet semmit. Olyan táncok kerültek elő, amikről nem is

tudták, hogy vannak. Aztán, sajnos, Moldvába nem jutottunk el. Elég rázós volt odamenni. De Gyimesen voltunk Gyurkával együtt. Ott is filmezett, házigazdáméknál az udvaron. Pont ott volt a szomszédban tánc, bement a táncba és majdnem elkéztük a vonatot, úgy belemelegedett. Minden vasárnap volt tánc, egyéb szórakozási lehetőség régebben nem volt.

AZs: *Olvastam Tinka könyvét az erdélyi táncokról, ott „állandóan” táncoltak. Minden alkalmat megragadtak, nem csoda, hogy olyan nagyszerű táncaik vannak...*

KZ: Minden ünnepen tánc volt, különösen karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor. Akkor három napig tánc volt mindenhol, éjjel-nappal. Úgyhogy mikor mentek templomba a fiatalok, ott aludtak, az istentiszteleten.

AZs: *A templom előtti téren is táncoltak...*

KZ: A lakodalomban, mikor megesküdtek, a fiatalok bementek, hogy beírják őket a nyilvántartásba, s addig a násznép kint táncolt, a templom udvarán kívül.

AZs: *Leginkább a szabadban táncoltak?*

42. Lakodalmas menet Széken; Kallós Zoltán gyűjtés közben, 1971-ben.

43. Martin György táncol a gyűjtés előtt Magyarovistán, 1956-ban.

44-45. Mátyás István „Mundruc” táncol.

KZ: Hát, ha olyan volt az idő, de általában a csűrben. Ott le volt döngölve a föld, a padlózat, sőt, olyan is volt, hogy le volt padolva. Akkor inkább ott, télen pedig benn a házakban.

AZs: *Ha valaki másnak a csűrében táncoltak, ennek fejében elvégeztek valami mezőgazdasági munkát. Ott is megjelentek a zenészek, táncoltak is?*

KZ: Az a kalákatánc volt. Ha volt valamelyik gazdának szorgos aratnivalója, túlrejt a búza, akkor kalákát hirdetett fiataloknak. Ő megfogadta a zenét, sőt, volt olyan falu, ahol volt kaláka-hajtó nóta. Megindultak a zenészek a falu végéről, muzsikálva, és akkor csatlakoztak a fiatalok. Közben rikoltoztak, hogy „Ki nem jön a kalákába, fekdjön a betegágyba! Ez a kicsi kaláka, éljen, aki csinálta!”. Csatlakoztak, s akkor kimentek a mezőre, kivittek egy pászmát [learattak egy részt], akkor egyet táncoltak. Ott volt egy cseber pálinka, sütöttek három-négyszáz darab lepényt: túróslepényt, szilvaslepényt, káposztáslepényt, s utána pedig megvendégelték a fiatalokat, és tánc volt. Egy alkalommal szintén Martin Gyurkával voltunk Magyaroszáton, és a Néptanácsnak volt kalákája, kapáló-kaláka. És a tánc a falu közepén, a községháza előtt volt, az utcán, s ott filmeztünk.

AZs: *Már a gyerekek is tanulgattak táncolni, volt gyerektáncház is?*

KZ: Volt az aprók tánca, Gyimesen serketáncnak mondták, a serke a tetűtojás. De különben Magyaroszáton minden vasárnap volt, mert nagy a falu. Volt három felnőtt tánc és három kistánc. S azt a gyerekek szervezték, voltak kezesek, az első legények, azok szedték be a fizetséget a zenészeknek.

AZs: *Ezeket meg kellett szervezni a nagyoknak is, hogy hol lesz tánc legközelebb...*

KZ: Azt tudták egy faluközösségen belül, templomban találkoztak, nem volt probléma. Válaszúton úgy volt, hogy a leányok nem fizettek a táncba soha, hanem enni adtak a zenészeknek. Ház rendjébe [házak szerinti sorrendben] be volt osztva, és amikor ahhoz a leányhoz került az ételadás, akinek egy bizonyos legény volt a szeretője, akkor az úgy igyekezett, hogy ő legyen a kezes. Mert akkor ő is odament a zenészekkel vacsorára vagy egyébre. S akkor ott vacsoráztak, egyet táncoltak, megtáncoltatták a háziasszonyt is, a szomszéd leány is átjött. Utána mentek muzsikaszóval a táncba.

AZs: *Mi történt, ha vendég jött a táncba?*

KZ: A vendég nem állhatott be táncolni, csak ha megkínálták leánnyal. Megkérdezték, hogy melyik lánnyal szeretne táncolni, s akkor azt felkérte a helybeli legény, és odaadta annak a fiúnak, hogy táncoljon vele. Széken például három tánc volt a három utcán, és ha elment egyik utcáról a másikra a legény, nem állhatott fel táncolni, csak ha leányt adott neki. Vagy ha bál volt például a más utcán, és más utcabeli volt a szeretője a legénynek, akkor az egész másképp öltözködött, mint a többiek. Pántlika a hajába, zsali [színes, virágmintás, kasmír] kendővel, megkülönbözött a többi leánytól. Széken a bálba párosan mentek. Csak az a leány mehetett, akit legény meghívott.

A szomszédos falvakban már nem mindenki. A táncba este nem ment el a leány, csak úgy, ha elvitték. Erről a kezesek gondoskodtak. Akinek volt szeretője, az elvitte; illedelmesen köszönt, leült, beszélgettek, s akkor kért engedélyt, hogy a leányukat elvigye a táncba. Este a házasok nem mentek a táncba. Nem volt mit keresniük. A

fiatal házások egyszer-kétszer-háromszor elmentek, de többet nem. Nappal viszont ott leskődtek az asszonyok, amikor jött a marhacsorda, vasárnap délután. A legények meg kiabálták, hogy menjenek haza, kergessék el a macskát a tűzhelyről, főzzék meg a vacsorát, de az asszonyok nem nagyon mentek. Lesték, hogy melyik legény melyik leányt kíséri haza.

Íratlan törvény volt, „ha egy utolsó cigány is elkér táncolni”, a leány köteles elmenni. Ha esetleg visszautasította, akkor kimuzsikálták a táncból. Az úgy történt, hogy előkészítettek egy seprűt az ajtó mögé, s akkor felkérték a leányt táncolni, rendre mentek a zene felé. Mikor odaért a zene elé, akkor a legény leállította a zenét: „Húzzad a marsot!”. S a leány kezébe nyomták a seprűt, még fenéken is billentették. Ki kellett menjen a táncból, s akkor egy darabig nem mehetett a táncba. Ilyen húsz-harminc évben egyszer, ha megtörtént. Én, ahogy tudom az eszemet, egyet tudok a szülőfalumban, egy ilyen esetet.

AZs: *Mi volt a tánc rendje?*

KZ: Minden falunak megvolt a maga táncrendje. A Mezőségen rendszerint a legényessel kezdték. Ritka magyar, sűrű magyar, utána jöttek a páros táncok.

AZs: *A zenészek előtt táncoltak a legények?*

KZ: Párosan is rendre mentek a zenész elé. Megálltak, kitáncolták magukat, továbbmentek. Jött a másik, aztán a zenész tudta már, kinek mi a nótája, s azt húzta. Azért van az, hogy például „Bálint Jóska ritka magyarja vagy csárdása vagy lassúja”, s akkor, mikor oda került a zenészhez, azt a nótát húzta, ami az övé volt.

AZs: *Tinka kedvenc tánca természetesen a legényes volt. Magyarázzuk meg, mi a pontozó!*

KZ: Ugyanaz, mint a legényes, csak más a neve. A Mezőségen a ritka magyar, a sűrű magyar, Kalotaszegen csak legényes, a Küküllő vidékén magyaros vagy pontozó.

AZs: *Annak is megvan a maga belső struktúrája?*

KZ: Megvannak a figurái. Egy jó táncos a stíluson belül alkotott figurákat. Az volt az érdekes, hogy Molnár István annak idején filmezett Magyarvistán, le is írta a táncot, de tévesen írta le a táncos nevét. Gyurka megtanulta a táncot, elment Vistára és kereste a táncost. És senki nem tudta, ki az, mert ilyen nevű nem volt. Elkezdett táncolni – „Na, ezek »Mundruc« Pistának a figurái!” –, s így került elő aztán a táncos.

Mindenhol táncolt. Gyűjtés után vagy gyűjtés előtt, ez bátorította is az adatközlőket, inkább kedvet kaptak a tánchoz. Mindenhol, bárhol gyűjtöttünk, ő is táncolt. Szeretett is táncolni. De főleg a legényest szerette, a páros táncba már nem állt be. Mondta is, aki legényest táncol, az már nem szívesen táncol páros táncot.

AZs: *Egyébként a népi páros táncok, amennyire én ismerem őket, olyanok, hogy külön-külön is táncol a pár mindkét tagja...*

KZ: Az jellegzetessége a magyar táncnak, hogy egyéneként változik, kinek milyen a temperamentuma, kiengedett-e a leány. Szemben járják egymással, vagy kézen fogva, vagy a legény figurázik, a leány meg forog előtte, billegteti magát, hagyja magát.

AZs: *Szóval, az improvizáció itt is érvényesül...*

46. *Martin György Timár Sándorral táncol Körösfőn, 1973-ban.*

KZ: Ez a legfőbb jellegzetessége a magyar táncnak, az improvizáció. Anyanyelvi szinten kell megtanulni táncolni, improvizálni.

AZs: *Tudna-e lépésneveket mondani?*

KZ: A mezősegi lassúban az „akasztós” például. Egyszerre lépnek, egyszerre fordulnak, és van egy ilyen akasztás. A leglassúbb magyar páros tánc. Gyurka szerint ez a legrégebbi magyar páros tánc. Ő azt mondta, hogy Bethlen Gáborról volt egy olyan feljegyzés, hogy olyan lassú táncot járt, alig mozgatta a lábát. Biztos ez volt az.

AZs: *Balassi is ír a táncról...*

KZ: Egy bizonyos közösségen belül van olyan, hogy egy bizonyos dallamra azt mondják, na, ez ennek a nemzetségnek a tánca. Feketelakon a Kisek tánca. Vagy Magyarorszáton a Csete nemzetség tánca, a Juhos nemzetség tánca. Visában a Fodorok tánca. Vajdakarácson a Lovász nemzetség tánca. A tánc régisége mellett az is vall, hogy a Mezőségen sok helyen még most is úgy temetkeznek, mint a honfoglalás idején. Nemzetségek együtt a temetőben, a templomban is úgy ülnek. Ez a tánc is valószínűleg ennek a maradványa.

Sajnos, Gyurka Moldvába nem jutott el, csak a Dunántúlon, az áttelepült csángókkal volt némi kapcsolata. Szerintem a legrégebbi magyar mozgáskultúrát a csángók őrizték meg egynehány táncban: a régi magyaros, vagy lapos magyarosnak is hívják, serény magyaros, kezes, öves... Ebben neki nem jutott része, mert a „csángó-kérdés” tabu volt, még most is kényes dolog a csángókról beszélni.

AZs: *Ezek a táncok karikázók, legényesek vagy párosak?*

KZ: Mind körtánc, az egész. Volt egy szokás Moldvában, mikor a menyasszonyt kitáncoltatták. Kodály kimutatta, hogy ennek a lakodalmas dallamnak csuvas változata van. Tehát, hogy olyan régi. „Gyere ki, szívem, a szőlőhegyre, onnan nézzünk be az új Klézsbé!

Szólj, kakukk, szólj, ki kapuján szólj!” Tulajdonképpen párosító jellegű. Megnevezik a menyasszonyt s a vőlegényt. Szóval párosító, egy régi lakodalmas. De már eltűnt, már nem csinálják.

AZs: *Mikor Kalotaszegen együtt voltak, hogy tudtak dolgozni?*

KZ: Én Vistán tanítottam, mindenkit ismertem, Méréban voltak nagyobb kapcsolataim, voltak odavaló osztálytársaim. Ott kezdtük, Méréban, Vistában. A Nádas menti falvak a legrégiebbek tánc szempontjából és vokális zene szempontjából is. Méra, Vista, Bogártelke, Nádasdaróc, Inaktelke, Türe és Mákófalva. Csak olyan helyre mentünk, ahol volt kapcsolat. Moldvában is olyan helyeken gyűjtöttem, ahol volt valamilyen ismeretség.

AZs: *Hogyan lehet az embereket rávenni, hogy a megszokott táncalkalmakon kívül is táncoljanak, akkor, amikor jön a gyűjtő?*

KZ: Nem nehéz rávenni, mert ha megjelenik a zenész, megy az. Volt egy esetünk Ördöngösfüzesen. Vasárnap lévén, az öregeket küldték a juhokkal, etetni a mezőre. Mert a fiatalok, a gyerekek, azok ünnepeltek vasárnap. S nem tudtunk elérni vagy három öreget, kinn voltak legelteni a juhokkal. Hétfőn kerestük őket, kiderült, hogy a közös gazdaságnál rakják a ganét. Elmentünk oda Gyurkával, hát a ganédomb tetején az öregek. Vittünk egy üveg pálinkát. Hát, ők nem táncolnak, szégyen hétköznap, „miesnap” táncolni. Bekapcsoltuk a magnót, erre az öreg eldobta a villát, s elkezdett táncolni a ganédomb tetején. S aztán sikerült filmezni is őket. Ugyancsak Füzesen volt, hogy kimentünk a falu végére, a cigánysorba. Az pont a főút mentén volt, s jött az autóbusz Désről. Ment Mocs felé, körbe, Kolozsvárra, s ahogy az utca közepén táncoltak, megállott a busz, kiszállott a sofőr, s ő is egy nagyot táncolt. Ezt is filmezte Gyurka.

AZs: *Mi sokkal kevesebbet táncolunk. Miért táncol az ember?*

KZ: Hát, én ezzel nem foglalkoztam. Felszabadul az ember. Én is nagyon szerettem táncolni, nem tudnám megmagyarázni. Kell az embernek ez.

AZs: *Az öregek mikor táncolhatnak?*

KZ: Lakodalomban. Sőt, csinálnak házas multságokat, bált, ahol csak az öregek vesznek részt. Például, ha vasárnap a tánchoz betévedtek az öregek, vagy házasok, akkor adtak egy pár táncot a házasoknak. Akkor házas ember csak leánnyal táncolhatott, házas asszony legénnyel, vagy mind a kettő házas kellett legyen. Tehát, a nem házasok nem táncolhattak egymással. Ugyanaz a tánc, ugyanaz a zene, mint a fiataloké.

Szóvátón van olyan, hogy a szüzek tánca. Kalákában szokták általában táncolni a lányok. Tréfás tánc, emelgetik a szoknyájukat, visigálnak, ilyen is van.

AZs: *A legényesek leírásában láttam ilyen tréfás táncokat...*

KZ: Az egyéniségtől függ. Vidám vagy szomorú, mindenki fogja az orrát például, vagy erotikus mozdulatokat csinál, ez is előfordul. Főleg a cigányoknál van sok ilyen, de a magyaroknál is előfordul. Itt van a medvetánc. Teljesen erotikus, Csíkban és Gyimesen maradt meg. De a Mezőségen is volt a disznótánc vagy rókatánc. Általában férj és feleség szokta járni, mert ha nem, akkor ebből verekedés van. Vagy a párnás táncot is a lakodalomban inkább házaspár szokta járni, hogy ne legyen verekedés a vége.

47. Pesovár Ferenc, Kallós Zoltán, Martin György, Válaszút, 1961.

AZs: *Vannak eszközökkel járt táncok, mint a gyertyás tánc vagy a párnatánc?*

KZ: Felénk nem volt. Széken voltak ezek, a menyasszonytánc gyertyával, de botoló tánc volt több helyen. Széken is, Györgyfalván, Válaszúton is volt, kecsketáncnak hívták. Legkésőbb Magyardecén maradt meg, ők törőfás táncnak hívták. Törőfa az, amivel a puliszkát kell összetörni. Meg Györgyfalván laskanyújtós tánc, téstanyújtó tánc. Két nyújtófával táncolták.

AZs: *Vannak román-magyar lakosságú falvak. Vegyes táncok is vannak?*

KZ: Nálunk nem volt vegyes tánc, pedig a többség román a faluban. Külön volt a tánc, mert a román táncrendben volt egy tánc, amit csak ők jártak. Viszont volt olyan, hogy ha nem volt magyar tánc, vagy nem volt román tánc, akkor bekéredzkedtek a román fiatalok a magyar vagy a magyar fiatalok a román táncba, és egyet táncoltak, ha felkérték őket táncolni, de közös tánc ház nem volt nálunk soha.

AZs: *A zenészek hogyan választódnak ki, kik azok?*

KZ: Melyik milyen tehetséges, milyen felkapott, mennyire tud muzsikálni. Olyan is volt például Bonchidán, Válaszúton, hogy a zenészek kivállalták az uraságtól a kaszálót. S akkor kalákát hirdettek, elmentek a legények, s levágták. Akkor elmentek a lányok, feltakarták, begyűjtötték, és dézsmára, harmadjára volt lekaszálva, minden harmadik boglya a zenészé volt. Ő azt eladta, s ebből volt a fizetség. Ezért aztán a legényeknek ingyen muzsikált öt darabot, mondjuk öt vasárnapot vagy öt estét. Amennyi volt a munka.

AZs: *Kitől lehetett a zenét megtanulni?*

KZ: Hát, egymástól, generációkon keresztül.

AZs: *Sebő Feriék onnan vették a hangszeres zenéhez a mintát...*

KZ: Hát, Sebő Feriék először kézbe kerítették a Lajtha-gyűjteményt, a székit, és kiderült, hogy nem szól úgy, mint ahogy le van írva, mint ahogy kéne szóljon, mert nem lehetett úgy leírni. A hangzó anyag nem olyan, mint az írott anyag, úgyhogy aztán eredeti felvételek után kezdték tanulni, hogy ugyanaz legyen. ■

Beszélgetés Sebő Ferencsel

(Budapest)

SEBŐ FERENC: Halmos Bélával építészhallgatóként egy nemzetközi ásató táborban töltöttük a nyarainkat, Hajnóczy Gyula régész professzorunk vezetésével. Ott voltak szerb, bolgár, német, lengyel diákok, akik a tábortűznél mind a népdalaikat énekelték, gyönyörűen. Ott ültünk mi ketten és nem tudtunk egy kukkot se. Úgy megszégyelltük magunkat, hogy elkezdtünk népdalokat keresni. S amikor elkezdtünk ide-oda jönni-menni, abba ütköztünk, hogy a gyűjteményeken valaki ül. Azokhoz nem lehet hozzáférni. A Néprajzi Múzeumban azt kérdezték tőlem, hogy minek magának az, hiszen nincs is hozzá végzettsége. Ez a magyarországi múzeumi helyzetet mindenképpen jellemzi a mai napig is, hogy tématalajdonosok vannak, nem pedig múzeumok, ahol emberek jönnének-mennének, használnák azt az anyagot, amit az állam pénzén fölgyűjtöttek.

Ezzel találkoztam én, hogy a Tiszán innen, Dunántúlt [a népdalválogatásokat tartalmazó, ún. „virágos-sorozat” egyik darabja] leszámítva, nemigen tudtunk hozzájutni eredeti forrásokhoz. Martin György volt, akihez úgy kerültünk, hogy beszéltek, van itt egy olyan tudós, aki nem ül az anyagán, hanem odaadja másoknak is. Menjetek hozzá, ajánlotta nekünk Kósa Laci annak idején, aki Béla sógora volt, és családi alapon segített nekünk.

Akkor egyszerűen beállítottunk hozzá a lakására, mert abban bíztunk, hogy ő majd segít és támogat minket anyagfeltárási ügyekben. Ez be is jött, mert ő is hallott rólunk egyet-mást. A hírünk elég gyorsan elterjedt egyszerűen attól, hogy volt itt két olyan fiú, aki olyasmivel foglalkozik, amivel normális ember nem.

ALBERT ZSUZSA: *A műegyetemi klubokban szerepeltek először, gondolom.*

SF: Műegyetemistaként mi Bélával szobatársak voltunk, és én akkor már József Attila dalokat játszottam, azokat énekeltük. Így tűntünk fel.

AZs: *Gitárkísérettel...*

SF: Gitárkísérettel, de ami publikusabb volt, az a népdalverseny, a Röpülj páva, ahol nemzetiségi blokkot adtunk elő Bélával, és ezzel ki is estünk. Akkor ez nem volt politikailag támogatott húzás. De Béla nevezett külön, magyar népdalokkal, és ő be is került a versenybe. Erről elkezdtek beszélni, felháborodással: hogy jönnek ahhoz, hogy gitárral népdalt kísérjenek. A szakma tulajdonképpen nagyon felfortyant, kivéve Martin Györgyöt és Vargyas Lajost. Amikor ez a polémia elkezdődött, akkor ők közbeléptek, és Vargyas Lajos összehívott a Népzeneutató Csoportban egy megbeszélést, – azt hiszem, rendszeresen hetente rendeztek ilyet, ahol

48. A Huszonötödik Színház irodalmi sorozatának első bemutatója, 1973-ban.

szakmai ügyeket megbeszéltek –, hogy mindenki halljon róla. Behívatott minket Bélával, a gitárunkkal együtt: „Játsszátok végig a repertoárt!”.

Adtunk nekik egy műsort, s utána Lajos bácsi odafordult a munkatársakhoz, ahol Szomjas-Schiffert Györgytől kezdve Sárosi Bálintig mindenki ott volt: „Na, most szóljatok hozzá, ne a sajtóban!” . Érdekes módon, akkor valahogy az, hogy közvetlenül hallották, nemcsak a tényt kellett konstatálni – „Gitár! Istenem, hát gitár, hogy jön az a magyar népzenehez?!” –, hanem látták a lelkesedést, ahogy mi ezt csináltunk, tehát az életszerűséget, gondolom, utána abbamaradt ez a sajtó-polémia. Ők nem piszkáltak minket, sőt, mondhatom, hogy a Martin-féle támogatásnak köszönhetően a zenetudományi csoport mögénk állt. Mi ott bázisra találtunk, és ez nagyon sokat jelentett, mert nemcsak hogy anyagot kaptunk, hanem kritikát is. Lett szakmai háttérünk. Martin előszedte a szalagjait, megmutatta nekünk. Olyan zenéket hallottam, amiket életben soha.

Kezünkbe adta: „Tessék, másoljátok át, de kérem vissza!”, és megadta a címeiket. „Ide kell elmenni, oda kell elmenni, hivatkozatok rám!”, s megadta az erdélyi zenészek címét. Kallós Zolit is értesítette, ő is úgy várt, már tudta, mi a feladat. És végigvonszolt minket árkon-bokron keresztül.

Emlékszem, még akkor a Könyvtártudományi és Módszertani Központban dolgoztam, mint építész. Kivettem három nap szabadságot, elmentem Kallóshoz, s amikor leszálltam a vonatról, azt

mondja: „Meddig maradsz?”. Mondom: három nap szabadságom van. „Ezt felejtsd el! Ezt felejtsd el! Itt három nap alatt semmit nem tudunk csinálni.” Egy hétig nem engedett haza. Akkor még rettenetes körülmények voltak, telefonálni sem lehetett normálisan, itt senki nem tudta, hol vagyok, gyakorlatilag eltűntem a térképről. Tehát Martin összekötött minket a valódi hagyománnyal. Ez a lényege az egésznek. Nemcsak az, hogy szalagokon mutatta meg, hanem a kapcsolatait azonnal átadta, és meg is bízott bennünket, hogy ami felvételt készítettünk, adjuk be az Akadémiára. Tehát cseréke volt, mert ő fizetni nem tudott a gyűjtésekért, viszont cserébe adta az anyagot. Ez nagyon termékeny kapcsolattá nőtte ki magát, ugyanis két percen belül benne találtuk magunkat a népzene kutatásban. Amit mi egyáltalán nem akartunk, hozzátehetem. Színpadi embereknek indultunk, azt vártuk volna el, hogy készen kapjuk az anyagokat. Most mit vacakolnak itt velünk, kérjük holnap a kottákat. De beláttuk, hogy a legrövidebb út, ha rövidre zárjuk a kérdést. Így aztán, mivel az élő emberekkel találkoztunk, rögtön fölmerült, hogy ennek technikája is van, ami nem hallatszik a felvételen, nem látszik a kottából, és ha mi ezt el akarjuk sajátítani, bizony meg kell nézni, hogy áll a vonó a zenész kezében, mik az ujjrendek, tehát minden olyan dolgot, ami a hangszerrel kapcsolatban van.

Béla volt a kulcsembert, mert ő hegedűs. A szimfonikus zenekarban is, a Műegyetemen, ahol játszottunk, hegedült, brácsázott, de ő képzett hegedűs volt, én csellista voltam. Tehát én csellóztam,

49. Táncháza a Fővárosi Művelődési Házban, 1978-ban.

úgyhogy nekem kellett először átállnom. A gitárt cseréltem brácsára. Béla szerezte azt a kiselejtezett brácsát a zenekarból, és akkor Lajtha útmutatásai szerint átszereltük háromhúrosra. Szóval nekem kellett megtenni a nagy lépést, hogy valami olyant tanuljak meg, amiről fogalmam se volt addig. És mielőtt ez megtörtént, elkezdtek Lajtha Széki gyűjtéséből az anyagokat reprodukálni, négy-öt darabot már tudtunk játszani.

Akkor történt meg velünk, hogy egy népfrontos fellépés alkalmával egy széki rendet is előadtunk. Odajött egy alacsony emberke, bemutatkozott, és azt mondta: „Bárdos Lajos vagyok. Gratulálok fiatalember, azt szeretném megkérdezni, hogy tudták ezt megtanulni. Mí nem hittük el Lajthának, hogy ez lehetséges.” Akkor ocsúdunk fel, hogy itt valami olyan történt, ami eddig nem. Ezt mi nem érdemnek könyveltük el, hanem véletlennek, hogy soha senki arra nem gondolt, hogy ezt meg is lehetne tanulni. Hozzáteszem, hogy Martin Györgyön kívül. Mert Martin azért foglalkozott vele intenzíven, mert a hátsó gondolata az volt, hogy ezt lehet tovább táncolni, ha más formában is, de lehet.

Mi akkor már színpadon szerepelgettünk, főleg a József Attila-műsorral, Berek Kátival jártuk hármásban az országot. Aztán bekerültem a Huszonötödik Színházba, ott is folytak a bemutatók, mindenféle produkciók.

Emellett csináltam a népzene-t. Jöttünk-mentünk, elkezdtünk Erdélybe járni. Aztán a Bartók Együttesben lettem zenéi vezető. Ott már tánchoz is kellett játszani, tehát elég gyakorlativá vált a mi tevékenységünk. Azért tanultunk, hogy a gyűjtött zenét mindjárt talp alá tudjuk muzsikálni, ami viszont segített nekünk megfejte-

50. Nyilvános főpróba a Bartók Együttes próbatermében, a Toldi Gimnáziumban, 1971-ben.

ni Lajtha lejegyzéseit. Mert azokat csak úgy, zenész módra nemigen lehetett volna értelmezni. De azt, hogy ez a zene praktikus részén kívül mi-mindenről szól, Martintól tanultuk meg. A lakásán, oda jártunk. Éjszakánként ott ültünk nála, szegény Joli tudna erről mesélni, hogy hányszor nem tudott tőlünk lefeküdni. Mert még elő kellett hozni az utolsó pálinkás üveget is, s hajnalokig ott hasaltunk és hallgattuk a zenét, meg amit mesélt róla.

Ő kötött össze minket Bartókékkal. A történetekkel, amiket ő átélt, meg ő is hallott elődeitől. Így kerültünk bele ebbe az egész nagy folyamatba, amiről annak előtte fogalmunk sem volt.

AZs: *Martin György sokat gyűjtött cigányok körében. Erről sok fénykép fennmaradt...*

SF: A cigányokkal az a helyzet, hogy ők voltak az utolsó olyan csoport, akiknél a hagyományörzés még zavartalan volt. Martinak nagyon fontos tanulmánya volt, amelyben azt a felismerését publikálja, hogy a cigányoknál a botoló táncban még a hajdútánc bizonyos fordulatai, a fegyvertánc fordulatai, tehát a küzdő, párharc-forma még teljesen elevenen él. Ez négyszáz éves hagyományt jelent legalább. Ezt tőle tanultuk, és azt is, hogy az egész európai kultúrkörben a legfontosabb láncszem mindig a tánc volt. A divatokat a táncok hozzák. A zenét is, meg a hozzá kapcsolódó mindent, a ruhát, a viseletet, a szokásokat. Tehát a tánc igen fontos eleme a kultúra terjedésének, és amikor Martinnak ezt végre sikerült áttekintenie és újra tudta rendezni a magyarországi hagyományanyagot, ezt összehasonlította az európai szokásokkal. Akkor rájött, hogy itt egy teljesen egységes európai kultúráról van szó. Amelynek nagyon szerencsés módon a Kárpát-medence olyan gyűjtőhelye maradt, ahol a nyugaton már kiment divatok még megtalálhatók. Tehát, ez egy kis Európa a maga módján, ami nyolcszáz év majdnem összes kulturális divatjának hordalékait valamilyen módon, valamelyik régióban őrzi. Úgyhogy, ennek európai jelentősége van, amit ő kikutatott, és amit ez az egész magyar kutatás alapjaiban Vikár Béláéktól kezdve folyamatosan, egyre magasabb színvonalon közread. A szomorú ebben az, hogy ezt a magyar közvélemény nem is ismeri.

AZs: *Hát, ezt – gondolom – terjeszteni kellene...*

SF: Mást se csinálunk, egész életemben ezt csinálom én is. Az, hogy a táncház ilyen sikereket ért el, annak köszönhető, hogy Martin György elméleti háttere ott volt mögöttünk. És, Zsuzsa, meg kell mondjam Magának, mindenki figyelmeztetett bennünket, hogy „ezt mi már próbáltuk, ezt úgyse lehet megcsinálni”. A legkomolyabb emberek is, akikre felnéztünk, akiktől tanultunk és a mai napig elismerem őket, azt mondták, hogy ne is próbálkozzunk ezzel, ezt újrájátszani, ezt föléleszteni reménytelen dolog. És nem lett igazuk, mert olyan pontos és jó volt az a kutatási háttér, amiből mi az anyagot vettük, hogy működött. Ezt nagyon fontos hangsúlyozni, mert sokféle láng van ezen a világon. Föllobban, villan egyet, aztán abbahagyják, megunják, odébbállnak. De, amit a magyar táncház produkált, arról szól, hogy a meglévő igényt alkalmas, értékes, jól kipróbált anyaggal és kellő pedagógiával tálaltuk a fiatalság elé. Ettől működött.

AZs: *És most hogy van vele? Most működik?*

51. Borbély Jolán, Martin György és Kallós Zoltán.

SF: Amikor még Bélával ketten játszottunk öt széki darabot, és ezzel unikumszámba tudtunk menni, az elmúlt. A fiatalok ezrei játszószák ezt a muzsikát most már. Lazán, könnyedén, sokkal jobban, mint mi. Tehát olyan pontosan átment a hagyományba, ahogy ez korábban csak a falusi körülmények között volt lehetséges. Ezt a világon kevés helyen produkálták. Ez magyar szellemi termék. Hogy ennek a táncnak és a zenének a megtanulása valahogy át tudta törni azt a falat, amit általában nem tud áttörni. Hogy ugyanolyan laza könnyedséggel tanulják meg a fiatalok, mint bármi mást. Ez volt a „quod erat demonstrandum”, tehát a bizonyítandó tétel, hogy ez nem különlegesség, éppen olyan része a kultúrának, mint akármi más. Írásos módon örökölt műveltség, csak éppen meg kell tanulni. Hát, ha Arany Jánost se tanítják az iskolában, akkor Arany Jánost sem fogják szeretni. És nem kell Homéroszig visszamenni ehhez. Tehát abszolút mértékben Martin György tanítványának tartjuk magunkat valamennyien, mert ő keményen képviselte, hogy igenis, ennek része van a mai magyar életben. Mint ahogy egyébként Kodály is erről beszélt.

AZs: *El kell most mondanom, hogy én magam milyen hálás vagyok Kodálynak. Nem tudnék énekelni, ha nem tanította volna vissza a magyar népdalt a magyar népnek, amelynek tagja vagyok, ha ő el nem kezdte volna, Bartókkal együtt persze; maguk meg folytatják, hála istennek...*

SF: Ez a mi nagy szerencsénk, hogy ehhez a folyamathoz tudtunk kapcsolódni, és hozzáteszem, hogy ténylegesen ez most már búvópatakként megy a magyar kultúrában egy évszázadon keresztül, azt lehet mondani. Mert a mindenkori kormányzatok döntéshozói sose fogták fel, hogy mi a jelentősége. Kodálynak is mit kellett küszködni, és nemcsak a háború után, tegyem hozzá. Már a harmincas években is volt problémája elég, aztán később is, de állta a sarat. Én ettől nagyon meg tudok hatódni, hogy ilyen kitűnő emberek, nem törődve azzal, hogy nem jutnak előbbre a ranglétrán, hogy keservesebb életük van, de mindig fölálltak és odasorakoztak egymás mellé. Szóval nekünk megtiszteltetés, hogy ennek a sornak a végére kerülhettünk. ■

Beszélgetés Halmos Bélával

(Budapest)

HALMOS BÉLA: 1969-70-ben volt a Röpülj páva című népdalverseny a televízióban. Mi előtte Sebő Feri kollégámmal – többszörösen az, mert a Műszaki Egyetemre is együtt jártunk, az Építész Karra, meg egy tankörben is voltunk az első évben – minket érdekelt a népzene, a magyar népzene. Másmilyen is, de a magyar feltétlenül, csak éppen nem jutottunk hozzá. Akkoriban, a hatvanas évek végén, igazi, eredeti népzene, nem feldolgozásokat, hanem úgy, ahogy az valóban szól, nem lehetett sehol hallani. Már egy ilyen „outsider” számára. Nyilván néhány zenetudós vagy zenepedagógus ismert ilyen felvételeket, de mi nem ismertünk.

Ez iránt érdeklődve a sógoromat elkezdtem nyúzni, őt is megkérdeztem. Ő Kósa László, gyulai fiú, akkor már néprajzosként sokat járt Erdélyben. Ismerte Almási István kolozsvári népzene-kutatót. Ő emlegette Martin Györgyöt, közismerten Tinkát, aki néptánc-kutató, az pedig elképzelhetetlen zene nélkül. Menjünk el hozzá, ő biztos tud nekünk segíteni. Azt is hozzátette, hogy Martin Györgynek van egy nevelt fia, Borbély Joli fia, Éri Péter, aki szintén gitározik.

ALBERT ZSUZSA: *Maga is gitározott Sebő Ferivel együtt...*

HB: Az volt az elképzelés, hogy gitárral kísérjük a népdalt, mert az akkor népszerű volt nagyon, és mindenki tud egy pár akkordot, s így lehet népszerűsíteni a magyar népdalokat. Elég későn, egy-két hét vagy hónap eltelt, nem tudom mennyi volt, felhívtuk végül Martin Györgyöt. Megvolt a telefonszáma. Mondta, hogy mehetünk hozzá Sebővel. Tudtuk, hogy ő a táncudományok nagy tudósa, kandidátus. Úgy gondoltuk, szakállas, szemüveges tudós, hát mikor becsengettünk, kijött egy kis mosolygós ember: „Sziasztok, gyertek be!”. És kész. Két perc múlva már hasaltunk a szőnyegen és az Uher magnón felrakott, Kallóssal közös gyimesi gyűjtését hallgattuk. Zerkula János gyimesi prímás énekelt egy keserved és annak próbáltuk megfejteni a szövegét. Innen kezdve Martin volt az, aki a mi életünket, nem is a háttérből, hanem felülről és nagyon tudatosan irányította szakmailag és emberileg, barátilag is.

AZs: *Hangszeres zenéjük alakulásában is volt szerepe...*

HB: Bőségesen, hiszen a magyar népzene-kutatás az énekelt népzene-re épült módszertanilag, akár gyűjtés, akár feldolgozás, akár publikálás szempontjából. Mikor mi a tánc-házat és a táncot kísérni kezdtük a népi tánczenével, a hangszeres zenével is kapcsolatba kerültünk, s hát voltaképp nagyon is érdekelt bennünket. Az egy másik élmény volt. Sárosi Bálint Zenei anyanyelvünk című sorozata ment a rádióban, és ott hallottunk először széki muzsikát, vonós bandát, Ádám Istvánék zenekarát, ahol Márk József énekelt egy azóta híressé vált lassút: „Le is szállnak, fel is szállnak a fecskék...”.

Itt megint nagyon fontos Martin szerepe, hiszen ő a tánczenét is fölvette mindig. Nagyon sok felvételt készített, amelyek úgynevezett funkció-s felvételek voltak, tehát a táncot kísérő zenekart fölvette, és ami nagyon lényeges, hosszú folyamatokat. Egész lakodal-makat fölvelt vagy bálákat.

Ennek a többszólamú hangszeres népi tánczenének a milyenségét, a tulajdonságait csak úgy lehet megismerni, hogyha hosszú folyamatokat nézünk meg, egy-egy kiragadott két-három perc nem mutat semmit. Úgyhogy Martin a hangszeres népzene-kutatáshoz is fantasztikus mennyiségű dokumentumot szedett össze a táncgyűj-

52. Kovács Tivadar, méhkeréki prímás, 1973-ban.

tés melléktermékeként, főleg, mikor hangosfilm-felvevője is volt. De a zenét mindig fölvevtek.

AZs: *Milyen hangszerekre váltottak a gitár után?*

HB: Én hegedűt tanultam gyerekkoromtól, brácsáztam úgynevezett klasszikus zenét, de amíg nem ismertem meg az eredeti anyagot, a hegedűn játszott népzene-t, addig nem akartam hegedülni. Amikor meghallottam egyrészt ezt a széki felvételt, amit Martin készített Sztanó Palival, másrészt élőben, 1970 karácsonyán, Méhkeréken Kovács Tivadar magyarországi román prímást, akkor kezdtem el hegedülni.

A Pátia-lemezek már megvoltak az ötvenes években, csak amikor mi ezzel foglalkozni kezdünk a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején, akkor ez nem volt hozzáférhető. Megvolt, ahol most ülünk, itt a népi együttesnél [Magyar Állami Népi Együttes] is volt egy csomó. Épp Tinka mesélte, hogy öt forintért árulták és a kutyának nem kellett, mert nem érdekelt akkor senkit. Mikor minket kezdett érdekelni, akkor már a Rajeczky-féle első népzenei lemez megvolt, de amíg el nem jutottunk a Népzene-kutató Csoport-hoz – akkor Vargyas Lajos vezette és Tinka már ott volt, mint tudományos kutató –, addig nem nagyon lehetett hozzájutni eredeti anyagokhoz.

53. Ádám István „Icsán” a fiaival, Széken, 1976-ban.

AZs: *A táncházakat hogyan kezdték?*

HB: Az is Martin ötlete volt. Amikor összeismerkedtünk Timár Sándorral, a Vegyipari Dolgozók Szakszervezete Bartók Béla Táncegyüttesének koreográfusával, ő a mienkéhez hasonló szándékkal az eredeti néptáncokat akarta megtanulni, illetve jobban megismerni. Erre éppen Martin biztatta a koreográfusokat. Akkor már sok filmfelvétel készült. Timár Sándornál addig a Bartók Együttes zenekara, úgynevezett „népi zenekar” kísérte a néptáncot. Komolyzenei tanárokból verbuvált alkalmi zenekar, kottából, karmesterrel. Ezt Timár nem akarta. Mi azért akartunk táncot játszani, mert úgy lehet a tánczenét megtanulni, ha táncolnak rá. Papírról, kottából, elméletből nem. A táncosnak meg az a jó, ha igazi zenéje van, nem zongorán játsszák a legényest, hanem úgy, ahogy kell. Tehát Martin javasolta, hogy menjünk el Timárhoz. Elvitt bennünket a próbára, ott összetalálkoztunk, s attól kezdve mi táncot kísértünk a Bartók Együttesnél.

55. A Liszt Ferenc téri táncház-ban, 1972-ben.

54. Halmos Béla Icsánékkal muzsikál, Széken, 1976-ban.

A táncház maga pedig úgy indult el, hogy a legjobb budapesti amatőr néptáncgyűttesek tagsága általában csak veszekedett meg rivalizált a versenyeken, fesztiválokon, ahol találkoztak. Féltékenykedtek, hogy melyik kap díjat, mert amelyik díjat kapott, az mehetett külföldre. Tehát titkolták egymás előtt, mit tudnak, és csak színpadi formában élt a néptánc. Viszont föltámadt az igény arra, hogy kéne egy olyan klubot összehozni, ahol nem versenyeznek a néptáncosok, hanem jól érzik magukat egymással.

AZs: *Hol indult az első táncház?*

HB: Azt hiszem, a Rátkai Klubban néptáncos klubot akartak csinálni, ahol nincs verseny, csak hogy együtt legyenek egy kicsit, akár rock and roll is táncolhatnak. Közben Novák Ferenc, aki a széki táncletről írta a szakdolgozatát, 1971-ben kivitte magával a biharis táncosok közül talán éppen Stoller Antalt, Lelkes Lajost meg Foltin Jolit Székre, és ott meglátták az élő táncot, hogy néz ki az a valóságban. Akkor jutott eszükbe, hogy mi lenne, ha a néptáncot arra használnák, mint a székiek: szórakozásra. Magyarok, magyar néptánra. Mert addig nem ment, addig csak koreográfiákat tudtak csinálni. És így jött létre a táncház ötlete, hogy akkor csináljuk széki módra. Az a forrás. Akkor mi voltunk az egyedüli olyan vonózenekar, – ahol Sebő Feri kontrázott, Éri Péter bőgözött, én hegedültem –, akik széki zenét tudunk játszani.

A Liszt Ferenc téri Könyvklubban, ami most az Írók boltja, 1972. május 6-án volt az első táncház, ami még zártkörű volt. Ott háromszor volt még. Október 23-án volt a harmadik. Aztán valamikor 1973 januárjában indult az első nyilvános táncház, a Fehérvári úti Művelődési Házban, az FMH-ban. Ugyanis hamar kiderült a Liszt Ferenc téren, hogy az embereket ez érdekli, és be akartak jönni, csak hát az zártkörű volt. Ebből volt egy vita, s akkor a Bartók Együttes vezetői, Timár, Sebő, mi magunk, illetve Martin, megbeszéltük, hogy ki kell nyitni az ajtókat, be kell engedni az embereket. Ez azt is jelentette, hogy akkor viszont tanítani kell őket, mert nem tudják a táncokat. Ebben különböztünk mi akkor a többiekől. Mert ők csak zártkörű klubot akar-

tak, hogy az a mienk, nem kell, hogy mások bejöjjenek. Mi meg azt mondtuk, mikor láttuk ezt az igényt, hogy nyissuk ki a kapukat, s onnan kezdve lett belőle mozgalom. Mert akkor, a Fehérvári úton elindult a tánctanítás, amit a Muzsikás együttes folytatott. Aztán a Bem-rakparton a Virág-völgyi együttes. Mikor mi Japánból hazajöttünk Sebővel, '74-től a Kassák Klubban lett rendszeres táncház.

'76-ban beindult a „Molnár utca”, aztán így szépen gomba módra szaporodott, lépésről-lépésre. Ez mind Martin érdeme, olyan értelemben, hogy mindazok a táncok, amiket ott tanítottunk, tanultunk, az ő gyűjtéseiből származtak elsősorban, az ő felvételei voltak, nemcsak a tánc maga, hanem a zene nagy része is. Mi magunk is elkezdtünk gyűjteni, mert Martin erre is gondot fordított: utánpótlást, szakembereket nevelni. Mert ezt a fajta tánctanítást csak olyan ember tudja gyűjteni igazán, lejegyezni, pláne megtanulni, aki játszik azon a hangszeren, amiről szó van. Elméletben ezt nem lehet.

AZs: *Martin György, amit gyűjtött, úgy jegyezte le, hogy tanítani tudják...*

HB: A Lábán-féle kinetográfiával – én csak koreoglifának nevezem. Lányi Ágostonnal, „Guszt”-val, az ő híres lejegyző barátjával, kollégájával csinálták. Tehát le is tudták írni a táncokat, úgy, hogy azt rekonstruálni lehet. Ez nagyon fontos. Tinka rávett bennünket arra, hogy a széki zenekarral foglalkozunk. Nagy álma volt egy teljes, komplett széki monográfia. Nem tudom, valaha megvalósul-e. Ebben nemcsak tánczene, hanem a teljes népi kultúra lett volna benne. Ennek a zenei részére vett rá minket, nemcsak engem, hanem Sipos Mihályt, a Muzsikás primását, Virág-völgyi Mártát és János Andrászt. Ráálltunk egy-egy széki primásra, elkezdtük az anyagát lejegyezni, mert enélkül nincs tudományos feldolgozás.

Tehát sokunk számára Martin György volt a szakmai etalon, az irányító, de ehhez emberi, baráti kapcsolat is járult. Én magam is rengeteget jártam föl hozzá. Ő beszélt rá, hogy vágjak neki a kandidátusi fokozat megszerzésének. Én építészmérnök létemre a hegedűvel játszott népzene kutatásával akartam foglalkozni, de nem volt papírom hozzá. Tehát engem nem lehetett volna fölvenni, ezért Vargyas Lajossal Martinék beszéltek rá, s akkor megcsináltam a kandidátusi fokozatot. Ezt a Tudományos Minősítő Bizottság szervezte így, az volt a lényeg, hogy felsőfokú végzettségem legyen. Akkor még így volt. Azért, hogy a hegedűvel játszott népzenevel tudományos népzene-kutatóként, főállásban foglalkozhassam. Már kétgyermekes családapam voltam, tehát valami fizetés is kellett, hogy megéljek, ezért papírt kellett szerezni. Neki is vágtam, s végül meg is csináltam. '82-ben kezdtem el. Két nyelvből kellett vizsgát tenni, oroszról és egy másik „idegen” nyelvből, így volt a közlönyben.

Amikor az angol vizsgámat megcsináltam, '83 őszén, akkor aznap este a Kassákban táncház volt. Másnap, pénteken, ellopták a hegedűmet. Nagyszerű hegedű volt, anyagilag és érzelmileg is nagy veszteség. Hétfőn mentem be az Országház utcába Tinkáékhoz, hogy elmeséljem neki, mi történt, ott sírt mindenki. Akkor halt meg éjjel Tinka. Tehát, amikor a hegedűmet ellopták, egy korszak lezárult az életemben. Akkor mondtam, hogy hegedűt azt lehet venni még, de Tinkát nem...

56. A harmadik táncház a Liszt Ferenc téren, 1972-ben.

AZs: *Jártak együtt gyűjteni?*

HB: Nem, én Martinnal együtt gyűjteni sose voltam, ugyanis én csak zenét gyűjtöttem. Mikor hazajöttem Japánból, 1974-ben, megkerestem Martint. Mi is jártunk Vargyas-órára Sebővel, néha, amikor ráértünk. Próbáltuk magunkat képezni népzeneileg építész létünkre, és megjegyeztük Kodály intelmét, hogy nemcsak úgy átabotában kell gyűjteni, hanem személyi monográfiákat, mélyfúrásokat kell csinálni. Én akkor nem hivatásos népzene-kutató voltam foglalkozás szerint, hanem előadóművész Sebő Ferivel, a Sebő-Halmos duóban, aztán a Sebő együttesben '74-től. Mint gyakorló primás, rengeteg problémával kerültem szembe. Úgy éreztem, hogy most valakihez el kell menni. Megkérdeztem Martintól, melyik széki primást ajánlja, mert az volt az alapzene. S ő mondta, hogy Ádám István „Icsán”-t.

Akkor elkezdtem járni Székre, ehhez a primáshoz. Személyi monográfiát kezdtem csinálni, abból lett a disszertációm. Előtte, saját pénzen, egy évben egyszer, ha át tudtam menni... Kocsim se volt, mindent a saját pénzünkön csináltunk. Tinka is így csinálta, rá is ment az élete.

AZs: *Én öt Reguly Antallal, meg Diószegi Vilmost látom egy csillagképben. Az önfeláldozó, szenvedélyes munka volt az életük, amiben el is égtek. Nem tudom, Gyurka hagyatékából mennyi a feldolgozatlan?*

HB: Sebő Feri kezdeményezésére a Hagyományok Háza átvette Martin György könyvtárát, ami valószínűleg unikum a világban is, népzene-, néptánc-kutatás szempontjából. Így az anyag egyben maradt, és nyilvános.

AZs: *A lejegyzéseire gondolok, a felvételeire...*

HB: Azok fenn vannak a Zenetudományi Intézetben, a Néptánc Osztályon. Ott van minden. Martin a terepmunkától az elméletig, az oktatásig, a szervezésig mindenben óriási alkotott. Én őt leginkább Bartókhoz tudom mérni, ugyanolyan elméleti, kutató ember volt, szellemisége, gondolkodásmódja, világlátása is ugyanaz. Én igen sokat köszönhetek a népzene-nek, többek közt azt is, hogy Martin Györggyel ilyen szoros barátságban és munkakapcsolatban lehettem. ■

Beszélgetés Lengyelfi Miklóssal

(Siófok)

ALBERT ZSUZSA: *Halmos Béla és Sebő Ferenc említette a nagy sikerű Röpülj páva vetélkedősorozatot, amelyet a Magyar Televízióban Lengyelfi Miklóst szerkesztett 1969–1970-ben. Sem előtte, sem utána televízióműsornak ekkora társadalom mozgósító hatása nem volt.*

LENGYELFI MIKLÓS: A hatvanas évek közepe táján a népművészetet itthon temették. Különböző folyóiratokban cikkek jelentek meg, zeneesztéták, zenekritikusok írták, hogy a magyar népdal meghalt, a magyar népdalt nem lehet föltámasztani. Az egyik zeneesztéta azt írta, hogy nem olyan társadalmi erő, mint keleten, és a nyugati népzenei mozgalmakhoz sem hasonlítható. Tehát elparentálták: tudomásul kell venni, ez a társadalom már nem az a társadalom, amiben a népművészet elevenen él.

AZs: *Nem paraszti társadalom, mert addigra tönkretették a parasztságot...*

LM: '45 után elkezdődött egy néptáncmozgalom, ami '56 után megszűnt. A hatvanas években a tévében teljesen légtüres tér alakult ki a népművészetrel kapcsolatban, sőt, temetés-hangulat dominált. Ebben az időben volt a Televízióban a táncdalfesztiválok sora. A Magyar Televízió akkori elnökhelyettese – mert a Rádió és Televízió együtt volt, úgyhogy a Televízió elnökhelyettese volt –, Pécsi Feri azt mondta, hogy már sok ez a táncdalfesztivál, valamit kellene csinálni a népdallal is, valami hasonló versenyt. Erre én azt mondtam, hogy ezt nem lehet most elindítani – ez '68-ban volt –, mert ilyen hangulatban, amikor a népművészetet, a népdalt nem veszik semmibe, nagyon veszélyes. Ha megbukunk a versenyen, azt mondják, hogy a Magyar Televízió rendezte a díszes temetést a népdal számára, évekig nem szabad majd hozzányúlni. Akkor támadt egy vad ötletem: rendezzünk olyan énekes-versenyt, amiben nótát is, meg népdalt is lehet énekelni. Ha megbukunk vele, azt fogják mondani, az volt a bukás oka, hogy a magyar nóta ma nem kell senkinek.

Megcsináltuk a Nyílik a rózsá vetélkedőt, amiről kultúrkörökben az a név terjedt el, hogy „Nyílik a bicska” – mármint az emberek zsebében. Viszont ezen tanultuk meg, hogy milyen módszerekkel lehet olyan énekes-versenyt rendezni, ami emészthető a közönség számára.

AZs: *Hogyan szervezték alapszinten a válogatást?*

LM: Meghirdettük a Televízióban és Rádióban a versenyt. A jelentkezéseket a Televízióhoz kellett beküldeni, az első válogatókat a nagyobb városokban rendeztük, a helyi szakembereket is bevonva. Mintegy kilencvenen „maradtak állva”, őket a Rádió 13-as stúdiójában ismét meghallgattuk. Akik maradtak, azok kerültek a képernyőre. A Pávánál már a megyéket is mozgósítottuk.

A konstrukció az volt, hogy aki nótákkal jelentkezik, nótát és népdalt is kell énekelnie, de aki népdalt énekel, annak nem kell nótázni. Ebben a versenyben tűnt föl először Budai Ilona, Dévai Nagy Kamilla. Bármilyen furcsa, a Nyílik a rózsából indultak el, aztán a Röpülj pávában is természetesen szerepeltek. Ez a verseny nagyobb szót, mint amire számítottunk. Hatvannyolc decemberében volt Salgótarjánban a döntő. Miután több hónapon keresztül nagyon nagy közönségikere volt, úgy döntöttünk, hogy meghirdetjük a csak népdalokról szóló versenyt, a Röpülj pávát. 1968. de-

cember 6-án, a salgótarjáni döntőn mondtuk el, hogy 1969 szeptemberében Röpülj páva címmel népdaléneklési verseny indul.

Aztán ebből négy verseny született: a '69–70-es népdaléneklési verseny, a '73-as Aranypáva nemzetközi népzenei verseny, ahol nemcsak énekelni, hanem zenélni is lehetett, tehát „folk-bandák” – ahogy annak idején mondtuk – jelentek meg. A harmadikban, a tárgyalkotó népművészetet is bekapcsolva, tájegységként alakítottak csapatokat, és mutatták be a tájak viszonylag teljes népművészetét. A csapatokat a megyei tanácsok művelődési osztályai szervezték a helyi szakemberekkel, művelődési házakkal. Mi „módszertani levelet” adtunk ki és állandó munkakapcsolatban voltunk a csapatokkal a forgatókönyv megírásától a műsor elkészültéig. És persze az MTA Népzeneutató Csoportjának munkatársai, Rajeczky Benjámin, Vikár László, Sárosi Bálint, no és Vargyas Lajos öröködték az elhangzó dalok hitelességén. A kész produkciót közvetítette a Televízió. Az utolsó, a '83-as, megint csak népdaléneklési verseny volt.

AZs: *Halmos Béla és Sebő Ferenc részt vett a '69-es versenyen. Műegyetemisták voltak, játszottak klasszikus hangszereken az egyetem zenekarában. Itt gitárral kísérték magukat, és ebből sajtóbotrány lett...*

LM: Ha nem is volt botrány, de nagyon nagy viták voltak. Ők ketten jelentkeztek a versenyre, duettet énekeltek gitárral, magyar népdalokat és nemzetiségek népdalait. A zsűri úgy döntött, hogy Feri nem jut tovább, csak Béla szólóban. A soproni döntőn elénekelte egy szál gitárral a dalait. A zsűriben Vargyas Lajos, Vásárhelyi Zoltán [zeneszerző], Kodályné [Péczely Sarolta] és sok más jeles személy voltak. A zsűri tanácskozásán egymás haját tépte Vargyas meg Vásárhelyi, mert, és ez volt az érdekes, Vargyas azt mondta: „Zoli, hallgass, nekem tetszik, ahogy ez a gyerek gitárral kíséri saját magát!”. Vásárhelyi pedig azt mondta: „Kikérem magamnak, hogy népdalt énekeljen valaki gitárral!”. Végül a Vargyas-féle szemlélet győzött, és ebből indult mindaz, amit Halmos és Sebő később művelt.

AZs: *Az emlékezéseket végigolvasva számomra összeállt az a kép, hogy a táncmozgalom, amely ma is él, részben innen indult, hiszen Sebő Ferenc és Halmos Béla itt jöttek rá, hogy új utat kell keresniük. Ezután tanulták meg, hogyan kell a népdalt hangszerral kísérni, akitől pedig megtanulták, Martin György volt, mert ő a néptáncgyűjtések során találkozott a táncokat kísérő zenekarokkal, népi hangszerekkel.*

LM: Ugye, azt mondtam, hogy „temették a népzene”. A verseny során viszont kiderült, hogy nemhogy temetni kell, hanem a közönség ráhangolódott. Ha másból nem is lehetett tudni, de mikor közönségsvazakatok kértünk, az első elődöntő után tizenegyezer szavazat érkezett, az utolsó elődöntőre pedig már egy versenyzőre százötvenezer. Nem akarom összehasonlítani a mai televíziós szavazásokkal, de az a százötvenezer szavazat biztosan bejött. Most már csak százalékokban számolnak, de nem is lehet összehasonlítani, akkor mindössze ez az egy Televízió volt. Ezt nézte mindenki, és a sajtóvisszhangot figyelve azt írták az újságok, hogy egy ország ébredt rá saját népdalkincsére. És azt hiszem, ez nem volt túlzás, ez így volt.

AZs: *Lengyelfi Miklós már korábban ismerte Martin Györgyöt...*

57. A „Röpülj páva” középöntője, középen a „gitáros fiú”-val.

LM: 1948-ban találkoztam először Tinkával Molnár István siófoki népfőiskoláján, pontosabban a Molnár István vezette Csokonai Együttes táborában. Én akkor érettségiztem, ő azt hiszem, hatodikos gimnazista volt. Akkor kerültem Molnár Pista bácsihoz. Tinka már mindentudó gyerek volt. Molnárnak megjelent a Magyar táncgyománycsok című könyve, ami a magyar néptánc rendszerezése volt, a motívumkincs rendszerezése, és Tinka ezt betéve tudta. Azt mondták neki: T.39, akkor csinálta, ami a könyvben T.39 címmel szerepelt. Rendkívül figyelemre méltó volt már akkor az ő táncrendszerező gondolkodásmódja.

Ő volt a legfiatalabb ebben a társaságban, én voltam, azt hiszem, a második legfiatalabb, a többiek jóval idősebbek. Mindenki „a kis Tinka”-ként kezelte, aztán néhány év múlva kiderült, hogy ez a kis Tinka akkor szívta magába azt a tudást, a rendszerező elmével párosulva, amiből aztán később az egész Martin-féle munka, a táncelemző tudós művei megszülettek.

AZs: *Tehát a Televízió Röpülj páva sorozatának megvoltak az előzményei az Ön ifjúkorában...*

LM: Mindig büszke vagyok rá, hogy csurgói diák voltam, és volt egy tanárunk, testnevelő tanár, aki '45 után került Csurgóra, úgy hívták, hogy Együd Árpád. Ő vitt a „rossz” útra, mert ő Molnár-tanítvány volt, és így megalakította az ország első középiskolás néptáncsoportját a csurgói gimnáziumban. Én ott táncoltam, így kerültem, rajta keresztül, a siófoki népfőiskolára is, és utána a Rábai-féle MEFESZ [Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége] Táncgyüttesbe, sőt, még az Állami Népi Együttesnek is alapító tagja és két évig táncosa voltam.

AZs: *Hogyan került a Televízióba?*

LM: Eredetileg néprajzosnak indultam, Ortutay növendék voltam, de – Ortutay szerint – „renegát” lettem. Volt a Színházművészeti Főiskolának egy Kulturális Akadémia nevű kihelyezett tagozata, ott, dramaturgia szakon végeztem. Zenei műfajban, táncban volt az indulásom, aztán néprajz, drámatörténet következett. Amikor befejeztük – akkor még elhelyezésekről szó volt –, megkérdezték, hogy hova szeretnék menni. Élt még a Petőfi Színház, a musical-színház, ahol az első magyar musicaleket bemutatták. Mondtam, hogy az előéletemhez az illenék a legjobban, ha a Petőfi Színházban lehetnék dramaturg.

De csak két lehetőség volt: az Országos Cirkusz Vállalat, vagy az Országos Rendező Iroda. Az ORI-t választottam, ott voltam öt évig dramaturg. Véletlenül hívtak át 1964 nyarán a Televízióhoz egy műsorra. Én mindig azt mondom, – kicsit hazudok, mert nem

egészen így történt –, hogy az a bizonyos Badacsonyi Szüret volt az első televíziós munkám, amit hosszú éveken keresztül próbáltam „überolni”; nem sikerült. Tompa Pufi, Fónay Márta voltak az eredeti szereplők, amire nagyon sokan emlékeznek. Erről csináltak egy paródiát 1964 szilveszterén, arról mindig azt mondom: szürke utánzata volt csak az eredetinek, amiről viszont sajnos nem maradt fölvétel.

Romhányi Jóska volt a rovatvezető, és azt mondta: „Nem volna kedved átjönni a Televízióhoz?”. Azt mondtam: „Úristen! Mert ennél nagyobbat nem lehet bukni, talán azért?”. Aztán '64 decemberétől szerződésbe kerültem a Televízióval.

AZs: *Milyen jelentős műsorai voltak még?*

LM: A Röpülj páva volt szerintem a legjelentősebb, de sok zenei dokumentum-műsört csináltunk. Például Ruitner Sándorral [rádiós és televíziós szerkesztő] készítettünk egy sorozatot Bartók és Kodály nyomában címmel. Azt a folyamatot igyekeztünk bemutatni, hogy az adatközlők dalaiból miként születik meg a zenemű. Bartók békési gyűjtését, az Ürögi kanásztáncot, a Négy szlovák népdalt dolgoztuk fel ilyen formában és készítettünk még egy műsort Bartók és a szlovák népzene címen Bartók szlovák gyűjtéseiből. Kodály nyomában a Galántai táncokkal, a Mátrai képekkel, a Karádi nótákkal és a „Páva-variációk”-kal jártunk.

Harminchárom évet töltöttem a Televízióban. Martin Gyurkával egyébként a Magyarországi néptáncok című sorozatot is együtt csináltuk. Pontosabban Tinkával és Pesovár Ernővel, az ő gyűjtéseik helyszínén. Sokat támadták ezt a sorozatot, elsősorban technikai okok miatt, mert akkor még a Televízióknak nem voltak olyan technikai feltételei, hogy jó minőségben lehessen filmet készíteni, különösen nem táncokról. Nagyon esetleges volt, mert az adatközlők jelentős része mostani korombeli volt, és nagyon nehezen lehetett őket rábírní, hogy mozogjanak is, táncoljanak is, hamar elfáradtak.

AZs: *Önök jól tudtak világítani, jó felvevőberendezésük volt?*

LM: Világítani nem tudtunk, mert egy személyautóval jártunk, úgyhogy nem volt olyan nagy apparátusunk.

AZs: *Tinkáéknál az volt a probléma, hogy: „amíg süt a nap!”...*

LM: Mi ugyanúgy voltunk: amíg sütött a nap, addig forgattunk. Volt egy operatőr, akitől mindig megkérdeztük, ha felhős idő volt délután: „Holnap forgatunk?”. Azt mondta: „Ha följön a nap, igen.”. Ha a nap fölött, akkor csináltuk.

58. A Bartók Egy. zenekara és a méhkeréki zenészek. Szeged, 1973.

AZs: És a Televízió is így dolgozott?

LM: Ez a hetvenes években volt. Akkor még filmre dolgoztunk, mert elektronikára rögzíteni az első Pávánál, '69-70-ben tudtunk először, akkor is fekete-fehérben. Az adás már színesben ment, de mi fekete-fehérben rögzítettünk. Ezek az ősidők voltak, amikor a rögzítés is úgy történt, hogy egy 16 mm-es kamerát ráállítottak egy monitorra, és a monitort fényképezte le fordítós filmre a kamera. El lehet képzelni, milyen minőségű volt.

AZs: De a hangot azért fel tudták venni ugyanakkor?

LM: Külön, egy 16 mm-es magnószalagon ment a hang, aztán néha elcsúszott, és akkor aszinkron lett. Nagyon kezdetleges volt.

AZs: Tinkáék is így csinálták. Azt gondoltam, a Televízió már jobban fel volt szerelve...

LM: Semmivel nem voltunk előrébb, mint ahol Tinkáék tartottak technikailag.

Aztán többször vitakoztunk Tinkával. Egyszer, emlékszem, én akkor kint laktam a Füredi úti lakótelepnél, felültünk a Kossuth téren Tinkával a Metróra, és végigvitakoztunk az utat. Én folyton azt mondtam neki, nemcsak Erdélyben van autentikus magyar népművészet, hanem Somogyban is. Mondom, ennek egyik bizonyítéka az, hogy a Somogyi táncgyománnyokat Pesovárék valamikor az ötvenes években már megírták, de erről mindenki megfeledkezett. Ne higgyétek, hogy csak Kalotaszegen, meg Széken van archaikus anyag, tessék elmenni Belső-Somogyba, ott ugyanolyan archaikus táncanyagot, meg zenei anyagot lehet találni! Csak ez nem volt akkoriban annyira „menő”.

AZs: Tinka részt vett ezekben a korai somogyi gyűjtésekben, csak aztán beleszeretett az erdélyi anyagba...

LM: Így van, és aztán mindenki elfeledkezett erről a könyvről. Pedig olyan anyag van benne, ami még ma is újdonságnak számít a magyar néphagyományban. Dalokban is, táncokban is. Együd Árpád, akiről beszéltem, aztán a Somogy Megyei Múzeumok igazgatóhelyettese lett, és Vikár után a teljes somogyi anyagot újra fölgyűjtötte. Ami Somogyban volt, Együd mind fölgyűjtötte, ami az ő gyűjtésében nem szerepel, az nem is volt.

AZs: Úgy tudom, a Televízióban nagy sikert aratott egy somogyi lakodalommal...

LM: Somogyi búcsú volt a címe, forgatókönyvét Együd Árpáddal írtam. A moszkvai Raduga (Szivárvány) című televíziós folklór-

film-fesztiválon a zsűri díját nyertük el vele. Ezt a televíziós folklórfilm-fesztivált az írek találták ki, Dublinban rendezték először, majd átvette a moszkvai televízió is. Egyik évben Dublinban, a másik évben Moszkvában rendezték, rendszerint 30-40 ország televízióinak részvételével.

AZs: Tinka nagy beszélgető volt...

LM: Nagyon jókat lehetett vele beszélgetni. Hagyta magát meggyőzni. Ezután a metró-utazásunk után is azt mondta: „Jó, el kell ezen gondolkodni, mert lehet, hogy igazad van.”

AZs: Magszállott volt, de szerény. Én a Rádióban csináltam néprajzi műsorokat, nemzetiségi műsorokat is. Elmentem például a magyarországi románokhoz, aztán megkértem Tinkát, hallgassa meg velem az ott felvett énekeket, nehogy műdalt keverjek az igazi népdalok közé. Mert gyanús volt, hogy van ilyen. Szívesen eljött, segített...

LM: Érdekes, pedig ilyen nagy tudású ember kevés van. Nem az önbizalom hiányzott belőle, csak olyan szerény volt, hogy aki nem ismerte, nem gondolta, hogy mi van a fejében.

AZs: Őt nem önmaga érdekelte, hanem a munkája...

LM: A Televízióban aztán készültek különböző vetélkedők. Tojáspatkoló címmel ment egy vetélkedősorozat, ami a népművészetről szólt. Ezekben a műsorokban a megyei tanácsok művelődési osztályai voltak segítségünkre. A helyi szakemberek támogatása és együttműködése nélkül nem tudtuk volna sikerre vinni se a Pávákat, sem például a Tojáspatkoló című vetélkedősorozatot.

Aztán a hetvenes évek végén, visszatérve az 1968-as Nyílik a rózsára, csináltunk egy tíz éven keresztül futó sorozatot Vasárnapi muzsika címmel, ahol megpróbáltuk a magyar népies műzenét úgy előadni, hogy az ellentmondjon annak a szemléletnek, ami korábban volt. Mert a giccsből kezdve a nemzetietlen keresztül különböző jelzőket találtak erre a műfajra. De Sárosi Bálinttal megegyeztünk abban, hogy ez is a magyar kultúra része, és nem szabad kidobni. Félreértelmezték Bartókot és Kodályt, amikor azt mondták, hogy ez pedig nem a mienk. Dehogynem! Ez is a mienk, és sikerült meggyőzni olyan előadóművészeket, hogy nótát énekeljenek, mint Melis György, Kalmár Magda, Bessenyei Ferenc. Egy csomó olyan ember állt mögénk, akik ennek a műfajnak a színvonalát emelték, és úgy tűnt, hogy ezekben az években a közönség számára is elfogadható módon hangoztak el a nóták.

AZs: Azért én a népdalokat szeretem igazán, gondolom, Maga is.

LM: Természetesen, de tudjuk a néprajztudomány történetéből, hogy hosszú időn keresztül nem választották szét ezeket: népszerű dalok voltak.

AZs: Erről Ön írt két kitűnő könyvet. A nótáénekes Cselényi József életéről és elhallgattatásáról szól az egyik, a másik a magyar nóta két évszázadának történetét dolgozza fel, portrékat fest a legjelesebb nótaszerzőkről és énekesekről. Városban nem is élt igazán a népdal. Az iskolában tanultuk és újraélesztettük, élesztettük...

LM: A Röpülj pávával indult el az, hogy odafigyeltek, fölfedezték, hogy ilyen is van, és elsősorban azért, mert voltak autentikus előadók, tehát paraszténekesek, és voltak fiatalok, Faragó Laurán, Halmoson, Sebőn keresztül Ferencz Éváig. Szóval olyanok, akik már tanulták a népdalt. ■

Beszélgetés Héra Évával

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *Héra Éva, úgy tudom, a Kassák Klubban dolgozott Martin Györggyel.*

HÉRA ÉVA: Nemcsak a Kassák Klubban. Az volt a kezdet. Mikor a Kassák Klubot megalakították, Sebőék kint voltak Japánban, és én Timár Sándorral, meg Koltay Gergellyel mentem föl Joliék lakására, hogy Tinkával megbeszéljük azt a klubalakítást.

Utána én 1978-ban szültem, és abban az évben üresedett meg itt az Intézetben – akkor Népművelési Intézetnek hívták – Vásárhelyi Laci bácsi helye. Táncosztály-vezetőt kerestek. Egy este fölkeresett Tinka és azt mondta, hogy át kellene mennem a Népművelési Intézetbe. Mondtam, hogy én nem akarok, egyrészt most szültem, másrészt jól érzem ott magam, ahol vagyok, különben is itt-hon akarok maradni a gyerekekkel. Addig fajult ez a dolog, hogy legalább háromszor-négyszer meglátogattak és gyözködtek. Tinka azt mondta, hogy ezt a munkát nem csak egy kerületben kell csinálni, hanem országos szervezethez, és az Intézet, a magyar táncmozgalom jó lehetőséget ad arra, hogy ezeket a módszereket intézményesítsük és terjesszük.

Ez a módszer az volt, hogy mi a Kassák Klubban a Sebő-estek és a táncházak mellett elkezdünk egy tanfolyami rendszert.

Először minden csütörtökön volt tánctanítás, utána pedig elkezdünk a zenészek és a táncoktatók képzését. A Kassáknak nyári táborai voltak Tokajban, Székesfehérváron, Abaújszántón, Zircen, ott összeszedtük az országból azokat a táncgyűttesvezetőket, akik érdeklődtek a táncművelés iránt. Timár Sándor és tanítványai két héten át egy-egy táncrendet tanítottak meg az érdeklődőknek. Utána ezt a tanfolyamot behoztuk a Népművelési Intézetbe, az akkori Tánc- és Zenei Osztály volt ennek a felelőse. A zenészeknek népi hangszeroztatás folyt, utána kaptak egy tanfolyami végzettséget igazoló papírt, a táncgyűttesvezetők pedig ezt a bizonyos táncművelési tanfolyamot végezték, ami után szintén kaptak egy bizonyítványt, és oktathattak bárhol az országban.

AZs: *Tinka ebben hogy vett részt?*

HÉ: Tinka mindennek a kulcsa. Tanított, de nemcsak a táncművelési tanfolyamok oktatásába szállt be. Ez csak a magyar folklórmozgalomra jellemző, ez az a bizonyos magyar modell, ami megkülönböztet bennünket a többi keleti iskolától, ahol a Mojszejev-módszer terjedt el. Nálunk a kutatásnak, a mozgalmnak és a mozgalmi élet szervezőinek mindig is nagyon szoros volt a kapcsolata. Ez abból is ered, hogy maga Tinka, és a Pesovárok is, tehát mindazok, akik később tudóssá és kutatóvá váltak, maguk is a táncmozgalomból indultak. Mindig fontosnak tartották, hogy az anyagokat, amiket gyűjtöttek, rögtön visszatartsák az együttesek táncosainak.

AZs: *Honnan lehetett tudni, hol vannak, kik azok, akiket tanítani lehet?*

HÉ: A magyar néptáncmozgalomnak több évtizedes szervezete van. A harmincas évektől, a Gyöngyösbokrétá időszakától kezdve, volt a „bokrétásoknak” egy nagyon pontos nyilvántartása. Pontos volt a nyilvántartás a regös cserkészknél is. Azt hiszem, negyvennyolcban vagy negyvenkilencben megalakult a Magyar Táncszövetség, aminek az összes együttes, az együttesek vezetői, és mindazok, akik együttesekkel, táncokkal, koreográfiával foglalkoztak, természetesen

59. Az első Kassák-tábor Tokajban, 1974-ben.

tesen tagjai voltak, majd – azt hiszem, ez az adatom pontos – negyvenkilencben a Táncszövetséget intézményesítették, és abból alakult meg a Népművészeti Intézet, majd Népművelési Intézet. Öt vagy hat néven szerepelt már, ha nem többön. Ennek egyik jogutódjában ülünk most itt, a Hagyományok Házában.

AZs: *Hogyan épült fel annak idején az Intézet?*

HÉ: Mikor megalakult a Népművelési Intézet, mindannyian ide jöttek dolgozni. Volt egy Pór Anna vezette Táncosztály volt, és egy Muharay Elemér vezette Néprajzi Osztály. Mind a két vezető nagyon szuggesztív és nagyon tehetséges ember volt. Ma már ismeretlen ez a magatartás: személyes és szakmai indítatásuknál fogva felelősséget éreztek azért, ami tánc és hagyomány ügyében ebben az országban történik. Muharay Elemér nagyon elkötelezett képviselője volt annak, hogy a falu művelődése, a magyar néphagyomány helyet kapjon a magyar művészeti életben és a magyar kultúrában, Pór Anna pedig a táncművészet terén képviselte ugyan- ezt a szemléletet.

Maguk köré gyűjtötték a kor fiatal értelmiségét. Itt dolgozott, hol megbízással, hol állásban, már nem is tudom pontosan, de szinte mindenki, aki a '45 utáni alkotó művészeti életben számított, Jancsó Miklóstól Sárosi Bálintig, Csoóri Sándortól a Pesovárokig. A Muharay-féle koncepció az volt, hogy járták a megyéket. Szinte falunként le volt osztva, hogy ki melyik településnek a felelőse, egy néprajzos, egy zenész, egy művészember, akik nemcsak gyűjtöttek, hanem megpróbálták koncepciót és elképzelést adni arra, hogy ott, például Nyíradonyban, az a tanító néni vezette együttes mit kezdjen a hagyománnyal, aminek az örököse.

Ezt a Muharay-féle magyar kulturális modellt máig sem sikerült felülmúlni, túlszárnyalni, de megvalósítani sem. Vannak törekvések erre, de általános érvényűvé sajnos sose lett.

Tinka tanított ezeken a tanfolyamokon. Volt egy országos közgyűlése a néptáncosoknak, aminek egyik feladata az volt, hogy áttekinthesse az egyes területeken az oktatás, a művészeti élet helyzetét. Arra a közgyűlésre Tinka egy korszakos anyagot írt a néptáncoktatás módszereiről és formáiról. Ennek alapján később az országban mindenütt zajló oktatást átszervezték. Mára jutott odáig a dolog, hogy ez a módszer az általános iskolától a Táncművészeti Főiskoláig érvényesül. ■

Beszélgetés Borbély Jolánnal, Pálffy Gyulával, Pávai Istvánnal és Szőkéné Károlyi Annamáriával

(Budapest)

ALBERT ZSUZSA: *A Hagymányok Házában helyezte el Martin György özvegye, Borbély Jolán, Martin György könyvtárának azt a részét, amely leginkább a szakmával kapcsolatos. Nagyon szép ez a terem, ahol, aki a néptáncsal foglalkozik, megtalálja a vonatkozó szakirodalmat. Itt ülünk együtt, Pálffy Gyula, Szőkéné Károlyi Annamária és Pávai István, akikkel Martin György együtt dolgozott.*

PÁVAI ISTVÁN: Én a kolozsvári zeneakadémiaára jártam, erdélyi vagyok. Amikor a szakdolgozatomat készítettem, már pár évvel a végzés előtt fölkerestem itt Budapesten Martin Györgyöt, hogy tudna-e segíteni. Nem is őt kerestem először, hanem a Néprajzi Múzeumban Tóth Margitot. Amikor meghallotta, hogy Erdélyből jöttem és erdélyi témáról írom a dolgozatot, azt mondta, Martin Györgyhöz kell fordulni, mert erdélyi témában ő a tótumfaktum. Ez akkor evidens volt. Elmentem hozzá, és ő azonnal segített nekem az archívumban eligazodni. Attól kezdve barátság alakult ki köztünk. Láta, hogy engem komolyan érdekel ez a téma, és minden téren segített. Erdélyben akkor nemigen lehetett magyarországi szakönyvekhez hozzájutni. Bevitt a Rózsavölgyibe [budapesti zeneműbolt], azt mondta, hogy vegyek egyből két kosarat. Kérdezte, hogy ez megvan-e, nincs meg, tette be a kosárba. Mondtam, hogy énnekem nincs ennyi pénzem. „Nem baj.” Nyilván ajándéknak szánta, ki is fizette, aztán annak örült, hogy a következő évben, mikor újra jöttem, akkorra ezeket el is olvastam. Láta, hogy engem különösen a hangszeres zene érdekel. Ő beszélt rá, hogy hangszeres tánczenével kellene foglalkozni, mert annak itt külön szakosodott szakembere akkor nem volt. Ettől kezdve ezzel foglalkoztam. Tehát az én kutatói pályámon meghatározó szerepe volt Martin Györgynek.

AZs: *Jártak együtt Erdélyben gyűjteni?*

PI: Erdélyben velem együtt gyűjteni nem volt, de voltak olyan nem igazi gyűjtő alkalmak. Akkoriban szerveztük az erdélyi táncházmozgalmat és szerveztünk táncbázisalkalmazókat. Még amikor Budapesten nem volt táncbázisalkalmazó. Ezekre hoztunk falusi énekeseket, táncosokat, zenészeket, és ilyen alkalmakkor együtt voltunk egy-egy felvételnél. Viszont éppen arra kért engem, hogy próbáljak olyan helyekre elmenni, ahol ők vagy az elődök még nem voltak. Így sikerült néhány olyan területet föltárni, ahová aztán elküldte Pálffy Gyusziékat, hogy táncot vegyenek föl. Például a Marosújvár mellett levő Szárazvám völgyébe. Magyarszentbenedek,

60. Martin György és táncos adatközlője Kartalon, 1976-ban.

Nagymedvés, Magyarsülye, ezek olyan falvak voltak, amelyeket addig nem ismert a népzene kutató Magyarországon.

AZs: *Martin György azt írja, hogy a magyar néptánc sajátos zenéjével együtt él...*

PÁLFI GYULA: A magyar tánc típusok és táncdialektusok című könyvnek van egy olyan fejezete, hogy A magyar tánc típusok zene kísérete. Az ő nevéhez fűződik, hogy a tánc típusokat és a zenei kíséret típusokat, tempókat elkülönítette, függetlenül attól, hogy új stílusú, vagy, ne adj' Isten, műdalokat játszanak a prímások. A kíséret típus és a tempó összefüggését ott foglalta össze először szintetikusán.

AZs: *Gyűjtötték együtt?*

PGy: Igen, már csak hivatalból is. Én akkor, az 1970-es években még technikus voltam. Később, mikor a néprajz szakot viszony-

61. A Duna Menti Folklórfesztiválon, Kalocsán, 1973-ban.

lag öreg fejjel elvégeztem, átkerültem a Táncoztályra, már Martin halála után. Addig csak technikai segéderőként, közreműködőként és Timár-tanítványként, mint aktív táncos, tevékenykedtem. Így, amikor együtt gyűjtöttünk, én a technikai stábjában voltam. A magnót kezeltem, Martin pedig hol Pesovár Ferencsel, hol Pesovár Ernővel és a helyi segítőkkel kezelte – csúnyán mondván – az adatközlőket.

AZs: *Mit jelent az, hogy kezelték őket?*

PGy: Hangulatot kellett teremteni, hogy miről van szó: nem tévesztetnünk, hanem csak azt szeretnénk látni, hogy milyen lehetett, amikor fiatalok voltak. Többé-kevésbé az akkori spontán hangulatot megközelíteni, hogy próbálják meg most is jól érezni magukat. Az volt a cél, hogy még a televízió, rádió előtti hagyományosnak mondható fiatalkori közösségi életet próbáljuk föleleveníteni. A lábukon.

AZs: *Láttam olyan képet, hogy „jutalomtánc”; amikor táncolnak a gyűjtők is...*

PGy: A gyűjtőút végén, rendszerint már az elszabadult hangulatban történt ilyen, amikor a vendéglátók jókedve odáig terjedt, hogy minket is mindenképpen meg akartak táncoltatni.

AZs: *Szökéné Károlyi Annamária a Népzene Kutató Csoportban dolgozott együtt Martin Györggyel...*

SZÖKÉNÉ KÁROLYI ANNAMÁRIA: 1970 nyarán kerültem állásba a Népzene Kutató Csoportban. Akkor tizenhat éves voltam, szinte még gyerek, aki a mesék világában élt. Angol-tanárnőm ismeretségben állt Víg Rudolfal, aki az akkor a Várnegyedbe költözött Népzene Kutató Csoportban dolgozott, s ahol fiatal gépíró lányt kerestek, a Magyar Népzene Tára gépelésére. Az ő közvetítésükkel kerültem mostani és máig egyetlen munkahelyemre, ami akkor Vargyas Lajos vezetése alatt állt.

Mesevilágból mesevilágba kerültem: népdal- és népballadaszövegeket gépeltem nap mint nap. Ezt az állást nekem találták ki. Nagyon szép idők voltak azok. Munkatársaim megszerettek. Olsvai Imre, a Magyar Népzene Tára VI. kötetének szerkesztője úgy dedikálta nekem a már megjelent könyvet, hogy „mindannyiunk kislányának”. A munkatársaim neveltek, csiszoltak olyanná, amilyen most vagyok. Lajos bácsi nevezett el Anikának, és azóta is mindenki így hív. Különösen Martin Györggyel – nekem Tinka bácsi –, és Lányi Ágostonnal, Guszti bácsival vált olyan szorossá a kapcsolat, hogy halálukat azóta sem tudtam kiheverni. Martin György

fokozatosan a Táncoztályhoz kezdett édesgetni. Nem véletlenül, hiszen nagyon sok volt ott a feldolgozásra váró munka.

Első tennivalóm a táncfotógyűjtemény kartonjainak gépelése volt, majd a filmléptár-könyvbe vezettem be a gyűjtési adatokat szép kézírással, diktálása alapján. Időközben végeztem az esti gimnáziumot, s Tinka bácsi szívesen segített nekem a tanulásban. Útmutásaival szép és tartalmas magyardolgozatokat írtam. Nagyon szerettem Csokonait, Arany Jánost és Móricz Zsigmondot. De nemcsak velem volt ilyen segítőkész, hanem egész környezetével. A többi fiút és lányt is istápolta. Lányi Mari, Manno Andrea, Nagy Judit, Németh Pisti, Pálffy Gyuszi, Földi Margit, mind a tőle tanultakból élünk a mai napig is, az ő útmutatásait követve dolgozunk. Nincs olyan találkozásunk, hogy ő ne kerüljön szóba. Zenei nevelésünkkel Halmos Pista bácsi törődött. Mi, lányok, különóra jártunk hozzá szolfézt tanulni, pótoltuk a hiányokat, továbbfejlesztettük az iskolában tanultakat. Tinka bácsi később Timár Sándorhoz, a Bartók Együttes művészeti vezetőjéhez is elküldött, hogy tanuljak meg nála táncolni, ismerjem meg a táncokat és a hozzájuk tartozó zenét, amivel a leltárkönyvekben találkozom. Egy évig táncoltam az utánpótlásban, s megismerkedtem a hazai és környező népek táncaival. Timár Sándor művészi kisugárzása is nagy hatást gyakorolt rám.

1974-ben a Népzene Kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet egybeolvadt. Az átszervezések után már hivatalosan is a Néptánc Osztályhoz tartoztam, s Martin György lett a főnököm. A Magyar Népzene Tára következő kötetének kiadásában továbbra is résztvettem. '75-ben férjhez mentem. Természetesen Tinka bácsi végig figyelemmel kísérte kapcsolataim alakulását, nászajándékkul a menyasszonyi ruhámra varrt csodálatosan szép, magyar népi motívumokkal teli hímzést kaptam tőle és feleségétől, amit Joli néni hímeztetett egy vidéki népművésszel.

Miközben Tinka bácsi rengeteget dolgozott – három-négy hétenként leadta gépelésre egy-egy tanulmányát, írását –, vette a fáradságot, hogy nekem is és még sok belső és külső munkatárnak segítsen, egyengesse a fejlődésünket. A továbbképzésünkhöz hozzá tartozott az is, hogy Tinka bácsi határozott kérésére Nagy Judit kolléganőmmel együtt el kellett sajátítanunk a táncjelírás csínját-bínját Guszti bácsitól. Ezután pedig a táncírás műszaki rajzolását is meg kellett tanulnom. Tinka bácsi azt mondta, nekem ezt is tudnom kell, mert Lányi Guszti már nem bírja egyedül a sok munkát, utánpótlásra van szükség. Megtanultam ezt is, noha ennek előtte nem volt a kezemben tustoll. Az első munkám éppen Lányi Ágoston Néptáncolvasókönyv című művének táncírás-műszakirajzai voltak. Később, indítványozásukra, Nagy Judittal mi ketten tanítottuk a táncírás-előképzést az érdeklődő táncos fiataloknak, például Farkas Zoltán „Batyú”-nak és Zsuráfszky Zoltánnak, akik most már nagynevű koreográfusok. Továbbképzéssel természetesen már Lányi Gusztihoz jártak.

Tinka bácsi arra is rávett, hogy magam, egyedül vezessem be a táncírás rejtelmibe az Erdélyből Budapesten át Svédországba áttelepülő Fodor Bélát, akinek a filmanyaga később javarészt bekerült a Néptánc Archívumba.

Tinka bácsinak volt egy, mondhatni, állandó időtöltése: kedves táncos adatközlőjének, majd barátjának, Mátyás István „Mundruc”-nak a személyi monográfiáját írta. Az évek során gyűjtött anyagból lassanként kezdett összeállni a kiadandó mű. A Bevezetés című részt már oda is adta nekem gépelésre. Amikor kérdeztem, hogy mikor ad újabb írnivalót, azt mondta: „Kislányom, most nem érek rá, a Néprajzi Társaság ülésére kell mennem...”. Így a munka lassan haladt. Ezzel együtt fontosnak tartotta még azt is, hogy mesterének, Molnár Istvánnak a „Tánctechnikája” is ki legyen adva. Ebben is kérte a segítségemet, mind a gépelés, mind a táncírás-rajzok elkészítésében.

Tíz év munkában eltöltött idő után újabb hivatás várt rám, a gyermekvállalás. Öt évig voltam otthon a két gyerekemmel. Tinka bácsi, Lányi Guszti, Nagy Judit – aki a Néptánc Osztályon engem helyettesített –, kijártak hozzám „beszélőre”, s időnként munkát is hoztak. Mindig nagyon nagy öröm volt számomra a viszontlátás, és az a szeretet, ami belőlük áradt. Tinka bácsi utolsó, engem érintő intézkedése a „Kiváló Munkáért” kitüntetésre való felterjesztés volt. Mire újból munkába álltam 1984-ben, sajnos, már meghalt az én Tinka bácsim. Kissé gyökértelennek éreztem magam nélküle az új épületünkben, az Erdődy-palotában, ahová a Zenetudományi Intézet költözött. Bár Lányi Gusztival jól megvoltunk, Tinka bácsit nem pótolta senki. Fél évig szinte mindig vele álmodtam akkoriban.

Örültem a megtiszteltetésnek, amikor felkértek, hogy csatlakozzam Pálffy Gyula kollégám munkájához, aki akkor már a Martin-hagyaték fotó- és kéziratanyagát térképezte fel a Tanács körüti lakásban. Joli néni számomra a levelezés-anyag rendszerezését tűzte ki feladatul. Jó, de egyben szomorú érzés volt Tinka bácsi dolgozószobájában tenni-venni minden péntek délelőtt.

1985-ben közreműködésemmel került nyomdai előkészítésre a Martin György válogatott írásából készült tanulmánygyűjtemény, táncírás melléklettel, Selected Works címmel. 1999 és 2001 között három hangszeres népzenei témájú könyv jelent meg Martin György emlékére, tanítványainak összegyűjtött, kiadatlan, s részben kiadott munkáiból, Lelkes Lajos és a Planétás Kiadó jóvoltából. Mindhárom kiadványban a szerkesztők munkatársaként vettem részt. A könyv szerkesztőivel nagyon jó volt a munkakapcsolatom, s a kiadó részéről Lelkes Lajos azt írta könyvembe dedikálásként: „Anika, ez a sorozat nem lenne, ha te nem volnál.”

2001-ben megjelent A népművészet táncos mestereit bemutató kiadvány magyar és angol nyelven, amely Martin György javaslati alapján 1975 óta várt megvalósulásra. A dokumentumok gyűjtése Keszler Mária nevéhez fűződik, aki az anyagot a Zenetudományi Intézet Néptánc Archivuma rendelkezésére bocsátotta. Egy szerkesztőségi beszélgetés során Felföldi László így intette tréfásan Gombos András [néptánckutató, a Szeged Táncgyűttes művészeti vezetője], aki három évig volt fiatal kutatója a Néptánc Osztálynak: „Ne akarj te Martinabb lenni Martinnál!”. A későbbi generációk is „megfertőződtek” Martin György emberi és szakmai értékeivel, rájuk is hatott szellemisége.

2003-ban elkészült a Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza közös kiadásában Martin Györgynek egyik, már hosszú évek óta kiadásra váró könyvanyaga, A botoló tánc zenéje, amelyet Kovalcsik Katalin és Kubinyi Zsuzsa gondozott magyarul, és már angol változata is megjelent. Ezek kiadásánál a szerkesztők munkatársaként a Hagyományok Háza részéről Sebő Ferenc szegődött társamul. Bár Tinka bácsi nem tervezett a könyvhöz hangzó mellékletet, lehetőség nyílt egy válogatott anyag CD-n való megjelenítésére. A CD előkészítése során aktívan bekapcsolódhattam a lemezborító tervezési munkájába is.

2004-ben végre megjelent Martin György: Mátyás István „Mundruc”. Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata a Zenetudományi Intézet, a Hagyományok Háza és a Mezőgazda Kiadó közös kiadásában. Ekkor jutott a fülembé, amit Tinka bácsi mondott Vargyas Lajosnak még korábban, és ezt muszáj idéznem: „Az Isten áldjon meg, Lajos bátyám, hogy ezt a kislányt idehoztad!”. Ezért a mondatáért érzem a magam részéről kötelezőnek, hogy Martin György örökségét ápoljam, ki nem adott műveinek gondozásában részt vegyek, ha szükséges, erőmön felül is.

AZs: Kezembem tartom Martin György munkás életének dokumentumát, műveinek, tanulmányainak, cikkeinek és könyveinek jegyzé-

két. Mindezt csak egy ereje felett hatalmas energiával dolgozó, szenvedélyes életvitellel lehetett elvégezni...

PI: Martin György munkásságának igen nagy a jelentősége, mert egy tudomány alapításáról van szó. Arról, hogy bár Bartók és Kodály létrehozták a modern népzene tudományt és népzene kutatást, a táncok kutatása Martin megjelenéséig nem volt tudományos szintű. Sok napot töltöttem úgy itt, Budapesten, hogy a lakásán ültünk és beszélgettünk. Nyilván nem lehet egész nap csak a táncról meg a szakmáról beszélni. Engem az lepett meg, hogy ő az egész magyar művelődéstörténetben járatos volt, és az volt az egész magyar népzene kutatás rejtelmében is. Ő hiába volt tánckutató, a zenét ugyanolyan jól ismerte. Így mintha egyetemi előadását hallgattam volna, nagyon sok mindent tanultam közvetlenül tőle.

AZs: Mit és hogyan tanított az egyetemen?

PGy: Az akkori tanszékvezető, Voigt Vilmos úgy szervezte, hogy minden öt éves turnusban legyen alkalma a néprajz szakos egyetemistáknak, hogy legalább fél évet vagy két félévet speciálkollégium szinten hallgathassanak néptáncról. Nekem olyan szerencsém volt, hogy első évfolyamban is járhattam ilyenre, és negyedikben is volt rá alkalmam. Emlékszem, a tipologizálással kapcsolatos speciálkollégium volt.

BORBÉLY JOLÁN: Ezek az előadásai később megjelentek az egyetem által néprajz szakos hallgatóknak kiadott A magyar folklór című kötetben. Voigt Vilmost, akivel ő korábban nem volt semmilyen kapcsolatban, mert hisz Voigt fiatalabb volt nálunk, nem igazán érdekelte a néptánc. De attól a perctől kezdve, hogy Martin György megjelent és előadást tartott, látta, hogy a hallgatók figyelemmel kísérik, kvázi megnőtt a tekintélye, és jó barátságba kerültek. Apellált arra a Pávai Pista által mondott felkészültségére is, vagyis arra, hogy nem elfogult szakbarbár, az egész művelődéstörténetben jártas. Történelemben, művelődéstörténetben és az egész folklórban. Sokszor konzultáltak, ötleteket adott neki más műfaj megfogalmazására, vagy más kiadványok, sorozatok tervezésére is.

AZs: Pesovár Ernő írta Martin halálakor, hogy átfogó elme volt, a részleteket ismerte, gyűjtötte, de az egészet nagy távlatában tudta látni. Ami ritkaság...

PGy: Ez a nagy távlat túlterjed egy tudománynak a belső és külső rétegein, túlterjed a magyar nyelvterület határain. Nagyon jó kapcsolatokat ápol a szomszéd népek kutatóival. Sokat gyűjtött szlovák és román táncokat is. A románoknál különösen széles körű kapcsolata volt, több román kutatóval gyűjtött együtt Erdélyben. Ezek nagyon értékes anyagok. Sajnálhatjuk, hogy most nincs közöttünk olyasvalaki, mint Anca Giurcescu, aki sokat tudna mesélni arról, hogy milyenek voltak ezek a gyűjtőutak Martinnal.

BJ: Moszkvai kutató barátnője is volt, egy kiváló tudós, Marija Zsornickaja, aki nagy tisztelettel viseltetett Martin György iránt, pedig jóval idősebb volt nála. Én is jártam náluk más ügyből kifolyólag Moszkvában, hivatalos úton. Megbeszélték ketten, mármint Zsornickaja meg Martin György, hogy ha én odamegyek, előadást tartok a magyar tánc kutatásról a Mojszejev-tanítványoknak, azoknak, akik Moszkvában érdeklődnek a néptánc iránt. Tinka ellátott filmekkel, egybekkel. Szerencsémre volt kinn egy történelem-orosz szakos tanárjelölt, aki aztán később Debrecenbe került tanársegédnek, ő volt a tolmácsom. Nagyon érdekes volt a dolog, mert addig alig volt, szinte egyáltalán nem volt Moszkvában filmarchívum. Ők nem filmeztek. Mojszejev nagyhatású koreográfus volt, nemcsak a szocialista országokban, hanem a Távol-Kele-

62. A kalocsai fesztiválon, 1981-ben.

ten, sőt még Afrikában is. Máig érezni a nyomát, ha táncscoportokat látunk innen-onnan-amonnan: no, ez még mindig Mojszejev-szemlélet.

Hát én nagy izgalommal összehoztam ezt a társaságot, és igyekeztem megfelelni a megbízatásnak. Csúnya vita lett az egészből, mert a tanítványok közölték, hogy nekik nincs szükségük a parasztok eredeti táncára, hogy azokat rögzítsék, mert a parasztok tánca csak arra való, hogy a művész ihletet kapjon. Szegény Zsornickaja, aki a csukcsokkal, meg az evenikkel foglalkozott, meg kaukázusi kisleányokkal, tudta, hogy azoknak a tánca egészen más, mint amit Mojszejev megjelenít a színpadon. Például a csukcsok, evenkik nem hányanak cigánykereket tánc ürügyén, hanem ülnek a kunyhóban és a madarak meg az állatok mozgását utánozzák éneklés közben; tulajdonképpen ez a tánc. És mit látott a nagyközönség? Azt látta, hogy bukfenecznek, meg szaltóznak, Isten tudja, mi mindent csinálnak, és szegény Zsornickajának égnek állt a haja. Hadd mondjam el, hogy a Duna Menti Folklórfesztiválokon, amelyek időről-időre megrendezésre kerültek, itt voltak mindig ezek a kutatók. Tinka halála után a helyszínen, ahol éppen megszállt a stáb, mert ezek egyben zsűritagok is voltak, egy szűkebb baráti körben megemlékeztek Martin Györgyről. Zsornickaja hozott magával kaukázusi szokás szerint sajtot, hozott pálinkát és mindazokat a rekvizitumokat, amelyek kellek a halotról való megemlékezéshez. Teljes átléssel és szomorúsággal megrendezte ezt a kis szertartást. Tinka lengyel barátnője pedig, Maria Dąbrowska hozott egy művirág csokrot és azt mondta nekem: „Tudom, hogy Tinka utálta a művirágot, meg te is utárod a művirágot, de én olyan ritkán jövök, hadd tegyem ezt a sírjára!”. Én természetesen meghatódtam. Ennek már öt-hat éve, én tavasszal mindig kiviszem a sírra ezt a kis műanyag csokrot, ősszel hazaviszem, megfürdetem, elteszem, és ta-

vasszal újból kiviszem. Mindig mondom, hogy itt van a Dąbrowska csokra, amit a sírra szánt.

PGY: Martin szerette volna, hogy a fiatalabb generáció minél többet tudjon arról, amit az elődök csináltak. Ő nem volt akkor idős ember, de gondoskodni akart arról, hogy a fiatalok tájékozódjanak mindenről. Nekem emlékezetes az a belső bemutató, ahol Vargyas Lajos bácsi az östörténeti tanulmányát először bemutatta. Engem becsempészett Martin György, hogy meghallgathassam, sőt, előre írásban odaadta, hogy tanulmányozhassam. Ez azért volt érdekes, mert ez vitát kiváltó előadás volt.

A Népzene Tára VI. kötetében Martin a hangszeres dallamokat gyűjtötte ki. A hangszeres dallamok feltárása mindig késett, mert a hangszeres zenét nehezebb lejegyezni. Martin ezzel áttörést hozott, mert addig a Népzene Tára az énekes anyag előtérbe helyezésével szerkesztődött. Most Martin rámutatott, hogy a hangszeres anyagban nagyon fontos olyan dallamtípusok, illetve dallamváltozatok vannak, amelyeket nem lehet ebből a sorozatból kihagyni.

BJ: Úgy nézett ki ez a hangszeres zenei anyagból való gyűjtés, hogy úgy este tíz óra körül beültünk az ágyba, hogy ha már nagyon elkökadunk, ne akkor kelljen megágyazni, és ő elkezdte fütyölni ezeket a díszítéssel gazdag, bonyolult hangszeres zenéket, és nekem azt kellett mondani, hogy: megvan! Én mindig vokálisban gondolkodtam, nem voltam tele ezekkel a bonyolult hangszeres zenékkal, amit ő le is jegyzett. Arra számított, hogy nekem beugranak a vokális változatok, és be is ugrottak. Akkor mondtam, hogy ebbe én ezt hallom bele. Akkor elkezdte fütyölni, azt a szűz dallamot, amit én mondtam, és utána megint ráfütyölte a hangszeres dallamot, aminél én fennakadtam, és akkor kiderült, hogy jó, tényleg! És ez így ment heteken keresztül. Így bogarászta ki, természetesen nemcsak az én segítségemmel, hanem azon kívül is. Ő ennek borzasztóan

örült, hogy milyen jó, hogy van egy „más fülű” élettárs, aki más-ként gondolkodik, mást hall, mert az ő füle ezekkel a gyönyörű, de bonyolult, díszített dallamokkal van tele, és abból nehéz kihallani egy sokkal egyszerűbb vokális anyagot.

Így én is tudtam minden csínját-bínját a hatodik kötetnek, amit úgy hívtak, hogy „Páva-kötet”. Mert ebben a „páva-dallamokat” adták közre, ezek vokális változatainak zömét gyűjtötték össze. A hangszeressel nehezebb volt foglalkozni.

AZs: *Tinka mint táncos találkozott a hangszeres zenével...*

BJ: Táncosként volt dolga a hangszeres zenével, mert a táncok mellé hangszeres zene járul. Attól függetlenül, hogy az a zene bonyolult vagy egyszerű. Mert mondjuk, egy kanásztánc dallama sokkal egyszerűbb, énekelni lehet, meg dúdolni lehet, de ezek az erdélyi hangszeres zenei anyagok sokkal bonyolultabbak, meg sokkal virtuózabbak, tehát ezekből nehéz kihallani más típusú dallamot, vokálisat.

Határidős volt minden, és a határidők mindig csúsztak. Ki tartotta a rá kiszabott időt, ki nem. Így történt, hogy úgy látszott, Olsvai Imre bajlódik vele, természetesen, mert ő hangszeres zene lejegyzéssel addig nem foglalkozott. Martin György viszont fontosnak tartotta, hogy a hangszeres zene is bekerüljön a Népzene Tárába. Ezért ajánlotta fel, hogy az erdélyi hangszeres népzenei anyagból kigyűjti a „páva-dallamokat”. Ebbe tudtam én ilyenformán besegíteni.

PGy: Ezzel kapcsolatban csak annyi jut eszembe, hogy Imre hátrébb hagyta, ami az Intézet archívumában van, inkább a különböző vidéki magángyűjtőknél, múzeumokban lappangó anyagokat próbálta összebányászni, de ennek különféle adminisztratív akadályai voltak. Ez azzal járt, hogy tolodott a határidő. Ez tetéződött azzal, hogy az erdélyi hangszeres anyagból is kellett válogatni. Ahhoz kellett egy Martin, akinek olyan rálátása van, hogy kibogarássza, hogy itt és ott találod meg ezeket meg azokat a változatokat.

AZs: *Amikor a határon túl gyűjtöttek, akár Szlovákiában, akár Erdélyben, nem voltak ennek akadályai? Morvay Judit például gyűjtött Szlovákiában, és ott nem örültek neki...*

PI: Különösen annak volt akadálya, hogy külföldi, tehát magyarországi gyűjtsön Erdélyben. Ezt mindig titokban kellett tartani. Aztán, főleg a nyolcvanas években, már törvény szabályozta, hogy nem szabadott a lakásunkba befogadni, szállást adni magyarországinak, csak abban az esetben, ha bemegyek a rendőrségre és bejelentem.

AZs: *Azon kívül jelentést kellett írni, hogy miről beszéltek...*

PI: Arra is törvény volt. Ezt azért fontos elmondani, mert ez nem azonos a beszerzett besúgók dolgával. Én ilyet nem teljesítettem, mert mindig úgy vélelmeztük, hogy nem tudják. Próbáltuk úgy megszervezni, hogy ne tudjanak róla a szomszédok, az autót letettük három utcával arrébb, azután este, sötétben jöttek föl, akiknek segítettünk gyűjteni. Ez nagyon nehéz munka volt.

Azt hiszem, a nyolcvanas évek elején történt, amikor még az Országház utcában volt az Intézet, és én Martinnál voltam fönn. Egyszer csak jött egy erdélyi tanár, akit én amúgy ismertem, történelem tanár, és bement Martinhoz. Bekopogott, hogy őt keresi, és olyan jó másfél óráig benn volt, aztán kijött, elment. Akkor mondja nekem Martin, hogy ez az úriember azzal jött, hogy őt a román Securitate azzal bírta meg, hogy írjon róla jelentést, derítse ki, hogy milyen kapcsolata van az erdélyi tánc-zenészekkel. Tehát velünk. Meg a gyűjtések milyen célt szolgálnak. Ez a besú-

gó Martinnak elmondta kerekén, hogy ő ezért van ide küldve. Arra kérte, hogy mivel muszáj ezt a jelentést megírnia, mert ha nem, akkor másvalakit küldenek stb., stb., segítsen. Akkor leültek és együtt megírták olyanra, hogy ne okozzon bajt sem az erdélyi tánc-zenészeknek, sem neki, tehát valójában eltereljük a veszélyt. A Securitate azt hitte, hogy valamilyen irredenta célok vannak a táncmozgalomban. Martin fontosnak tartotta, hogy ők ezt ne gondolják, hiszen mi ezt a mozgalmat csinálni akarjuk, és baj lenne, ha olyan színezete lenne, amiért aztán betiltják.

BJ: 1956 után, mikor a Néprajzi Osztályt megszüntették, és Pór Annának köszönhetően Tinka itt maradt a meglévő anyaggal, archívummal, Kodály tanár úr jelentkezett, hogy elviszi az Akadémiára. Akkor Ortutay tanár úr is jelentkezett. Ezt mondta neki: „Kedves fiam, maga mégiscsak az én tanítványom volt” –, mert hát valóban neki írtuk, ő is meg én is, a diplomadolgozatunkat –, „azért magának ott lenne a helye a Folklor Intézetben. [A Néprajzi Kutató Csoportról van szó, amit Ortutay Gyula hozott létre.] Mondja a Tanár Úrnak, (mármint Kodály tanár úrnak), hogy maga hozzám jön.”. Erre azt mondta neki Tinka: „Professzor úr, beszéljen a Tanár Úrral, de én úgy gondolom, hogy a táncnak ott a helye, ahol a zene van, mert a tánc elválaszthatatlan a zenétől. De, ha megegyeznek, professzor úr, Kodály tanár úrral, természetes, hogy én azt teszem, amit eldöntenek.”. Ennek az lett az eredménye, hogy Ortutay professzor úr nem is mert beszélni Kodály tanár úrral, úgyhogy aztán, Istennek hála, így került az Akadémiára, a Népzene-kutató Csoporthoz.

Azonban, mielőtt egyáltalán leülhetett volna valahová, Etiópiába küldte ki Kodály, mert volt egy állami felkérés. Hailé Szelaszié annak idején meg akarta teremteni Etiópiában a tánc-kutatást, és erre – a hangos gép már megvolt az UNESCO-tól, nagyon szép film is tanúskodik erről, – Sárosi Bálinttal együtt kettőjüket kiküldték. Fél évig voltak kinn. Borzasztó körülmények között folyt a gyűjtés, de nagyon izgalmas volt. Minden tartományban mást és mást tapasztaltak. Közben úgy eltervedtek, hogy amikor hazajött, ki kellett dobni minden ruhaneműjét, pedig gondoskodtam arról, hogy elegánsak is legyenek. Hát, elegánsan fel is tudtak öltözni, miközben vakaróztak. Mikor tárgyalgató népművészetről beszélünk, ilyen-olyan tárgyi kultúráról, a szöttes kultúráról és hímzésről, mindig szoktam mondani, hogy a kopt keresztényeknél már ez is megvan, az is megvan, és van egy nagyon szép filmecske, ahol kopt keresztény papok esernyővel táncolnak.

Aztán annyira tetszett a gyűjtés eredménye, hogy utána meghívták őt, hogy létrehozza az ottani állami népi együttest, mert fontos, hogy legyen Etiópiának is állami népi együttese. No, de erre Martin György nem vállalkozott, ezt szegény Vadasi Tibornak játszotta át, úgyhogy ő ment aztán helyette, nagy örömmel. Viszont, mint ahogy szó volt róla, neki az emberi kapcsolata mindenkivel nagyon jó volt, meg tudta találni a hangot. Etiópiában is talált kutatóval kapcsolatot, sőt, „magyarabokkal” is találkozott.

Jött egy kutatótárs Magyarországra, megnézni az archívumot, és természetesen meghívtuk, ahogy minden vendéget meghívtunk ebédre vagy vacsorára. Ezt az etióp kutatót is meghívtuk. Tinka azt mondta nekem, hogy nagyon csípős szárnyas étet főztek vacsorára. Hát, gondoltam magamban, ha nagyon csípős étet csinállok, abból egyikünk se tud enni, és a végén mi majd nézzük, ahogy a kedves vendég eszik, úgyhogy paprikás csirkét csináltam. Ők szeretik a szaftos étkeket, mert hisz a lepénykenyérbe belefógták az ilyen husikákat és egymás szájába nyomogatták, ahogy Tinka mesélte. Na, gondoltam, akkor itt a paprikás csirke szaftos husika lesz, és nagyon sok csípős paprikát készítettem az asztalra, piros paprikát is, meg metéltet is. Úgyhogy kellőképpen telepakolta a paprikás csirkéjét ezekkel a csípős dolgokkal és rettentően dicsérte, hogy

milyen kiváló háziasszony vagyok. Mi meg ettük a szokásos paprikás csirkét.

PI: Azt hiszem, nagyon fontos, amit Joli néni említett az emberi kapcsolatokról. Nagyon jó kapcsolatban volt mindenkivel. Nagyon fontosnak tartotta, hogy ha a szakmán belül, akár két erdélyi között is, volt valami feszültség, ami tudomására jutott, akkor mind a kettőnek nagyon a lelkére beszélt, mert tudta, hogy egy szakmában dolgozunk, egy célt követünk, és ha feszültségek vannak, az rossz vért szül. Nagyon sok konfliktust simított el itt Magyarországon is, meg Erdélyben is.

AZs: *Kallós Zoltánnal, mint tudjuk, sokat dolgozott. Egyszer behozta a Rádióba. Én, mint rádiós, hivatalos úton voltam egyszer-kétszer Erdélyben, amíg el mertem menni. Aztán, mikor Jékely Zoltán írogatott nekem kis ajánlásokat ehhez-ahhoz, akkor már nem mertem átmenni. Mikor korábban ott jártam, soha sem hagytak egyedül, mondjuk, barágnolni. Nem bántam, el is tévedtem volna. Mondták viszont, hogy jelentést kell nekik írni arról, hogy mit csináltunk, mit beszélünk. „De semleges dolgokat fogok írni” – mondta az, aki magyar volt. Aki félromán volt, azzal csodálatosan nem beszélünk semmiről két napig. Egyszer a soförtől távol üldögéltünk Szovátán, addigra kiismertük egymást. Azt mondja nekem: „azért annyit elmondok...”. Akkor mondott nekem dolgokat, s akkor jöttem rá, hogy milyen hálával van az ember körülveve. Szóval, mikor Kallós itt volt, és bement a Rádióba, éppen találkoztunk a folyosón, s akkor mondja rám mutatva Tinka: „Ő se spicli!”. Mert spiclik voltak mindenütt, és félt...*

PI: Ezt az ügyet is jól tudta kezelni Tinka. Azt hiszem, nagyon vigyázott, és a fiataloknak is elmondta, hogy ne keveredjenek olyasmibe, amivel problémát lehet okozni. Nem volt szó bármilyen, a román államot valószínűleg sértő tetről vagy beszédről. Ő is tudta, hogy ottani lakásban bárkit lehallgathatnak, mindig a szakmáról beszélünk. Persze az egésznek az a tragikomikuma, hogy a román Securitate számára a népdal- és néptáncgyűjtés is államellenes tevékenység volt, de nem deklaráltan államellenes tevékenység. Tehát nem mondták ki, hogy ezt nem szabad, hanem azt próbálták sugallni, hogy aki ezzel foglalkozik, annak esetleg baja lesz belőle, s inkább ne tegye. Tehát ez nyomásgyakorlás volt.

Kallós Zoltán legfontosabb erdélyi támasza és gyűjtőtársa volt Martin Györgynek. Ez azért fontos, mert kölcsönösen nagyon jól hatottak egymásra. A Martinnal való ismeretség előtt Kallós inkább hagyományos énekes zenét gyűjtött. Martin volt az, aki fölhívta a figyelmét a falusi zenészekre. Kallós ismerte ezeket, de a népzene-kutatás akkor még kevésbé figyelt a hangszeres zenére. Nem volt eszköze sem, mert ehhez magnetofon kellett. Ettől kezdve Kallós Zoltán is gyűjtötte és folyamatosan kapcsolatban voltak.

BJ: Az első magnetofont Kodály Zoltán küldte Kallósnak, még Gyimesbe, amit aztán a Securitate el is kobzott, mikor a gyűjtéseit, meg a könyveit is elvették. A hangszeres zenét hallás után Bartók is nehezen kottázta le. Ahogy én tudom, ő is a bőség zavarával küzdött, nem tudta, hogy milyen részletességgel jegyezze le. De Kallósnak erre sem ideje, sem energiája nem volt, és ott volt neki Moldvában, meg Gyimesben, meg Mezőségen az a rengeteg sok szép régies vokális anyag. Tulajdonképpen a táncgyűjtéssel szorítottunk rá Zolit a hangszeres zenére. Természetesen ő mindenkinél jobban ismerte ezt, volt alkalma arra, hogy akkor, amikor lezajlottak egy-egy gyűjtés filmfelvételei, a zenészeket faggassa, vagy újabbakat keresen. Ezután már volt jó minőségű magnetofonja. Mert természetesen Tinka is vett magnetofont neki, hogy a magyarországiak nélkül is tudjon önállóan gyűjteni, hiszen Mezőség majdnem minden falujában rokonsága van. És a legnehezebb időkben is, éppen a rokoni révén könnyebben tudott közlekedni.

PI: Minthogy Martin táncot gyűjtött, a zenéjével is kellett foglalkoznia, ezt nem kerülhette el. Egyébként nagyon jól jegyzett is le. Úgy emlékszem, hogy a kutatócsoportban volt egy lejegyzési penzum, és, bár ő táncutató volt, ezt neki is el kellett végeznie. [Ez havi huszonöt dallamlejegyzést jelentett.] Ez hangszeres zenében nem olyan egyszerű, még a dallam sem, nem beszélve arról, hogy zenekari játékról van szó, amit partitúra formában kell leírni. Ez különösen nem könnyű feladat.

Igen nagy hiányok voltak a hangszeres zene gyűjtésében, erre Martin is hamar rájött. Mert Bartók és Kodály is gyűjtöttek hangszeres dallamokat, de az énekesekhez képest igen kis százalékban. Lajtha volt az, aki Erdélyben meg aztán a Dunántúlon talált egynéhány bandát, akiket fölvettek, Erdélyből a széki zenészeket, a kőrispatakiakat. Az egy kötetben közreadott anyag a dallamok felét alig teszi ki, még Széken belül is. Martin hamar rájött, hogy a repertoár ennél jóval gazdagabb. Egy érdekes szempontot be is vezetett a tánczene osztályozásában: bizonyos tánc típusokhoz tartozhat csak egy dallam, más tánc típusokhoz több dallam is. Például a legényes táncoknál. Vannak olyan tánc típusok, mint a csárdás, amihez sok dallam tartozik. És ezt a sok dallamot fel kell gyűjteni. Ezért biztat-ta Kallóst, aztán minket, és Sebőeket is.

A tánc házmozgalom azért vált jelentőssé, mert Martin azonnal fölismerte a fontosságát. Sebőék Martintól kapták az anyagot ahhoz, hogy magyar népzene hagyományos hangszerekkel szólaltassanak meg. Mert ők korábban gitárral kísérték magukat. Akkor kiderült, hogy létezik a széki zene, ami őket teljesen meghatotta, mert ilyet még nem hallottak, és ettől kezdve kezdtek érdeklődni ez iránt. Aztán egy egész generáció nőtt fel, amelyik gyűjtötte a hangszeres zenét. Kapcsolatban álltak Martinnal, és ő volt az, aki minden fiatalról, lehetett az teljesen kezdő vagy dilettáns, begyűjtötte az anyagot, hogy minden a központi gyűjteménybe kerüljön.

A Kallós-Martin kapcsolatban jelentős eredmény A gyimesi csángók táncélete és tánci című tanulmány, amit együtt írtak. Martin a tánc típusokat dolgozta fel, Kallós a táncalkalmakat, táncos szokásokat írta le. Ez nagyon fontos tanulmány, hiszen kevés olyan vidék van, ahol ez a két dolog együtt van feltárva.

Arról is beszéljünk egy kicsit, hogy Kallós hogyan hatott Martinra! Ez azért fontos, mert ahogy Joli néni is mondta, a Mezőségen nagy ismeretségi, rokonsági köre volt. Már a XIX. századtól általában, ha Magyarországon erdélyi folklórrol, népművészetről beszéltek, akkor ezen két dolgot értettek, Székelyföldet és Kalotaszeget. Azért volt jó, hogy Kallóssal kapcsolatba került Martin, mert más területek felé nyílt ki a kutatás, tehát a Mezőség felé, aztán a Maros-Küküllő közti terület felé, ugyanígy Gyimes is mostohán volt kezelve korábban. Ezáltal sokkal szélesebb palettája kezdett látszani a magyar hagyománynak.

AZs: *Megmelegszik az ember szíve, ha Tinkára gondol. Az a kedvesség és emberség, amit Anika is mondott róla, a szerénység és egyszerűség, természetesség volt fiatalon is jellemző rá, ez volt benne állandó...*

PGy: Martin Györgyről nagyon nehezen tudok beszélni, mert én közvetlen hatása alá kerültem, és ahogy apámról, anyámról nem tudnék sokat beszélni, úgy róla is nehéz. Alapvetően közösségi ember volt, az ellenfeleket vagy riválisokat próbálta összebékíteni, a közös cél érdekében egy csapatba terelni. Rengeteg olyan embert látott vendégül a lakásán, meg a munkahelyén is, aki semmivel nem érdemelte ezt ki, de Martin reménykedett: tíz emberből, ha egy vagy kettő elmegy egyszer gyűjteni, és tisztességes anyagot szállít be, akkor érdemes volt vele foglalkozni.

A gyűjtőút után addig nem nyugodott, amíg a hangzó fölvételek vagy laborálás után a filmnek a jegyzőkönyve el nem készült,

hogy minden apró adat legyen a helyén. Ugyanakkor a fejében volt mindaz, amit valaha látott vagy olvasott, és annak alapján szintetizált. Ez az analitikus és szintetizáló látásmód együtt, párját ritkító dolog. Mert vannak Voigt-féle emberek, akik szintetizálnak, mások, – magamat hadd soroljam ide, – analitikus típusúak, de a kető ilyen magas szinten egy emberben, azt hiszem, párját ritkítja.

AZs: *Mit jelentett a gyűjtések jegyzőkönyvezése?*

PGy: Van az Intézetben, a Népzeneutató Csoportban szokásos, bevezetett formátum a magnószalagok jegyzőkönyvezésére, ahol megvan a gyűjtő, a felvétel helye, ideje, a felvevőgép típusa, a szalagsebesség, az adatközlők neve, a másik oldalon pedig a dallamok sorszáma, vagy a tánc típusok és hogy az adott tánc típuson belül abban a táncritmusban hány dallamot játszanak egymás után. Ez módszeresen végig kellett hallgatni odahaza, gyűjtés után, és elkészíteni ezt a jegyzőkönyvet. Minden gyűjtési egységről egy, a könyvtárakban is szokásos kartotéket kell írni, ami bekerül a helységnév szerinti mutatóba.

Végül is, ha ez az évtizedeken át tartó, egymás munkásságát tisztelő és egymásra odafigyelő összedolgozás nem lett volna, akkor az egész tánc házmozgalom, sőt, maga a néptáncmozgalom szőröstül-bőröstül, nem lett volna az, ami most lehet, ha ő és a Timár-féle munkaközösség nem lett volna. Ennek első példászerű eredménye a bagyi monográfia volt az ottani táncokról és táncéletről.

Amikor mi együtt voltunk, – én technikusként működtem közre –, akkor ő a táncosokat és a zenészeket készítette föl. A zenészekkel megbeszélte, hogy lehetőleg a terjesztésre leginkább ajánlott dallamot játsszák a filmezés ideje alatt. Ugyanis több dallam is lehetséges egy adott tánc kísérőzenéjeként. Akkor már a technika sokkal inkább működött, mint az ötvenes évek folyamán, mikor még a folyamatos elem-utánpótlás is nehéz volt, az utazásról nem is beszélve. Amikor már én ott voltam, arra is volt alkalom belföldön, hogy szabályos úti elszámolással, úgynevezett túrataxit béreljen a háromtagú stáb, s akkor azzal vittük a főszerelést. Ha hangos főszerelést vittünk, az elég terjedelmes volt és súlyos. Azt már vonaton nem is lehetett volna szállítani.

AZs: *Beszéltünk korábban Mátyás István „Mundruc”-ról, akiről Martin György posztumusz megjelent monográfiája készült...*

BJ: Ahogy már említettem beszélgetéseink során, ők olyan társai voltak egymásnak, hogy egyszer van egy paraszt adatközlő, aki végtelenül intelligens ember, és van a kutató, aki mindent, amit csak lehet, szeretne tudni arról a táncról, amit az előbbi előad. Mert Tinka Kelet-Közép-Európa legkiválóbb táncosának tartotta „Mundruc”-ot, aki tudatosan kezelte saját tudományát. Ez azt jelentette, hogy meg tudta mondani, mit miért csinál, vagy hogyan kell felépíteni a legényes tánc szerkezetét. Amit tudományosan ki lehet következtetni, azt „Mundruc” tudomány nélkül, természetes módon csinálta, és meg is tudta mondani, hogy mikor kell kezdeni a folyamatot, hogyan kell lezárni és hogyan kell építkezni. Ugyanezt játszotta el aztán Tinka otthon Éri Péterrel. Mondott neki egy szerkezeti sémát, és azt mondta: „Na, most akkor így építsd fel az improvizált pontodat!”. Ez bizonyította neki, hogy itt olyan törvényszerűségek vannak, amiket a táncos, – akár tudatosan, akár nem –, sohasem lép át. Csak általában nem tudja megfogalmazni. „Mundruc” volt az, aki meg is tudta fogalmazni.

Nálunk sokszor annyi vendég volt, hogy még a földön is háltak. Szerencsére voltak csergéink, akinek már más nem jutott, az a földre került. Mátyás István „Mundruc” is Magyarországon szálló és étkező vendégünk volt. Vele a legutolsó felvétel úgy történt, hogy vé-

63-64. Karsai Zsigmond pontozója.

ge volt a mezőgazdasági munkának, „Mundruc” egyszerűen fogta magát, átjött, és azt mondta, most ráérek, amit akarsz, azt csinálsz. Akkor újból lefilmezte, mert mindig újból és újból, mennél többször akarta a táncát rögzíteni, hogy lássa és biztos legyen azokban a törvényszerűségekből, amiket megállapított. Úgyhogy, az a szépséges tánc, amit ő utoljára táncolt, annál is inkább fontos, mert korábban Tinkának volt egy olyan ötlete, hogy összehozta Budapest legjobb koreográfusaival „Mundruc”-ot, hogy ám tanuljanak tőle. Ezt többször is megcselekedte. Az utolsó találkozáskor Szigeti Károllyal vitába keveredett „Mundruc”, mégpedig úgy, hogy Szigeti eljött hozzánk a Tanács körútra, és ott elkezdtek hárman vitatkozni. Arról, hogy az autentikus hagyománynak mi a szerepe a színpadi táncmozgalomban, mert hisz akkor már megvoltak a tánc házak, és Timárnak köszönhetően a színpadon is fordulat állt be. Mert Timár az autentikus anyagra támaszkodott, azt vitte színpadra. Természetes, hogy akik nem tanulták meg az autentikus táncokat, nehezebben bajlódtak ezzel.

Szigeti, aki a Nemzeti Színház mozgásrendezője volt, korábban az Állami Népi Együttes táncosa, koreográfus és jó barát, eljött, és már a „továbbképzésen” elkezdődött a vita, de ezt folytatták a lakáson is. Nem hazudok: két nap és két éjjel, azaz két reggel. Éri Péter ment iskolába, és ezek még mindig vitatkoztak. A végén egészen goromba lett a vita, amiből Mátyás István a maga intelligenciájával leszűrte és meg is fogalmazta, hogy: „Ezek szerint neked a paraszt tánc csak arra való, hogy mint művész, ihletet kapjál”. Kvázi ugyanaz, amit Mojszejev is mondott. Meg is erősítette Szigeti, hogy ő így gondolja. Ezzel az erőteljes mondattal zárult a kétnapos vita, s akkor „Mundruc” azt mondta Tinkának: „Én soha többet nem akarok ezek előtt a művészek előtt táncolni, engem soha többé be ne szervezz ilyenre, mert egyszerűen nem fogok eleget tenni. Viszont te bármikor akarod, hogy táncoljak, szólj, és jövök, vagy gyere, hiszen tudod, hogy mindig szeretettel várlak.”

Mi is úgy mentünk hozzájuk, mintha hazamentünk volna. Hadd meséljem még el: egyszer mentünk Szucságra, Vista szomszéd falujába gyűjteni a karácsonyi tánc idején. Mert karácsonykor elkezdődött a tánc és tartott újévig. Minden nap, minden faluban volt tánc. Megszervezte a vistai elnök, a téész és a falu elnöke, András Pista, hogy megyünk Vistába és onnan majd ő szánkóval átvizs bennünket. A szucságiak is értesítve lettek, hogy jön a jeles alkalom. Nagy hó volt, hideg volt, szánkóba be, vittük a gépeket, magnetofont. István nap volt, emlékszem rá, és a falu közepén – mondtam én, hogy itt a „city” –, hát ott a szánkó elbogarogott, süvegeltek jobbra, süvegeltek balra, Tinka is. A házigazda büszke volt, hogy itt vannak a magyarországi barátai, Kallós Zoltán is természetesen ott volt, és egyszer csak, reccs, összetört a szánkó és beleborultunk az árokba.

Úgy gurultunk bele, hogy én ültem szélen, én kerültem alulra, és rám esett Kallós Zoltán a pihe-puha hóba. Hát, természetes, meg nem ütöttük magunkat. Én elkezdtem rettenetesen nevetni, rém komikus volt a szituáció, miután ugye ott süvegeltünk, meg integettünk. Zoli iszonyú dühös volt. Azt mondja: „Kelj fel, kelj fel!”. Mondom: „Az Istenért, míg te fel nem kelsz rólam, addig nem tudok felkelni!”. Hát, nagy nehezen kikászálódtunk a hóból és a ferde szánkóból. Leszedtük a cuccot és elindultunk gyalog a falu széle felé. Szegény Tinka borzasztó ideges volt, mert attól félt, hogy a rövid napsütéses periódusra nem érünk oda, és másként nem lehet filmezni. Úgyhogy, cipekedve indultunk a falu széle felé, a házigazda pedig ügetett az összetört szánkóval a téész-istállóba, hogy kicserélje. Ki is cserélte, megint felcihelődtünk, megérkezünk a tett színhelyére. Befűtve a „kultúr”, rögtön forralt borral akartak kínálni. Szegény Tinka nem engedte még azt se, hogy igyunk, mert még ott voltak a zenészek is, akik az egy szál kis zakójukban már szilvára fagytak. Gyorsan elkezdett rendezkedni. Elég kicsi volt a placc, ahol lehetett filmezni. Engem felállított egy tyúkketrec tetejére, hogy onnan fotózzak, mert máshol nem volt annyi hely, hogy ne zavartam volna a filmfelvételt. Aztán elkezdte szépen, egyenként a filmezést, én meg a tyúkketrec tetején álltam, mígnem beszakadt alattam. Ez is olyan alkalom volt, amikor nem lehetett megzavarni a munkát, Isten őrizett volna attól, hogy azt mondjam, álljon meg a menet, mert ki szeretnék mászni innen, hanem maradtam, és ahogy tudtam ebben a pozícióban, úgy kezdtem el fotózni. Sikerkült. Szépen, rendben lement a filmezés. Utána engedte meg –

mondom, szegény cigányzenészek agyon voltak fagyva –, hogy bemegyünk a kultúrba, ott a vendéglésnek eleget tegyünk. Akkor bizony jólesett a forralt bor!

SzKA: A másik kedvenc táncos adatközlője volt Karsai Zsigmond, aki Lőrincrévén született. Tinka bácsi könyvet is írt róla Lőrincréve táncélete és táncai címmel, ami később, 1989-ben meg is jelent a Műhelytanulmányokban, a Zenetudományi Intézet kiadásában.

BJ: Karsai Zsiga kötetébe belevitte már azokat a „Mundruc”-tanulmánya során leszűrt eredményeket, amikben biztos volt. Ezért került hátrább a „Mundruc”-kötet, és ezért nem is tudta befejezni életében. Karsai Zsiga olyan fiatalember volt, aki Lőrincrévéről a háború alatt került Magyarországra, Pécelre, ott meg is nősült. A kolozsvári színháznak volt díszletfestője, és itt a Képzőművészeti Főiskolára került mint festő szakos növendék. Olyan egyéniség, aki azt a repertoárt, amit fiatalembert, a legszebb ifjúkorában megtanult – mint legkiválóbb táncosa ennek a Küküllő menti kis tájegységnek, amilyen kiváló táncosa „Mundruc” a kalotaszeginek –, azt mindmáig hibátlanul őrizi. Magyarán ez azt jelenti, hogy a lépéseket nemcsak hogy gyakorolja, hanem azokból építi a maga táncát.

Mi korán megismerkedtünk vele, még főiskolai ideje alatt, és Tinka erdélyi adatközlői közül ő az, akihez ugyanolyan rendszerességgel járt és jártunk, mint amilyen rendszerességgel nem tudott Erdélybe menni, csak szeretett volna. Ugyanúgy számtalan film készült róla, és ugyanúgy faggatta, mint „Mundruc”-ot. Karsai Zsiga is kiváló adatközlő és ő is nagyon tudatos. Ő is meg tudta mondani, melyik figurát hol látta, hogy látta, merre járt táncolni, hogyan becsülték meg a táncát.

PGy: Mikor a Duna Menti Folklórfesztiválok rendszere elkezdődött, én még nem dolgoztam a csoportnál. 1965-66-67 körül kezdődhetett, de ’69-ben már biztos, hogy készült ott hangosfilm magyarországi hagyományörző együttesekről, akik már szinte megöregedésük legutolsó fázisában még mozgásképesek voltak és még élő zenekaruk is volt. Például a kunszentmiklósi hangosfilm, ha akkor el nem készül, most már csak emlékek lennének arról az anyagról legfeljebb.

Eleinte évente voltak fesztiválok, aztán két évente, aztán három évente, aztán most már nem is tudom, mikor, talán öt éve volt az utolsó.

Ha megkérdezték, Martin mindig a legelismertebben szólt ezekről, abban a reményben, hogy Erdélyből is jönnek parasztcsoportok, ha magyarok, ha románok. Más alkalom nem volt akkor, csak ez.

AZs: *Amerikában mit csinált?*

BJ: Előadásokat tartott. Dégh Linda, aki Ortutay tanársegédje volt annak idején, a bloomingtoni egyetemen volt egyetemi tanár, és ő hívta meg, hogy tartson előadásokat. Külföldre előtte csak nemzetközi konferenciákra ment, amikre Kodály Zoltán vitte ki, népzenei, zenei konferenciák voltak, időről-időre ismétlődtek, és Kodály Zoltán vitte magával Martin Györgyöt. Először azért, hogy a többi kollégának megmutassa, hogy a népzenehez hogyan illeszkedik a néptánc. Tudom, hogy a Tanár Úr meg is táncoltatta ott a nemzetközi fórumon, mert az volt az elve, hogy a tudós akkor igazi tudós, ha nemcsak az íróasztal mellett agyalja ki a maga szisztémáját, és állítja fel a maga rendszerét, hanem azt meg is tudja mutatni. Ültem én is a vonatban, – jó előre beültünk –, amikor a Tanár Úr mesélte, hogy ezeken a nemzetközi konferenciákon, mikor egy-egy témáról szó van, van aki gitárt fog, úgy kezd el a maga igazát bizonygatni, ki meg odarohan a zongorához és ott kezdi erősíteni a mondandóját. Milyen nagy szó, hogy gyakorlatban is meggyőzi egyik a másikat arról, amit fontosnak talál. Ezért volt a mániája Kodály Tanár Úrnak, hogy szegény Martin Györgyöt mindig

megtáncoltatta, aminek ő mindig húzódozva tett eleget, pedig óriási sikere volt. Igaza volt Kodály Zoltánnak.

Egyszer volt egy ilyen nemzetközi konferencia. Kodály Mátraházán volt a feleségével, még akkor élt Emma néni [Kodály első felesége]. Tinkának is volt egy előadása. Boldog volt, hogy a Tanár Úr nincs ott, tehát neki nem kell táncolni. Ülök a nézőtéren, s egyszer halkan nyílik az ajtó, besurran a Tanár Úr, és beül a közönség közé, amit Martin György észre se vett, mert ugye kellően feszült volt ő, mindig lámpalázás volt. Rákerül a sor, kezdi mondani, magyarul, angolul a mondókáját, egyszer csak bekiabál a Tanár Úr: „Na, mutassa meg!”. Szegény kővé meredt, akkor fedezte fel, hogy ott van a Tanár Úr, még nem is látta szegény, láttam, hogy keresi a szemével. Hát, ott ült a közönség között, úgyhogy kénytelen volt lejönni a pulpitusról és mozgásban megmutatni mindazt, amiről beszélt. Kodály ennyire fontosnak tartotta, hogy a mondandó és a látvány összejöjjön.

Karsai Zsiga volt még olyan barát, mint „Mundruc”, akivel megint csak rendszeresen összejártunk, és akit ugyanúgy nyűttek a magyarországi koreográfusok, és ugyanúgy elégedetlen volt mindazzal, amiket aztán az ő tánca nyomán produkáltak. Mert az ő tánca, azaz annak a régióknak a tánca és a legényes között a szerkezeti felépítésben eltérés volt és ehhez nem voltak elég képzettek a legjobbak sem, hogy erre a különbségre, vagyis egyáltalán erre a fontos tényezőre rájőjjenek. Mindig melléfogtak. Ez Zsigát rettentően zavarta, holott ő nagyon szép kiállítású, remek táncos volt, aki ugyanúgy, mint „Mundruc”, tudta és meg is fogalmazta, hogy akkor, amikor úgy érezi, hogy most nem jut újabb figura az eszébe, akkor leáll. Hagyta, hogy más táncoljon, aztán újból beállt. Tehát nem ment el soha odáig, hogy kimerítette volna a maga figurakészletét, mert hisz az túl gazdag volt. Első felállásra nem lehetett mindegyiket úgy fejben tartani, hogy abból ő költsézetet hozzon létre. Mert az, amit csinált és ahogy megjelent, mint ember és mint előadó, a maga tudásával, valóban lírai költemény volt.

AZs: Nem csodálom, hogy Kodály szerette nézni Martin Gyurkát, mert azt hiszem, hogy senki olyan gyönyörűen nem táncolt, mint ő. Vékony volt, madárcsontú...

BJ: Igen, ő, mint civil ember, a maga görnyedtségével... Azt hiszem, senki nem nézte ki belőle, hogy mikor feláll táncolni, olyan, mint egy madár. Nemcsak könnyed, hanem virtuóz is volt a tánca, meghökkentette az embereket. Mert voltak szép alkatú kiváló táncosok, ahogy mondtam Karsai Zsiga is maga volt a költemény, vagy „Mundruc”, aki félisten volt. De Tinka inkább olyan volt, mint egy madár, aki gyönyörűen röpköd. Senki nem nézte volna ki a figurájából. Nem is szeretett páros táncot táncolni. Nem is volt jó páros táncosnak, mert nemigen ügyelt a partnerére. Ugye, a nőnek mindig alárendelt szerepe van a magyar páros táncokban. No, hát ezt ővele lehetett érezni.

Zsiga is ugyanilyen volt. Zsigával se volt jó párosan táncolni. Vele azért nem volt jó, mert ő úgy táncolt, mint ifjúkorában, amikor úgy virtuskodtak, hogy úgy kell megforgatni a lányt, hogy kimenjen a föld alóla. Ezt megcsinálta egyszer-kétszer énelem is, s azt mondtam neki: „Zsiga, ha még egyszer kiveszed a lábamat alólam, bizony Isten, soha többet nem állok le veled táncolni!”. Na,

nem merete többet megtenni. Mit ad Isten, Sebő Feriék Zsigát vitték Skandináviába szereplésre akkor, amikor mint zenekar mentek, és Zsiga mindig valami fiatal leánkát fogott párnak. Az ő páros táncuk elég egyszerű, úgyhogy nem kell ott virtuóz női táncosnak lenni, hogy partner lehessél. S akkor mondja neki Tinka: „Te Zsiga, miért viszel ilyen fiatal leánkákat magaddal, hát ott a feleséged? Ő is tudja a páros táncot és mégis sokkal szebbek lennétek együtt, hogyha te egy hozzád illő partnert vinnél.” No, így is történt. Aztán én szereztem ruhát Marikának, gyönyörűen felöltöztettük, és attól kezdve Zsiga őt vitte magával.

Igen ám, de amikor itthon szereplésre került a sor, Zsiga megint eljátszotta a saját feleségével is ezt a trükköt, hogy kiveszi a lábat alóla, és szegény Marika az egyik ilyen szereplése, ott kalimpált, ugye. Hát, az borzasztó rossz érzés egy női táncosnak, amikor nem tudja a földön tartani magát. Na, hát akkor Zsigát megint elkaptam. Mondtam neki: „Te, hát hogy tehetsz ilyet, hogy a saját feleségedet hozod ilyen kellemetlen helyzetbe?”. „De hát mi annak idején...”. „De hát” – mondom – „már nem húsz éves vagy, és ez nem tizenhat meg nem tizenhét éves leányka, hanem a feleséged. Szépek vagytok együtt, de hát ne kalimpáljon már ott a levegőben!”.

Szóval, Zsiga másként volt büszke. Tanult ember volt, tehát neki a világhoz való viszonya is, meg a tánchoz való viszonya is egy kicsit más volt, mint a „Mundruc”-é, de olyan egyéniség, amilyennek Tinka megítélése szerint „Mundruc”, Karsai Zsiga és Poncsa János [Fekete János „Poncsa” Bogártelkéről], ezek hárman voltak. De főleg a kettő, Zsiga meg „Mundruc”, akiket olyan kiemelkedőnek tartott, hogy azt mondta, nemcsak Kelet-Közép-Európában, hanem egész Európában nincsen párjuk. S valóban, az ember sok mindent látott a Duna Menti Folklorfesztiválon is a környékbeli országokból, onnan, ahol még élő volt a táncművelés, s valóban nem lehetett olyat találni, aki felül tudta volna múlni ezt a két klasszikus figurát, ezt a két táncost, mert olyan kiemelkedő látványt is nyújtottak. Nagy élményt jelentettek nemcsak a hozzáértő kutatóknak, hanem a közönségnek is. A nagyközönség mindig óriási ovációval fogadta, ha Zsiga bácsi megjelent, megmerítette a kezét a porban, a színpadon is, mindkét kézzel megsimogatta a padlót, amiről azt hitték, hogy ez pózolás. Pedig arról van szó, hogy tánc közben pittyegtet a kezével, ritmusnak megfelelően, és hogyha csúszik az ujja, akkor az nem megy. Zsigánál az volt még a csodálatos, hogy erre a pattogtatásra, pittyegetésre is tudott táncolni. Tehát tulajdonképpen egy kontra-ritmust adott önmagának, sőt, a belső hangjára ment a zene, és ezek a pittyegések meg biztosították a kontrát, úgyhogy ő soha nem „csúszott el” zenében, ő akkor is zenében maradt, ha nem volt zene a talpa alatt.

Neki is nemcsak hallatlan mozgásmemóriája van, mert hisz így őrizte meg a saját mozgáskultúráját, hanem abszolút friss szellemileg, mindenre emlékszik, precíz információkat tud adni nemcsak a táncáról, hanem arról az életútról is, amit megtett Lőrincrévétől Budapestig. Amit átélt, és amit ő fontosnak tart az itteni kulturális életben. Azaz a táncmozgalomból, amit fontosnak talált, arra ő mindenre nagyszerűen emlékszik és azt is tudja, hogy neki hol a helye ebben. Mai napig is friss elméjű öregember. [Különszámunk nyomdai előkészítése során érkezett a hírt, hogy Karsai Zsigmond festőművész, a népművészet táncos mestere 2011. március 15-én, életének 91. évében elhunyt. Nyugodjék békében!] ■

Beszélgetés Felföldi Lászlóval

(Budapest)

ALBERT ZSUSZA: *Felföldi László Martin György tanítványa, Pesovár Ernő utóda a Zenetudományi Intézetben belül működő Néptánckutató Csoportban. Ahogy beléptem hozzá, magára vonta figyelmemet a falon függő fénykép a fiatal Martin Györgyről. Alatta egy diploma...*

FELFÖLDI LÁSZLÓ: Ezt a diplomát Martin György posztumusz kiadott könyvéért kaptuk, kapta Martin György, aki egész életében dédelgetett művét hátrahagyva, feladatot adott nekünk, másrészt kapta a tanítványok csoportja, amely végül is ezt a hetven százalékgig kész kötetet nyomdakészre formálta. Ezt a Pitрэ-díjat Palermóban adják át a néprajz területén kimagasló munkákért. Ilyet Magyarországon Ortutay Gyula, Hoppál Mihály, Erdélyi Zsuzsanna kapott. Pitрэ híres olasz néprajzkutató, a néprajztudomány olaszországi megalapítója, egyben az európai néprajzkutatás nagy egyénisége volt. A díjat a palermói egyetem alapította Pitрэ és társa, Salomone nevére.

AZs: *Jó, hogy Martin Györgynek voltak tanítványai. Ön hol találkozott vele?*

FL: Megismerkedésünk egy kapuvári fesztiválon történt. A fesztiválhoz szakmai tanácskozás is tartozott. Mikor negyed-ötödéves egyetemi hallgató voltam Szegeden, néprajzot is hallgattam. Már akkor Ferenczi Imre tanított, de eljőrogattunk Bálint Sándor bácsihoz is okosodni. Egyszer csak fölfigyelek a konferencián egy vékony emberre, aki magába fordulva, a fején hajhálóval, s a lábait művészi módon összetekerve ül, és nagyon figyel. És amikor szól, nagyon okosan helyre teszi a dolgokat.

Visszafelé jövet a fesztiválról, följajánlották nekem, szegedi diáknak, hogy elhoznak Pestig. Ez volt az első alkalom, amikor Martin Györggyel szorosabb kapcsolatba kerülhettem, beszélhettem vele a táncoktatás kérdéséről. Azt hiszem, ez volt, amikor fölmért engem emberileg, a tudásomat, az érdeklődésemet. Ő, ha valakiben fantáziát látott, abban a pillanatban végiggondolta, hogy annak a magyar néptánc kutatás területén hol is lenne a legjobb helye. Számára és számunkra a néptánc kutatás olyan volt, mint egy sakktábla. Abban a pillanatban tudtuk, hogy nekünk melyik helyen van feladatunk, mert Tinka elmondta, hogy te itt leszel a legjobb, ezt csináld. Senki meg nem haragudott ezért, hogy a sakktáblán bennünket ide vagy oda tolt Tinka, mert pontosan tudta, mire vagyunk alkalmasak. Ez a beszélgetések során kiderült számára.

Engem, mivel én dél-alföldi vagyok, főképpen a dél-alföldi témákra, a nemzetiségekkel való együttélés kutatására fogott. A román, szerb, magyar, cigány együttélés a Dél-Alföldön nagyon izgalmas téma. Azóta is ezen dolgozom. Másrészt, az én angol és orosz nyelvtudásom számára fontos volt, segíthettem neki az angol és az orosz szakirodalmat olvasni. Románul beszélt, és sokféle nyelven egy kicsit még, de a német volt az a tudományos nyelv, amit használt. Lényeg az, hogy fordítottam neki sok mindent oroszról, és kért, hogy ne csak az ottani szakirodalom vizsgálatára szorítkozzam. Mikor aztán alkalmam volt egy fél évig a leningrádi egyetemen tanulni, könyvtári érdeklődésre serkentett. Plusz sikerült akkor éppen az ő biztatására elmennem Közép-Ázsiába és Szibériába. Nem volt veszélytelen annak idején Oroszországban utazni, diákoknak különösen nem, de volt hátterem itthon, voltak emberek, közöttük Tinka, akik biztattak erre a kutatásra. Nem arra, hogy Szibériába menjek, hanem egyáltalán a tudomány iránti érdeklődésre.

65. A „Mundruc”-kötet díjának oklevele.

Ez volt az a mögöttes energia és bátorság, ami engem elvitt egészen Szibériáig.

AZs: *Miből áll, hány rétege van a néptánckutató munkájának?*

FL: Nagyon sok, és egyre több rétegű, természetesen. Átalakulóban van ma a néprajzkutatás szemlélete. A legfontosabb, úgy tűnik, annak az elemi táncos mozgásbeli kreativitásnak a megfogása, ami továbbvihető, egyik generációról a másikra, miközben ma már nincsenek meg azok a hagyományos közösségek, amelyek ezt emberről-emberre átadják. A kutató feladatává vált ma olyan mélységbe lemenni az értelmezésben, hogy a hagyományos tánc kultúrájának a lényegét tudjuk átadni.

Az úgynevezett „magyar iskola” sajátossága, hogy nem csak egyszer készítünk dokumentumot egy idős emberrel, hanem megpróbálunk elmélyedni a tánc tudásában. Nem egyszeri táncolására vagyunk kíváncsiak, hanem a tánc tudására, ami többet jelent: egész formakészletének ismeretét, azoknak a szabályoknak az ismeretét, ahogy ő ezt összerakja. Arra a stílusra, sajátos stílusra, ami csak rá jellemző.

Erre Martin György teremtett példát az előbb említett Mátyás István „Mundruc” című monográfiájában.

AZs: *Aminek az alcíme: Egy kalotaszegi táncos egyéniség vizsgálata.*

FL: Egyetlen táncos tudása egy hatalmas nagy könyvben. Nagy-monográfiát egy nemzet tánc tudásáról vagy egy nagy régió tánc tudásáról szokás írni. Itt egyetlen ember tánc tudásáról van szó, amit Martin György harminc éven keresztül gyűjtött. A könyv módszertanilag ahhoz az iskolához tartozik, ami Budapesten alakult ki a folklórkutatásban, és legszebb gyümölcseit a mesekutatásban hozta. Ez az Ortutay-féle iskola, amit budapesti iskolának neveznek ma a nemzetközi néprajzkutatásban.

AZs: *Mikor Budapestre került, hogyan dolgoztak együtt?*

FL: Martin György többször emlegette, hogy ha lehetősége lesz, ebbe a kutatócsoportba engem is elhoz. A gond az volt, hogy, mint ahogy ma is, pénz hiányában, státuszok hiányában nem sikerült, úgyhogy én az egyetem elvégzése után a szegedi és a makói múze-

umban kezdtem dolgozni. Szeged volt a központ, az én néprajzi gyűjteményem Makón volt, ahová naponta ki kellett járnom. Azért voltam felelős. De nagyon sokat dolgoztunk együtt Martin Györggyel, mert amikor ő engem elindított, hosszú időre, egész életre megadta a feladatokat, tehát muzeológusként is nagyon sokat foglalkozhattam táncsal. Időnként följöttem konzultálni hozzá. Már akkor az egyetemi doktori disszertációm megírását terveztük. Emlekszem hosszú beszélgetésekre, vagy itt fönt a Várban, a Népzene-kutató Csoportnál, vagy az akkori Tanács körúton, a lakáson.

Reggel a sok-sok cigaretta mellé, ott, az asztal sarkán kitergette szépen a „Mundruc”-kötetnek, dédelgetett kedves könyvének készülő lapjait, elmagyarázta, elmesélte, hogyan alakul az elemzés módszertana, és engem is eligazított az én dolgaiban. Újabb és újabb instrukciókat kaptam tőle. Miután ez megtörtént, lekísért, beszélgetve mentünk egészen az Astoria metrómegállóig, ahonnan nekem tovább kellett mennem a pályaudvarra. És, mivel még mindig volt mondanivalója, és nekem is volt, visszakísértem őt a házig. Aztán még mindig vissza az Astoriáig. Azt hiszem, ez legendás dolog volt, nemcsak én voltam részese ezeknek a sétáknak oda-vissza.

AZs: *Én is találkoztam vele az Astoriánál, röviddel halála előtt, azért is különösen emlékezetes. Ő nyilván a Néprajzi Intézetből jöhetett lefelé, én pedig mentem fölfelé. Mi nagyon ritkán találkoztunk, de akkor örültünk, kezét fogtunk, és lett volna mondanivalónk még, de mind a ketten siettünk.*

FL: Pályám során nagyon sokszor éreztem Martin György támogatását, irányítását. Amikor én már jobban körülnéztem a Dél-Alföldön, és tudtam, hogy mi az, ami gyűjtendő, elhívtam, hogy ő is jöjjön, nézze meg, segítsen az anyag értelmezésében. Persze azért is, hogy jó technikai feltételek mellett készítsünk felvételt. Egyik ilyen emlékem a szegvári gyűjtés, amikor a szegvári cigányokhoz mentünk. Tinka nagyon jól szót tudott érteni mindenkivel, de úgy tűnik, hogy a cigányokhoz különös érzéke volt. Mert abban a pillanatban, ahogy kapcsolatba kerültek, az első szót kiejtették, olyan bizalmas viszonyt tudott kialakítani, néhány szóval, egy mosollyal, egy gesztussal, ahogyan elfogadta a cigarettát, elfogadta a pálinkát, az ételt.

Rögtön behívtak bennünket, természetesen Martin Györgynek köszönhetően, aki azt a bizalmat megteremtette. A kínálás után rögtön hajlandóak voltak nekünk táncolni odakint az udvaron. Hosszú filmezés sikeredett, mert annyira belemelegedtek a táncba, annyira mindent meg akartak mutatni Martin Györgynek.

Martin György néhány szóval olyan dolgokat tudott kiszedni belőlük, ami megvilágította, hogy az ő táncgyománjuk hogyan kapcsolódik a dél-alföldi oláhokhoz, az egyszerű oláhokhoz és az erdélyi legényesekhez. Ott döbbsentem rá, hogyan tudta levezetni táncukból és kérdéseire adott válaszaikból, hogy az erdélyi legényesek pontszerkezete, ha nem is nagyon tudatosan, de ott rejlik, ott van a cigányok táncaiban.

AZs: *A Kárpát-medence és a hozzá kapcsolódó Balkán nagyon jellemzően mutatja, hogy amint a népköltészetben vagy a népzeneben, úgy a táncban sincsenek határok...*

FL: Itt olyan nagy régiókról, áréakról van szó, amelyek földérite-se, vagy pontosabb meghatározása éppen Martin Györgyék generációjára várt. Ők voltak azok, Pesovár Ernővel és Pesovár Ferivel, akik írtak nem egy olyan összehasonlító tanulmányt, ami ennek a régióknak sajátosságait meg tudta határozni, kimuttatta azokat az

összekapcsolódásokat, amelyeket a román, a szerb, a macedón, a horvát táncutatók érdeklődés híján nem tudtak felfedezni. Nálunk is nemzeti keretben zajlott hosszú ideig a táncutató és általában a néprajzkutatás. A környező országokban ez hosszú-hosszú ideig megmaradt. Csak néhány kivételes kutató, Romániában például Mihail Pop, szemléletébe fért bele a regionális szempont, a román határokon túlnyúló kárpáti vagy Kárpát-medencei vagy balkáni összehasonlítás. Martin Györgyék generációjának azt hiszem különösen fontos szakmai, tudományos eredménye volt, hogy túl tudott lépni a nemzeti kereteken. A Kárpát-medencei, s azon túl aztán az európai művelődéstörténet keretében való összehasonlítás olyan távlatokat adott munkáiknak, ami túlmutat mindenféle nemzeti keretben létrejött eredményen.

Ha a környező országok akadémiainak néptánc- és népzenei gyűjteményeit végignézzük, lenyomatát találjuk a kutatók szemléletének, módszertanának. A magyar gyűjteményben az egész Kárpát-medence népeit megtaláljuk, a mai Magyarország összes nemzetiségének alapos dokumentálása megvan, emellett van összehasonlító anyag egész Európából, sőt, Európán kívüli népektől is. Különösen fontos Martin György és Sárosi Bálint etiópiai gyűjtése, ma az egész világból nagyon sokan jönnek hozzánk megnézni ezt az anyagot, mert olyan alapos, módszeres gyűjtés történt, ami sem azelőtt, sem azóta nem volt Etiópiában és egyáltalán az afrikai földrészen. Martin György egy tanulmányában megfogalmazta a fő tanulságokat, de maga a táncanyag mind a mai napig nincs kiadva. Martin Györgyék az ottani akadémiai intézetnek és az ottani táncművészeti egyetemnek is eljuttatták az összes filmet, az összes följegyzést, mindent. De ez mind eltűnt. Nálunk megvan minden. Legutoljára egy amerikai egyetemről jöttek hozzánk ezt az anyagot kutatni.

AZs: *Mekkora hagyatéka maradt Martin Györgynek, amit fel kell még dolgozni?*

FL: Azt hiszem, minden feldolgozási fokozatig elért kéziratát kiadtuk már. Terve nagyon sok volt, mégpedig elég részletesen kidolgozott tervek: a Széki monográfia, a Tánc történeti források kritikai kiadása, és sorolhatnám. Nagyon sok. Egy-egy táncos egyéniség „Mundruc”-éhez hasonló méretű, hasonló mélységű monográfiája és az a hatalmas gyűjtött anyag, ami neki köszönhető a gyűjteményben, mind az ő földolgozására várt annak idején. Most tanítványok jönnek, szakdolgozatok születnek ebből a gyűjtésből, ma ennek a gyűjtésnek az értékelése van napirenden.

Tinka nagyon sok népzenei gyűjtést is végzett, a síremlékén zenefolkloristaként is aposztrofálva van, és ez volt az igazság. Martin Györgynek köszönhető az a módszertani találmány az európai néptáncutatókban, hogy a kísérezene a tipológia kialakításának nagyon fontos eszköze. Európában, de a világban is, a hagyományos tánc kutatásában nagyon sokan mellékesnek tartják a tánczenét, mondván, hogy a tánc önálló kifejezési forma, ezért a táncból kell kiindulnunk. Ehhez képest ő mindig figyelmeztetett arra, hogy – különösen az európai tánc- és zenetörténetben, művelődéstörténetben – a táncnak és a zenének sajátos, nagyon szoros kapcsolata van. Hol a tánc adott impulzusokat a zenének, hol a zene határozta meg a tánc formáját. Különösen fontos volt, amit Tinka tanulmányokban is leírt, hogy a reneszánsz kori tánczene, annak a formavilága, a műformák olyan hatással voltak az erdélyi legényes és páros táncok formáira, hogy ma a reneszánsz tánczene és tánc ismerete nélkül meg se tudnánk fejteni, hogy Erdélyben hogyan alakult ki ez a virtuóz, gyönyörű táncgyomány. ■

Beszélgetés Karácsony Zoltánnal

(Budapest)

KARÁCSONY ZOLTÁN: Amikor fölkerültem az 1980-as évek elején a budapesti bölcsészkarra – magyar-néprajz szakon végeztem –, fölkerestem Martin Györgyöt, mert az volt a tervem, hogy a néprajzon belül én is néptáncutatással foglalkozom. Az alatt a másfél év alatt, amíg tanulhattam tőle, többször megfordultam nála, hallgattam speciális kollégiumát, részt vettünk együtt gyűjtéseken. Egyszóval megpróbált bevezetni a táncfolklorisztika rejtelmeibe. A néptáncgyűjtése komplex feladat, sok mindenhez kell érteni egy néptáncutatónak. Nemcsak a szakmai, elméleti ismeretekkel kell rendelkeznie, hanem technikailag is képzettenek kell lenni. Ismerni kell a filmfelvevőgépet, a magnetofont, jó terepismerettel kell rendelkeznie, s ezen kívül nem árt, ha valamennyire a néptáncutató táncolni is tud. Hogy Martin György szavait idézzem: „Jó, ha az izomérzetében is benne van az a mozgás, amivel elméletileg foglalkozik.” Mind ezen felül jó értelemben vett rámenősséggel is rendelkeznie kell egy néptáncgyűjtőnek, hogy az embereket olyankor is rávegye a táncra, amikor számukra éppen nincs itt az ideje.

Martin Györgyék még csak tizenhat mm-es fekete-fehér filmekkel tudtak gyűjteni. Mivel nagy teljesítményű reflektorokat nem tudtak magukkal vinni, ezeket a filmeket csak szabadban, nappali világításnál tudták felhasználni. Ez nem volt igazán táncolásra való idő. Így ezek úgynevezett megrendezett filmfelvételek voltak. Elő kellett készíteni őket, megtalálni a jó táncosokat, zenekart kellett fogadni, kitézni egy időpontot, amikor a stáb odamegy. Egyedül nem lehet gyűjteni, csak jól összeszokott stábbal: ez áll egy operatőrből, egy hangfelvevőből, egy jegyzőkönyv készítőből, és egy előkészítőből. De van, amikor egy ember több feladatot is végez.

ALBERT ZSUZSA: *Merre jártak együtt?*

KZ: A magyar nyelvterület keleti részén: a Felső-Tisza-vidéken és Erdélyben. Martin Györgynek fantasztikus képessége volt a kapcsolatteremtésre. Pillanatokon belül megnyíltak előtte ezek a viszonylag zárkózott emberek, és nagyon hamar olyan hangulatot tudott kialakítani, hogy filmet lehetett készíteni a táncaikról. Azonkívül rendkívül jó memóriája volt. Minden adatközlőjére emlékezett. Ha megnézzük az általa készített néptáncfilmeket, akkor láthatjuk, hogy ez több száz, ha nem több mint ezer embert jelentett. Mindegyikőjükéről tudta, hogy mit táncolt, mikor és ezenkívül egyéb információkat is tudott táncosairól. Ezeket bármikor elő tudta hívni.

66. Rostás Péter, Nyírovasvári, 1956.

A táncokat nálunk is, mint másutt, a Lábán kinetográfiával jegyezzük le. Amikor elsőéves egyetemista voltam, Martin György első dolga volt, hogy beírasson Lányi Ágoston néptánc-lejegyző kurzusára, ahol több, hozzám hasonló, tánc iránt érdeklődő fiatal emberrel együtt próbáltuk elsajátítani a tánclejegyzés rejtelmeit. E hangulatos, reggelenként összejövő kis csapatot Martin György tréfásan óvodának nevezete, mert bár lelkesen, de egy kissé hangosan vetettük bele magunkat a lejegyzésbe. A szeme sarkából figyelte, hogyan tudunk megbirkózni ezzel a tudománnyal. A filmből megnéztünk egy-egy rövidebb részletet, s utána Lányi Ágoston megkérdezte, ki hogyan írná le? Előálltunk az ötleteinkkel, s ő csendes, bölcs mosollyal csak annyit mondott: „Gyerekek, ez sokkal egyszerűbb.”

AZs: *Adott valami újat Martin György a lejegyzéshez is?*

KZ: Az ő lejegyző szemlélete nagyon praktikus és modern volt. Mivel kiváló táncos volt, izomérzetében is benne volt a tánc, ezért a tánclejegyzésnél olyasmit is figyelembe vett, amit a gyakorlatban kevésbé jártas lejegyző nem fogott volna fel. Ez azt jelenti, hogy egy-egy mozdulat lejegyzésénél megérezte, hogy mi a fontos, mi szándékolt, ami a táncos tudatában is megjelenik, és mi az, ami esetleges, véletlenszerű. Ha azt a mozgást, ami a filmen megjelenik, teljes mértékben le szeretnénk jegyezni, nagyon nehezen áttekinthető kinetográfiai kép jelenne meg. Ezt visszatáncolni elég nehéz. Martin György arra törekedett, hogy ha egy táncot lejegyzünk, az ne tartalmazzon túl sok felesleges információt, de ne legyen nagyon elnagyolt se. A kettő között legyen, amit még egy kevésbé jártas táncírás olvasó is el tud olvasni. Az volt az álma Martin Györgynek, hogy minél többen megismerjék a táncírást, és minél többen használják a tánc írásbeliségét. Végül is egy táncot jól áttekinteni, igazán megérteni a szerkezetét, a mélyebb strukturális szinteket, csak a táncírás segítségével lehet.

Ha filmen nézem, akkor minden mindig időben egymás után történik. Az emberi agy nem képes arra, hogy az előző ütemek különböző mozdulatfázisainak mindegyikére emlékezzék, a mozgásképet fejben tartsa. De ha le van jegyezve, előttem van ez a kép, akkor képzeletemben megjelenik maga a tánc is.

AZs: *Mit nyer a táncstudással az átlagember?*

KZ: A hagyományos tánc kultúra egy-egy történelmi időszakhoz köthető. Ez a paraszti kultúra ma már nem él olyan formában, ahogy a XIX. század végén, a XX. század elején. De fontos, mert ha nem értjük meg ezt a népi kultúrát, akkor nem értjük meg a teljes kultúrát sem. Sok mai jelenséget sem tudunk értelmezni, ha nem ismerjük a történelmi gyökereit. Ezért fontos, hogy megértjük a tánc kultúrának azt az állapotát, amikor még hagyományosan öröklődött.

A mai tánc ház speciális eset. Nem csak magyar jelenség, nagyon sok helyen előfordul a világban, ez az elit kultúrának speciális része. Létezik egyfajta igény arra, hogy emberek egy része elmenjen oda, ahol magyar, vagy más népek táncait tanulhatja, járhatja. Napjaink tánc ház kínálatában például nagyon népszerűek a moldvai tánc házak, mert az ott táncolt lánc- és körtáncok a közösségi élményt jobban felerősítik. Hasonlóképpen a kötött szerkezetű páros táncok ugyanezt az élményt adják a résztvevőknek. De az individuálisabb Kárpát-medencei néptáncok is ilyesfajta különleges élményt adnak a táncoló fiataloknak.

AZs: *Akármelyik nép táncát figyelem, úgy látszik, differenciáltabb tudást igényelnek, mint a jelenleg divatos táncok. De van Martin Györgynek olyan tanulmánya is, amelyben a magyar leánytáncot a balkáni körtáncokkal rokonítja. Nekem kedves élményem, mikor Bulgáriában én is beálltam egy lakodalmi horóba, idegenként, és tudtam a magam magyar táncismeretével közöttük boldogulni, ők pedig örömmel fogadták maguk közé az idegent...*

KZ: Martin György nemcsak a magyar néptáncokkal foglalkozott. Sokkal szélesebb perspektívában látta az európai néptáncokat. Ő állapította meg, hogy három nagy tánc régiót különböztetünk meg Európában. Az egyik a balkáni, amely a lánc körtáncot őrizte meg. Ezekben a tánc formákban viszonylag kis motívumkészlettel szin-

67. Filmzés Inaktelkén, 1983-ben.

te minden résztvevő ugyanazt táncolja. Ez nagyon könnyen elsajátítható tánc kultúra, természetesen a balkáni népek környezetében rendkívül kifinomult formában, nagyon sokféle táncot táncolnak. A Kárpát-medencei táncok újabb történelmi fázist jelentenek, itt már a lánc körtáncok fölbomlottak egyéni, szóló és páros formákra. Ez a reneszánsz idején jelent meg. Az individualizálódás mellett a közösség hagyományozó ereje, úgy is szoktuk mondani, folklorizációs szűrője, nagyon meghatározó. Az egyéni formaalkotás ellenére nem lehet bármit táncolni. Az is fontos, hogy e táncokat tradicionális úton sajátítsák el. De itt már az egyéni improvizációnak, a rögtönzésnek sokkal több szerepe van, mint a balkáni táncoknál.

A nyugat-európai táncok már szerkesztettebbek, ott a páros táncok kötött szerkezetűvé váltak. Motivikailag-formailag egységesültek, könnyebben elsajátíthatók lettek, de megmaradt a páros tánc forma. A szakirodalom kontra- vagy country-táncoknak nevezi őket. A párok különböző mértani alakzatokban táncolnak, például egymással szemben, kört alakítva, vagy kicserélődnek a táncos párok, tehát ezek a táncok térben is szerkesztettek. Martin György úgy gondolta, hogy ez a három tánc régió egyúttal három történelmi fejlődési fokot is jelent. A legrégebbi, már az ókortól megfigyelhető körtáncok a Balkánon és egyéb reliktum területeken maradtak fenn, a reneszánsz idején jelentek meg az improvizatív, szóló és páros táncok, és legkésőbb, a XVIII. század közepén alakultak Nyugat-Európában a kötött szerkezetű páros táncok.

AZs: *Martin György nem maradt meg Európa határain belül...*

KZ: Részt vett egy hathónapos tanulmányúton Etiópiában, ahol az észak-afrikai néptáncokat gyűjtötte, elemezte. E témakörből több tanulmánya is megjelent magyarul, németül, később angolul is. Ezen kívül, ha külföldön tartózkodott vagy egy fesztiválon vett részt, nagy figyelemmel kísérte az ott látható Európán kívüli néptáncokat is. Például nagyon izgatta a kaukázusi táncok története, elterjedése. A nemzetközi tánc szakirodalmat folyamatosan figyelemmel kísérte és mindig felhívta a figyelmünket, ha találkozott egy-egy jó tanulmánnyal, monográfiával. ■

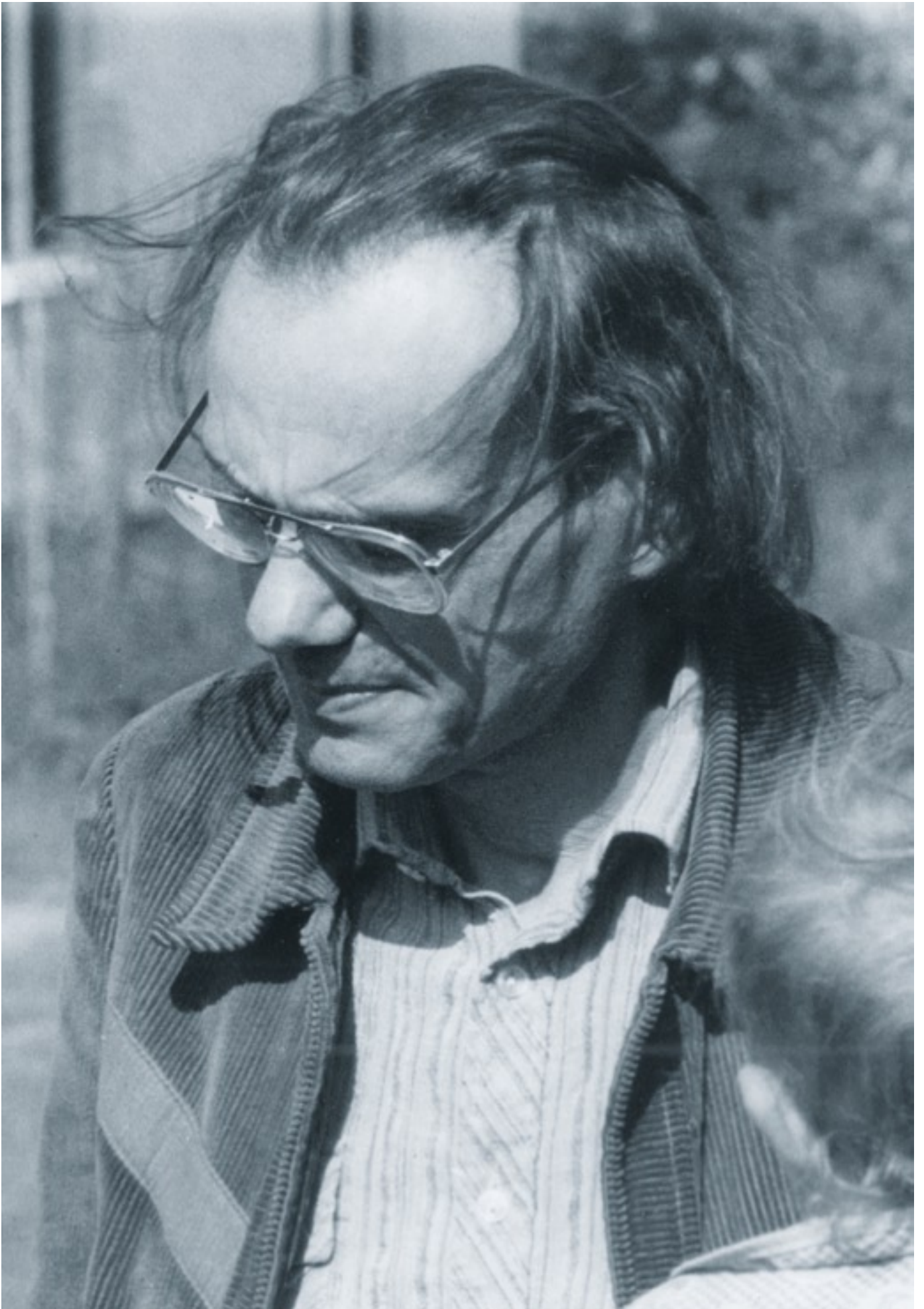
KÉPEK JEGYZÉKE

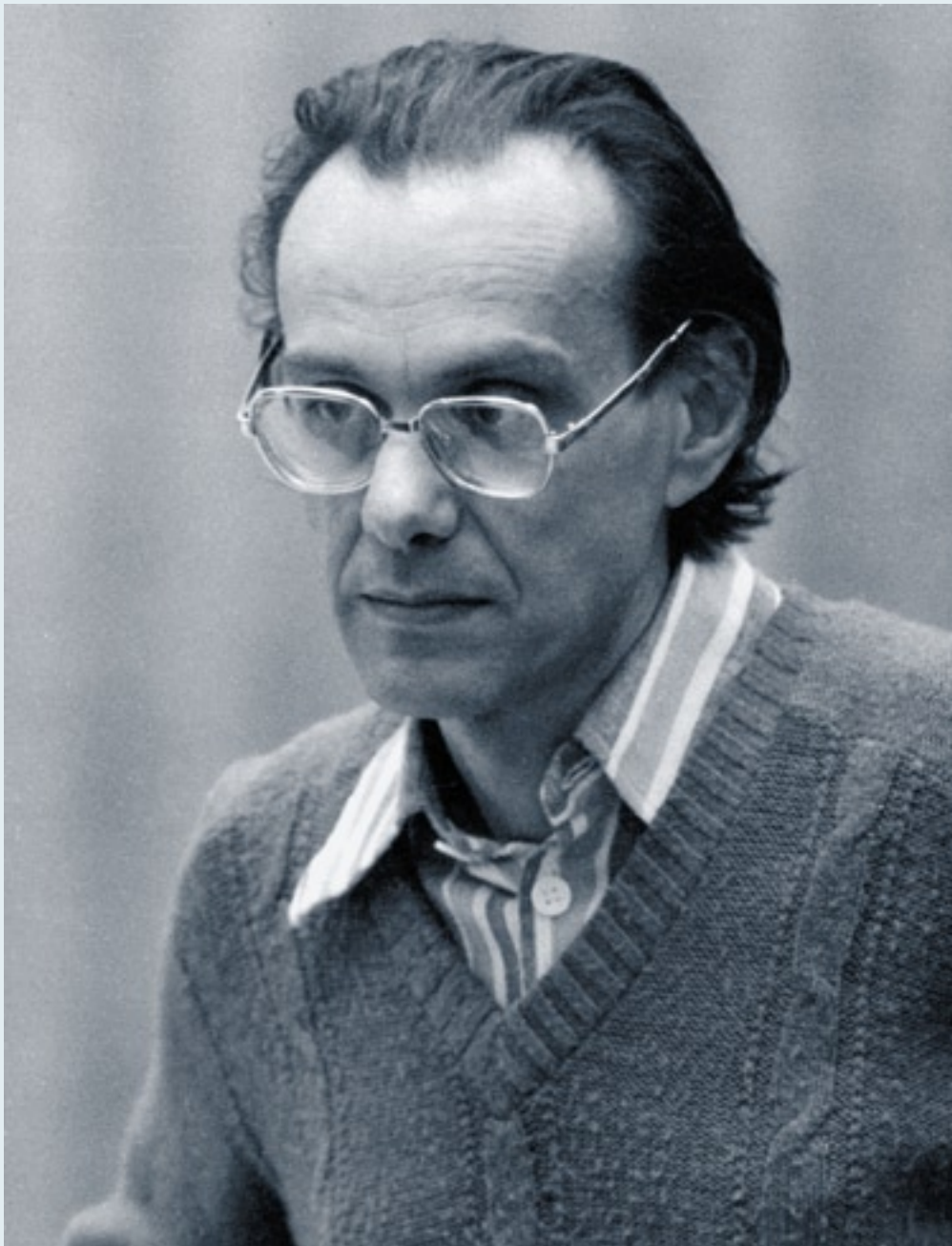
Címlap: Martin György 1978-ban. Borbély Jolán tulajdona.

1. „Gyurika a Szered utcai házunkban, 1936-ban.” Martin Eleonóra tulajdona.
2. „Gyurika és Rézi a Csúcshegyen.” Martin Eleonóra tulajdona.
3. „Gyurika édesanyánkkal, 1932-ben.” Martin Eleonóra tulajdona
4. „Gyurika Kánszler nagypapával, 1932 augusztusában.” Martin Eleonóra tulajdona.
5. „Martin Konrád, Gyurika és édesanyánk az állatkertben, 1937 májusában.” Martin Eleonóra tulajdona.
6. „Pubi lovagol.” Martin Eleonóra tulajdona.
7. „Gyurikával a Csúcshegyen, 1936-ban.” Martin Eleonóra tulajdona.
8. „Gyurika levele szüleinkhez.” Martin Eleonóra tulajdona.
9. „Gyurikával, 1936-ban.” Martin Eleonóra tulajdona.
10. „Iskolai szereplés 1939. december 17-én.” Martin Eleonóra tulajdona.
11. „Férjemmel és Gyurikával, 1943 nyarán.” Martin Eleonóra tulajdona.
12. „Az esküvőnk, 1940-ben. Ott lábatlankodik a Gyurika.” Martin Eleonóra tulajdona.
13. Martin György. 1954. szeptember 11., Ecsegfalva. Fotó: Pesovár Ernő. Az Ft. 227. film gyűjtésekor készített fotó.
A kép hátlapján felirat: „Anyúnak, Apúnak 1954 karácsonyán. Gyurika”. Borbély Jolán tulajdona.
14. „Gyurika szüleinkkel a Csúcshegyen, 1941 júliusában.” Martin Eleonóra tulajdona.
15. „Gyurika Pisti fiammal, 1947 júliusában.” Martin Eleonóra tulajdona.
16. „1942 karácsonyán.” Martin Eleonóra tulajdona.
17. Osztálykép. Martin György a második sorban balról az ötödik. Martin Eleonóra tulajdona.
18. Martin György levele szüleihez. Martin Eleonóra tulajdona.
19. Martin György unokaöccsével és édesapjával, 1947. október 7-én. Martin Eleonóra tulajdona.
20. Martin György Fekete János „Poncsá”-val és feleségével. 1968. július 28. Az Ft. 637. hangosfilm készítésekor.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (margitsziget1.jpg).
21. Mátyás István „Mundruc” és Martin György. Fotó: Korniss Péter. MTA ZTI Néptánc Archívum (korniss_2-03.jpg).
22. Borbély Jolán, dr. Martin Györgyné, id. dr. Martin György, Martin György és Éri Péter, 1964. áprilisában.
Martin Eleonóra tulajdona.
23. Martin György és Timár Sándor Molnár István: „Magyar Képeskönyv” próbájának szünetében. Budapest, 1953 körül.
MTA ZTI Néptánc Archívum tulajdona (martin-timar.jpg).
24. Martin György gyűjtőtársakkal. Pesovár Ernő fotógyűjteménye (PE 131).
25. Martin György Kate Flatt angol kutatónővel Szekszárdon, 1978-ban. Fotó: Csapó Károly, 1978.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 38244).
26. Víg Rudolf, Martin György és Sztanó Pál gyűjtés közben. Budapest-Margitsziget, 1968. VII. 28.
Az Ft. 637. hangosfilm készítésekor. MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (margitsziget2.jpg).
27. Martin György gyűjtés közben Felsőzsolcán. Fotó: Pesovár Ernő, 1957. MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 5066).
28. Szilveszter Borbély Jolánéknál. Pesovár Ernő fotógyűjteménye (PE 98).
29. Gyűjtőúton Szatmárban. P. Bacskai Katalin, Pesovár Ernő, Martin György és Halmos István.
Pesovár Ernő fotógyűjteménye (PE74).
30. Pesovár Ferenc, Martin György és Maácz László gyűjtőúton, Nyírbátorban. Fotó: Kápolnai Imre 1957.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 2993).
31. Pálfi Csaba, Maácz László és Martin György néptáncgyűjtés közben, Encsencsen. Fotó: Vadasi Tibor 1958.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 32506).
32. Martin György és Maácz László néptáncgyűjtés szünetében, Nyírbátorban. Fotó: Kápolnai Imre, 1956.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 2995).
33. Andrásfalvy Bertalan, Martin György és adatközlőjük, Bátán. Fotó: Pesovár Ferenc 1958.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 21200).
34. Martin György táncosokkal. Kunszentmiklós (Pest m.) Fotó: Pesovár Ferenc 1959.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 21859).
35. Martin György a Magyar Rádióban Seres Imre honti dudással, 1977-ben. Fotó: Sárosi Bálint.
36. Takács András a gombaszögi fesztiválon az „ereklyeként őrzött” szalmakalapban.
Fotó: Prandl Sándor kb. 1991–1992. Takács András tulajdona.

37. Tigré férfiak kardtánca: „Shiré”. Enda Selasse, Tigré tartomány, Etiópia. Fotó: Martin György, 1965. VI. Ft. 565.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 23224).
38. Tigré válltánc: „Eskista”. Kuaram, Tigré tartomány, Etiópia. Fotó: Martin György, 1965. VI. Ft. 562.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 23224).
39. Tigré dobtánc: „Kabaro”. Kuaram, Tigré tartomány, Etiópia. Fotó: Martin György, 1965. VI. Ft. 562.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 13182).
40. Amhara nők lakodalmi tánca: „Yegu”. Woldya, Wolló tartomány, Etiópia. Fotó: Martin György, 1965. VI. Ft. 561.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 23081).
41. Amhara nő énekel, zenekísérettel. Fotó: Sárosi Bálint, 1965.
42. Lakodalmas menet Széken, Kallós Zoltán gyűjtés közben. Fotó: Korniss Péter, 1971. HH Táncház Archívum (FO_001870_01).
43. Martin György táncol a gyűjtés előtt Magyarvistán, 1956-ban. Fotó: Pesovár Ferenc, 1956. IX. Ft. 394. filmfelvétel alkalmával.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 30274).
44. Mátyás István „Mundruc” táncol. Magyarvista (Kolozs m.). Fotó: Pesovár Ferenc, 1956. IX. Ft. 394. filmfelvétel alkalmával.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 30276).
45. Mátyás István „Mundruc” táncol. Magyarvista (Kolozs m.). Fotó: Pesovár Ferenc, 1956. IX. Ft. 394. filmfelvétel alkalmával.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 30285).
46. Martin György Timár Sándorral Körösfőn, 1973-ban. 1973. X. Ft. 835. film készítésekor. HH Kallós Zoltán fotógyűjteménye.
47. Pesovár Ferenc, Kallós Zoltán, Martin György adatközlőkkel, Válaszúton. Fotó: Andrásfalvy Bertalan, 1961.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 37338).
48. A Huszonötödik Színház irodalmi sorozatának első bemutatója, 1973-ban. HH Táncház Archívum.
49. Táncház a Fővárosi Művelődési Házban. Fotó: Szalay Zoltán, 1978. HH Táncház Archívum (FO_001727_01).
50. Nyilvános főpróba a Bartók Együttes próbatermében, a Toldi Gimnáziumban. Fotó: Hidas György, 1971.
Balról: Borz úr, román kult. attasé, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc, jobbra Vargyas Lajos.
HH Táncház Archívum (FO_000619).
51. Borbély Jolán, Martin György és Kallós Zoltán fiatalokkal. HH Kallós Zoltán fotógyűjteménye (HH_CDKaZo_FoP_01873).
52. Kovács Tivadar, méhkeréki prímás. Fotó: Hidas György. Szeged, 1973. HH Táncház Archívum (FO_002482).
53. Ádám István „Icsán” a fiaival: ifj. Ádám Sándorral és ifj. Ádám Istvánnal, Széken. Fotó: Halmos Béla, 1976.
HH Táncház Archívum (FO_004705).
54. Halmos Béla lakodalmas menetben Icsánékkal muzsikál, Széken. Fotó: Kósa Géza, 1976. Szék. A képen: Halmos Béla,
ifj. Ádám Sándor, Ádám István „Icsán”, ifj. Ádám István és Ádám Imre. HH Táncház Archívum (FO_004687).
55. A harmadik táncház a Liszt Ferenc téren. A fotón: Korniss Péter, Novák Ferenc, Borbély Jolán, Csoóri Sándor.
Fotó: Szalay Zoltán, 1972. október 23. HH Táncház Archívum (FO_001755_01).
56. A harmadik táncház a Liszt Ferenc téren. Fotó: Szalay Zoltán, 1972. október 23. HH Táncház Archívum (FO_001754_01).
57. A „Röpülj páva” középöntője, középen a „gitáros fiú”-val. Rádió és Televízió újság, 1970.
HH Táncház Archívum (AU_000220_01).
58. A Bartók Együttes zenekara a méhkeréki zenekarral a szegedi fesztiválon. A képen balról jobbra: Sebő Ferenc, Szabó János,
Szabó Gábor, Virágvölgyi Béla, Kovács Tivadar, Kovács János, Halmos Béla, Virágvölgyi Márta.
Fotó: Hidas György, 1973. HH Táncház Archívum (FO_002483).
59. Az első Kassák tábor Tokajban. Fotó: Szabó József, 1974. Magángyűjtemény. A képen balról jobbra: Sebő Ferenc,
Koltay Gergely, Héra Éva, Timár Sándor. HH Táncház Archívum (331 Tokaj).
60. Martin György és táncos adatközlője Kartalon, 1976-ban. Fotó: Szabó Jenő, 1976.
MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 34898).
61. A Duna Menti Folklórfesztiválon, Kalocsán, 1973-ban. Vasvári verbunk. Szilice, Borzova (Gömör m.). Fotó: Pesovár Ernő.
1973. VIII. MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 27429).
62. A kalocsai fesztiválon, 1981-ben. Fotó: Németh István. A képen Felföldi László, Pesovár Ferenc, Pesovár Ernő,
Lányi Ágoston, Csapó Károly, Martin György látható. Pesovár Ernő fotógyűjteménye (PE 208).
63. Karsai Zsigmond pontozója. Fotó: Martin György. MTA ZTI Néptánc Archívum (145).
64. Karsai Zsigmond pontozója. Fotó: Martin György. MTA ZTI Néptánc Archívum (174).
65. A „Mundruc”-kötet Pitre-díjának oklevele.
66. Rostás Péter, Nyírvasvári, 1956. Fotó: Martin György, 1956. MTA ZTI Néptánc Archívum Táncfotótára (Tf. 2002).
67. Filmezés Inaktelkén, 1983-ben. A háttérben Karácsony Zoltán és Farkas Zoltán „Batyú”. Fotó: Deák Márton.

Hátsó belső borító: Martin György utolsó fényképe. Borbély Jolán tulajdona.

A MARTIN-LEGENDA

Beszélgetések Martin György
életéről és munkásságáról

Ára: 1200 Ft

FOLKMAĞAZIN

Előfizetőknek: 600 Ft